

A SZOCIALIZMUS POLITIKAI GAZDASÁGTANA

A KÖZGAZDASÁGI TECHNIKUMOK
III–IV. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

II.

JEGYZET
KÉZIRAT GYANÁNT

TANKÖNYVKIADÓ

A SZOCIALIZMUS POLITIKAI GAZDASÁGTANA

A KÖZGAZDASÁGI TECHNIKUMOK
III—IV. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

II.

JEGYZET
KÉZIRAT GYANÁNT

AZ OKTATÁSÜGYI MINISZTER RENDELETÉRE

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST

Mezőgazdaságunk szocialista átalakításának szükségessége

A felszabadulás után megvalósított földreform, valamint népi demokráciánk állami segítsége komoly változást idézett elő parasztságunk életében. A feudális eredetű nagybirtokok mindenfajta hűbéri, úri maradvánnyal együtt eltűntek a történelem viharában. Földet kapott mintegy 350 ezer agrárproletár és 300 ezer törpe- és kisparaszti birtokos. Ez már magában véve is mutatja, hogy a felszabadulás után komoly eltolódások következtek be a parasztság osztályviszonyaiban, rétegeződésében. Ezeknek a változásoknak a lényege a következő:

a) A nincstelen mezőgazdasági lakosság száma erősen megcsappant. Míg 1941-ben a bémunkából élő, földnélküli parasztok (napszámosok, állandó munkások és mezőgazdasági alkalmazottak) száma az egész mezőgazdasági népességhez viszonyítva 45,9 %-ot tett ki, addig 1949-ben már csak 17,1 %-ot.

b) A földreform következtében a 0—20 holdas gazdaságok száma hatalmasan megnőtt. Míg 1935-ben a 20 holdon aluli gazdálkodók csupán a szántóföldek 40 %-át művelték, 1949-ben már a szántóterületnek több mint 80 %-a került ezeknek a gazdálkodóknak a birtokába.

A nagybirtokrendszer megszüntetése tehát alapvetően megváltoztatta a falun a parasztság egyes rétegeinek a súlyát, de ugyanakkor nem szüntette meg magát a rétegeződést.

A földreform a kulákok birtokállományát úgyszólván érintetlenül hagyta. Sőt, a nagybirtokrendszer megszüntetésével a kulákok megszabadultak legerősebb piaci versenytársuktól, a nagybirtoktól, és ők lettek a legerősebb árutermelők a falun. Éppen ezért addig, amíg a hatalom kérdése végleg el nem dőlt a munkásosztály javára, a kulákok gyors gazdagodásnak indultak. A háború utáni infláció és a leromlott, rendezetlen gazdasági viszonyok erre kedvező talajt teremtettek. A kulákok kiszipolyozták nemcsak béreseiket és munkásaikat, hanem kihasználták a régi kisbirtokos parasztok, valamint az újgazdák nehéz gazdasági helyzetét is vagyonuk növelésére. Az iganélküli kisparasztoktól pl. 8—10 napi robotot követeltek 1 hold felszántásáért, uzsorafeltételekkel kölcsönöztek vetőmagot stb. Ennek következtében a régi kis-

paraszttok és az újjgazdák egy része elszegényedett, földje, gazdasága sokszor burkolt formában a kulákok használatába ment át.

A kulákok meggazdagodása és ugyanakkor a dolgozó paraszttok elszegényedése eleinte gyorsabb, majd pedig lassabb ütemben folyt. Érthető, hogy miért. A kulákok gazdagodását 1948-ig lényegében az állam nem korlátozta, csak a fordulat éve után térhettünk rá a korlátozás politikájára, mely természetesen a további rétegeződést nagyban fékezte.

Bár parasztságunk rétegeződése nem szűnt meg a felszabadulás után, mégis a dolgozó parasztság túlnyomó többsége az állami támogatás és védelem következtében mindjobban gyarapodott, vagyoniag erősödött. A városi tőkések, kereskedők, bankárok, nagyiparosok többé nem sanyargathatták a falu népét, mert a dolgozók állama megfékezte, majd pedig megsemmisítette ezeket a kizsákmányoló elemeket. A régi és új birtokosok százai szereztek maguknak állatot, felszerelést, és jutottak emberi megélhetéshez. A falu dolgozói életviszonyainak javulását mutatja például az is, hogy 1949 februárjáig hatósági engedéllyel több mint százezer új házat építettek. A valóságban ennél még jóval többet is, mert falun sokszor nem kérnek lakásépítéshez előzetes engedélyt.

Látjuk tehát, hogy a felszabadulás után a parasztság rétegeződése sajátos formák közt ment végbe. Nem süllyedt le a parasztság középső rétege, nem morzsolódott le a középparaszt, hanem éppen ellenkezőleg, megerősödött, megnőtt a régi és új kisbirtokosok gyarapodása révén, ugyanakkor a szélső pólusok jelentősen leszűkültek.

A földreform után tehát mezőgazdaságunkban megnőtt az egyéni kisüzem súlya és jelentősen megjavult dolgozó parasztságunk széles rétegeinek anyagi helyzete. Az a körülmény azonban, hogy mezőgazdaságunk szétaprózott egyéni paraszttgazdaságokra épült, szűk korlátok közé szorította mind a munkásosztály, mind a parasztság anyagi és kulturális felemelkedésének lehetőségét. A kisüzem ugyanis nem teszi lehetővé a fejlett agrotechnika és agrobiológia széleskörű alkalmazását, és így gátja a mezőgazdaságban a munka termelékenységének emelkedésének. Hogy az egész dolgozó nép életszínvonalának állandó emelkedése biztosítva legyen, a mezőgazdasági termelésnek is a legfejlettebb technika alapján kell fejlődnie. Ehhez pedig nagyüzemi szocialista mezőgazdaságra van szükség. A kezdetleges módszerekkel termelő kis- és középparaszti gazdaságok képtelenek termelésüket annyira emelni, hogy elegendő nyersanyagot adjanak a gyorsan fejlődő nagyüzemi szocialista iparnak, és elegendő élelmiszert biztosítsanak az egész dolgozó nép számára. Így akadályozzák az életszínvonal állandó emelkedését.

Világos tehát, hogy nálunk is lényegében ugyanúgy merült fel a mezőgazdaság szocialista átalakításának szükségessége, mint annakidején a Szovjetunióban. Mivel pedig nálunk is egyéni parasztgazdaságokra szétaprózott mezőgazdaságot kell a szocializmus vágányára vinni, mezőgazdaságunk szocialista átalakításának útja is lényegében meg kell, hogy egyezzen a szovjet úttal.

Mezőgazdaságunk szocialista átalakításának szükségszerűsége a fordulat éve után merült fel, amikor megkezdtuk a szocializmus alapjainak lerakását.

A Szovjetunió tapasztalatai megmutatták, hogy a mezőgazdaság kollektivizálása roppant bonyolult feladat, amelyet nem lehet egyszerűen felülről elrendelni. Kitartó munkával meg kell teremteni a szocialista átalakítás gazdasági és politikai előfeltételeit. Elsősorban szocialista ipart kell teremtenünk, amely az állami gépállomások útján fejlett nagyüzemi termelési eszközökkel tudja segíteni termelőszövetkezeteinket. Továbbá türelmes nevelő munkával és a kollektív gazdaságok fokozatos szervezésével meg kell győznünk a parasztságot a nagyüzemi gazdálkodás előnyeiről. Ugyanakkor azt is el kell érniünk, hogy a parasztság zöme helyeselje a falusi kizsákmányolók felszámolását.

Termelőszövetkezeti mozgalmunk fejlődése

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének fő útja: az elaprózott egyéni parasztgazdaságok egyesülése termelőszövetkezetekbe. A mezőgazdaság szocialista átszervezésében éppen ezért különös jelentősége van termelőszövetkezeteink fejlődésének. A mintaszerűen gazdálkodó termelőszövetkezetek a gyakorlatban bizonyítják be a dolgozó parasztság előtt a szövetkezeti gazdálkodás fölényét az egyéni parasztgazdaságokkal szemben. A jól gazdálkodó és jó terméseredményeket elérő termelőszövetkezetek példáján látják meg mindjobban a dolgozó parasztok, hogy felemelkedésüket, jobb létüket, kulturált szabad életüket a szövetkezeti gazdálkodás útján biztosíthatják.

Termelőszövetkezeti mozgalmunk lényegében Rákosi elvtárs 1948 augusztusában Kecskeméten elmondott beszéde után indult meg. Rákosi elvtárs ebben a beszédében felhívta a kisparcellákon dolgozó parasztokat, hogy felemelkedésük érdekében alakítsanak termelőszövetkezeteket. Dolgozó parasztságunk legöntudatosabb része Rákosi elvtárs útmutató szavai nyomán elindult a társas nagyüzemi gazdálkodás útján, termelőszövetkezeteket alakított. 1948 előtt csak 7 termelőszövetkezet volt Magyarországon. Rákosi elvtárs kecskeméti beszéde után alakultak nagyobb számban termelőszövetkezetek. 1948 őszén és 1949 tavaszán 580-ra emelkedett a termelőszövetkezetek száma, és mintegy 10 000 dolgozó

paraszt család lépett be a termelőszövetkezetekbe. A termelőszövetkezetek területe akkor 90 000 kat. holdra emelkedett. Pártunk felvilágosító munkája, a termelőszövetkezeti csoportok komoly eredményei és a szovjet kolhozparasztok boldog és gond nélküli életének megismerése nyomán mind több és több dolgozó paraszt győződött és győződik meg a társas, szövetkezeti gazdálkodás helyességéről. 1951-ben a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának idejére az ország szántóterületének több mint 10%-a (közel 1 millió kat. hold) volt a termelőszövetkezetekbe tömörült paraszt családok kezén.

A termelőszövetkezeti mozgalom további komoly fejlődésének bizonyítékai, hogy 1952 őszén már 658 olyan község, illetve mezőváros volt az országban, ahol a földművelő lakosság többsége, sőt a község egész dolgozó parasztsága belépett a termelőszövetkezetekbe.

Termelőszövetkezeteink — felhasználva a népi demokratikus állam segítségét, a gépállomások munkáját, a minőségi vetőmagot, a műtrágyát — általában nagyobb termelési eredményt értek el, mint a körülöttük lévő egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok.

A termelőszövetkezeti mozgalmunk fejlődése természetesen maga után vonta a mezőgazdaságunk fejlődését is. E tekintetben azonban az utóbbi időben megtorpanás következett be. Ennek az oka egyrészt az, hogy a túlzott iparosítás következtében az utolsó esztendőekben a mezőgazdaságra jutó beruházások aránya esett, másrészt pedig az, hogy a termelőszövetkezeteket számszerűen túlságosan gyorsan fejlesztettük. A termelőszövetkezetek számának gyors növelése mellett nem jutott elég időnk a létrejött szövetkezetek megszilárdítására, politikai és gazdasági megerősítésére. Így sok olyan szövetkezetünk volt, amely nem tudta érvényre juttatni a nagyüzemi gazdálkodás előnyeit, és alacsony termésátlagokat ért el. A termelőszövetkezetek túlzott számszerű növelése azt is eredményezte, hogy elhanyagoltuk az egyénileg dolgozó parasztok támogatását. A műtrágyát, a mezőgazdasági gépeket szinte kizárólag a szocialista szektornak juttattuk. A gyors számszerű fejlesztéssel együttjárt a gyakori tagosítás, amely az egyénileg dolgozó parasztság gazdálkodását bizonytalanná tette. A minden évben várható tagosítás miatt az egyénileg dolgozó parasztok elhanyagolták a föld gondos megművelését. Tetézte mindezt az, hogy begyűjtési és adórendszerünkben túlságosan magas kötelezettséget róttunk a parasztságra, és ugyanakkor begyűjtési rendszerünk évről évre változott, ami lehetetlenné tette, hogy dolgozó parasztságunk több évre előre lássa az állammal szemben fennálló kötelezettségeit. A túlságosan magas begyűjtési normák miatt a dolgozó paraszt-

nak közepesenél rosszabb termsén esetén alig maradt olyan terméke, amit szabad piacra vihetett. Ez a körülmény fékezőleg hatott a mezőgazdasági termelés növekedésére.

Pártunk Központi Vezetőségének 1953. június 27—28-i határozata alapján kormányunk programja határozott irányt vett arra, hogy ezeket a hibákat kijavítsa. A főfeladatunk jelenleg a mezőgazdasági termelésünk jelentős emelése érdekében a termelőszövetkezetek gyors számszerű fejlesztése helyett a már meglévők politikai és gazdasági megerősítése, és emellett a még egyénileg gazdálkodó parasztok fokozottabb támogatása. Kormányunk új programja alapján terveinket úgy fogjuk átdolgozni, hogy a mezőgazdaságra az eddiginél sokkal több beruházás jusson. Jelentősen csökkentjük a mezőgazdaság kötelezettségeit; lelassítjuk a termelőszövetkezetek számszerű növelésének ütemét; megszüntetjük a gyakori tagosítást; több évre érvényes új begyűjtési rendszert dolgozunk ki; az eddiginél sokkal több gazdasági segítségben részesítjük az egyénileg dolgozó parasztokat, és gondoskodunk arról, hogy a gépállomások segítségét előnyösen igénybevehessék stb. Mindezek az intézkedések termelőszövetkezeti mozgalmunk további megerősödésének, egészséges továbbfejlődésének elengedhetetlen biztosítékai. Nem kétséges, hogy kormányunk új programja alapján termelőszövetkezeti mozgalmunk a jövőben még az eddiginél is nagyobb sikereket fog elérni. Csakis ezeknek az intézkedéseknek alapján számíthatunk arra, hogy középparasztságunk is az eddiginél sokkal nagyobb számban fog a kollektív gazdálkodás útjára lépni.

Termelőszövetkezeti mozgalmunk megindulása és komoly sikerei elválaszthatatlanul össze vannak kötve azzal a segítséggel, amelyet e téren a Szovjetuniótól kapunk. A szovjet kolhozok mutatják számunkra a szocializmus építésének útját a mezőgazdaságban. A nagy Szovjetunió legdrágább kincsét, a szocializmus építésének 30 éves gazdag tapasztalatát közvetlenül átadja a népi demokráciáknak, köztük a magyar népi demokráciának is.

A termelőszövetkezetek szervezete és működése

A mezőgazdaság szocialista átalakítása nálunk is a szovjet módszerrel, *a mezőgazdaság kollektivizálásával* történik. Mezőgazdaságunk eddigi fejlődése során a termelőszövetkezeteknek három típusa alakult ki, melyekben különböző fokú a termelési eszközök és a munka társadalmasítása. Ennek nagy előnye, hogy az egyéni gazdálkodáshoz szokott parasztságunkat fokozatosan barátkoztatja meg a kollektív gazdálkodás gondolatával, és így nagy mértékben megkönnyíti számukra a nagyüzemi szocialista gazdálkodásra való áttérést.

Termelőszövetkezeteink nagyrészt az általános földművesszövetkezeteken belül alakulnak és működnek. Ezeket hívjuk termelőszövetkezeti csoportoknak (továbbiakban tszcs.). Termelőszövetkezeti mozgalmunk fejlődése azonban megkívánta, hogy a megerősödött nagyobb csoportok teljes önállóságot kapjanak ügyeik intézésében. Népi demokráciánk kormánya meghatározta azokat a feltételeket, amelyek önálló termelőszövetkezetek engedélyezéséhez szükségesek. Így ma már nagyon sok önállóan működő termelőszövetkezetünk van.

A szövetkezetek munkaszervezete

A jó munkaszervezés termelőszövetkezeteink egyik alapvető kérdése. A szocialista munkaszervezet lehetővé teszi a munka helyes irányítását, ellenőrzését, nyilvántartását és a végzett munka számbavételét. Természetesen a munka társadalmasításának foka szövetkezeti típusonként különbözik.

Az I-es típusú vagy táblás termelőszövetkezetekben a tagok a főbb munkákat — így a trágyázást, szántást és gépekkel történő vetést — végzik közösen. A közös munkák elvégzése után a tagok egyéni vetésterve alapján a szövetkezet földjét felosztják, és a további munkákat, tehát a betakarítást is egyénileg végzik el. Ha a földek minősége között különbség van, a felosztást úgy kell elvégezni, hogy minden tag a jobb és rosszabb földből egyaránt kapjon.

A II-es típusú vagy átlagelosztású termelőszövetkezeti csoportban a trágyázást, szántást, vetést és betakarítást közösen, lehetőleg gépi erővel végzik. A növényápolási munkák lebonyolítását pedig az intézőbizottság határozza meg, mégpedig úgy, hogy kiméri minden egyes tagnak a megművelendő területeket, vagy úgy is, hogy a tagok a munkában közösen, együttes erővel vegyenek részt. Ebben a csoportban a tagok a közösen megszervezett munkából akkora részt vállalnak, hogy az egyéni vetéstervük szerinti területet megmunkálhassák.

Legfejlettebb munkaszervezete a III. típusú termelőszövetkezeteinknek van. Ebben a szövetkezeti típusban már minden munkát közösen szerveznek meg. Hasonlóan a szovjet kolhozokhoz, *a munkaszervezet főformája az állandó termelő brigád.*

A csoporttagok brigádokba való beosztásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy minden tag abba a brigádba kerüljön, amelyben legszívesebben dolgozik. Az önként jelentkezés mellett a csoporttagok szakképzettsége, különböző munkák elvégzésére való rátermettsége határozza meg, hogy melyik brigádba kerüljenek.

A brigád munkaterületét, összetételét csak kivételes esetben lehet megváltoztatni. A brigád állandó jellegű fenntartásának az a célja, hogy a brigádvezető a brigád valamennyi tagját jól megismerhesse, azokat a képességüknek megfelelően oszthassa be

munkára, továbbá hogy az állandó beosztás fokozza a tagok egyéni felelősségét és segítse elő a brigádon belül a közösségi munkaszellem kifejlését.

A brigád munkaterületének állandóvá tételével el lehet érni azt is, hogy a brigád tagjai tökéletesebben megismerhetik munkaterületüket, és azon a termelékenység fokozását több évre megszervezhetik, így a növekvő terméseredmények után jutalmazásban is részesülhetnek. A növénytermesztő brigádok meghatározott időre jegyzőkönyvileg megkapják a szerszámokat, gépeket, felszereléseket, épületeket és a vetőmagvakat is. Az állattenyésztő brigádok pedig szintén jegyzőkönyvi felelősség mellett a gondozására bízott jóságokat, felszereléseket, épületeket stb.

A brigád létszámát és munkaterületét úgy kell megállapítani, hogy a brigádvezető a brigádtagok munkáját szakszerűen meg tudja szervezni. A brigádvezető felelős azért, hogy a brigád a részére kiadott területen minden munkát a maga idejében el tudjon végezni, és hogy a brigád tagjait lehetőleg állandóan foglalkoztassák.

A brigádon belül munkacsapatokat kell szervezni azoknak a munkáknak az elvégzésére, amelyeket megfelelő gépek hiánya miatt egyelőre csak kézíerővel lehet elvégezni.

Mivel nálunk a mezőgazdaság gépesítettsége még alacsonyabb fokon áll, mint a Szovjetunióban, ezért a brigádok munkacsoportokra való felosztása sokkal nagyobb jelentőségű, mint a kolhozokban. A munkacsapatokon belül a területet célszerű személyekre is felosztani. Ezzel ugyanis lehetővé válik a családtagok és különösen az asszonyok bevonása a termelésbe, ami nálunk jelenleg nagyon fontos kérdés. Vigyázni kell azonban arra, hogy a munkacsapatok alakítása ne lazítsa meg a brigádszervezetet.

Termelőszövetkezeteinkben a munkaszervezet általában kialakult, de még sok javítani való van a munkaszervezet megszilárdítása terén. Gyakran előfordul, hogy az új tagokat nem osztják be brigádokba és munkacsapatokba. Sok helyen az állandó termelési brigádot a gabonatermelés terén munkacsapatokkal akarták helyettesíteni. A Szovjetunió tapasztalatai azonban megmutatták, hogy ez súlyos hiba, mert a brigád egy-egy munkacsapatot sokszorosan felülmúló létszámmal rendelkezik, többszáz holdat művelő szervezet, amely lehetővé teszi ily módon a legnagyobb teljesítményű gépek, a tudomány és a technika eredményeinek a legteljesebb mértékben való alkalmazását és a munkamegosztásból adódó előnyök kihasználását. A munkacsapatok a gabonatermelés terén a technika és a tudomány vívmányainak a kihasználását nem tudják biztosítani, tehát ezen a téren az állandó termelési brigádoknak munkacsapatokkal való felváltása azt jelenti, hogy a nagyüzemet számos kisüzemre bontjuk széjjel.

Az I-es és a II-es típusú termelőszövetkezeti csoportokban a jövedelemelosztás alapja a bevitt föld. Amint láttuk, az I-es típusban minden tag az általa megmunkált területről saját maga takarítja be a terményt, és saját maga rendelkezik vele. A II-es típusban viszont — mivel a betakarítást is közösen végzik — a terméseredmény közös tulajdon. Ebben a jövedelemelosztás az egy holdra eső termésátlag alapján a bevitt földterület arányában történik. Mind az I-es, mind a II-es típusú csoportban a felmerült közös költségeket a tagok a bevitt föld arányában viselik. Amint a jövedelemelosztás módjából is látható, e két szocialista szövetkezeti típusunk még nagyon alacsony fokon áll.

A III. típusú termelőszövetkezeteink a jövedelemelosztás tekintetében is megközelítik a szovjet kolhozokat. Amint láttuk, ezekben a szövetkezetekben a munkaszervezet már szocialista jellegű. Ennek megfelelően a jövedelem döntő részét a szocializmus elveinek megfelelően a végzett munka arányában osztják szét, kisebb részét pedig a bevitt föld arányában földjáradékként.

Az összjövedelemből mindenekelőtt az állammal szembeni kötelezettségeket kell teljesíteni. A termelőszövetkezet eleget tesz a beszolgáltatásnak, visszafizeti a kölcsönöket, kifizeti az adót és a gépállomásnak járó díjat. Ezután különböző tartalékokat létesítenek. Az alapszabály gondoskodik arról is, hogy a szövetkezetek a termelést szolgáló alapokon kívül jövedelmük egy részét a megöregedett és munkaképessé váló tagok eltartására tartalékolják.

Az ezután fennmaradó jövedelemből *megfizetik a bevitt állatok és ingóságok után járó összeg esedékes részleteit*, és a Szovjetunió kolhozaitól eltérően kifizetik a földdel belépett tagoknak *a bevitt földek után a földjáradékot*.

A termény és pénzbeli jövedelem többi, döntő részét a termelőszövetkezet aszerint osztja el, amilyen arányban a tagok a termelőszövetkezet munkájában részt vettek. Ezt az arányt, mint a kolhozokban, *munkaegységek alapján mérik meg.* A munkaegységek tekintetében a mi termelőszövetkezeteinkben is figyelembe veszik, hogy az elvégzett munka milyen szakképzettséget kíván, mennyire nehéz és fontos. Az egy-egy munkafajtára megállapított munkaegység a napi norma elvégzéséért jár, tehát a norma túlteljesítése esetében arányosan több munkaegységet kell a szövetkezeti tag javára írni.

Az alapszabály gondoskodik arról is, hogy a terhes asszonyokat és kisgyermekes anyákat könnyebb munkára kell beosztani, és biztosítani kell, hogy a szülés alkalmával három hónapra mentesítve legyenek a fizikai munka végzése alól. Erre az időre az

előző év ugyanazon időszakában teljesített munkaegységeik 50 %-át javukra kell írni.

A munka szerinti elosztás következetesebb megvalósítása érdekében mi is bevezettük a *munka kiegészítő jutalmazását* a termelészövetkezetekben. Azokat a brigádokat, munkacsoportokat, illetve egyes tagokat, akik a tervben előírt terméshozamokat vagy állattenyésztési feladatokat túlteljesítették, a teljesítés mértékének megfelelően természetbeni vagy pénzjutalomban kell részesíteni.

Termelészövetkezeteink megerősítése szempontjából fontos feladat, hogy a munkaegységgel történő számolást minden termelészövetkezetben tökéletesen bevezessék, és a jövedelem elosztása — a földjáradékot kivéve — a munkaegységek, a munka mennyisége és minősége, vagyis a munka szerinti elosztás szocialista elve alapján történjék. Az egyenlődsdi akadályozza a tszcs. megerősödését; a szorgalmasabbak elvesztik munkakedvüket, csökken a tagok lendülete a munkában, és nem fejlődhet ki szélesebb munkaverseny. Az egyenlődsdi csak a lusták, a hanyagok érdekét szolgálja, akik nyugodtan elnéznék, hogy a szorgalmas szövetkezeti tagok dolgozzanak helyettük. Az egyenlődsdi a csoport gyengülésére és bomlására vezet, éppen ezért az egyenlődsdit minden termelészövetkezetben fel kell számolni, és minden olyan törekvést, amely igyekszik lazítani a munkaegységgel való számolást, le kell küzdeni. A tszcs.-kbe belépő új tagnak meg kell magyarázni a munkaegység szerepét és jelentőségét, és meg kell tanítani őket a munkaegységgel való elszámolásra.

Ez a kérdés a termelészövetkezeti gazdálkodás egyik legfontosabb kérdése, mert ez biztosítja, hogy minden tag igazságosan, elvégzett munkája alapján részesedjék a közös munka gyümölcséből. Enélkül nem lehet megvalósítani azt a szocialista elvet, hogy „mindenkitől képessége szerint, mindenkinek munkája szerint”. Az igazságos — a szocialista elv szerinti — elosztás bizonyítja napnál fényesebben a tagok és az egyénileg dolgozó parasztok előtt, hogy a termelészövetkezetekben érdemes dolgozni, megfeszíteni az erőt, elsajátítani a fejlett munkamódszereket, mert mindenki úgy részesedik a jövedelemből, ahogyan munkája után megérdemli. A szorgalmas tehát többet kap, míg a rest kevesebbet.

Bár a III. típusú termelészövetkezeteink munkaszervezetüket és jövedelemelosztásukat tekintve jóval fölötte állnak az I. és II. típusú szövetkezeteknek, még mindig különböznek a Szovjetunió kolhozaitól, éspedig elsősorban abban, hogy a mi szövetkezeteinkben még nem szűnt meg a föld magántulajdona, csupán korlátozva van, és ennek következtében a bevitt föld után földjáradékot fizetnek a tagoknak.

Ez a különbség azonban nem alapvető, csak fejlettségi színvonal szempontjából jelentkezik, és így nem kétséges, hogy termelőszövetkezeteink — felhasználva a Szovjetunió tapasztalatait — minden tekintetben a kolhozok színvonalára fognak emelkedni.

Meg kell még jegyeznünk, hogy a szövetkezet tagjai a háztáji gazdaságból is jövedelemre tesznek szert. Mindhárom szövetkezeti típusban a tagok a földjüknek az alapszabályban megállapított hányadát megtarthatják egyéni művelésre. A háztáji gazdaság méreteit mind a földterület, mind az állatállomány tekintetében az alapszabály úgy állapítja meg, hogy a tagok fő jövedelmi forrása a közös gazdaság legyen. Ez azért fontos, mert a háztáji gazdaság túlságosan nagy mérete a közös gazdaság elhanyagolására vezet, és ezzel a termelőszövetkezet fejlődését akadályozza.

A szövetkezeti demokrácia

Nézzük most már meg, hogy kik és hogyan vezetik a termelőszövetkezeteket. Mindenekelőtt: a termelőszövetkezet gazdái maguk a termelőszövetkezeti tagok. Szervezete demokratikusan épül fel. Legfőbb szerve a csoport összes tagjaiból álló csoportértekezlet, illetve az önálló termelőszövetkezetben a közgyűlés. Így az egész gazdaság vezetését maguk a tagok tartják kezükben. A csoportértekezleten, illetőleg a közgyűlésen minden tagnak joga van részt venni. Ott elmondhatják a véleményüket, bírálhatják a hiányosságokat, javaslatokat tehetnek, és részt vehetnek a szavazásban, amellyel a vitás kérdéseket eldöntik, és amellyel határozatokat hoznak. Az összes fontosabb kérdésekben ez a szerv dönt. Így a szövetkezet minden kérdése a tagok közös ügyévé válik.

A csoportértekezleten, illetve közgyűlésen túl az intézőbizottság, az önálló termelőszövetkezeteknél az igazgatóság vezeti a csoportot. Ebbe a szervbe a szövetkezet bármely tagja megválasztható. Feladata a csoportértekezlet, illetve a közgyűlés határozatai végrehajtásának és a munkák elvégzésének ellenőrzése.

Fontos szerepe van a termelőszövetkezeti csoportok vezetésében az intézőbizottság, az önálló termelőszövetkezetekben az igazgatóság elnökének. Ő egyben a szövetkezet elnöke. Képviseli a szövetkezetet, megszervezi a munkákat, összehívja a csoportértekezletet, illetőleg a közgyűlést stb.

A vezetés természetesen felelősséggel is jár. Ha jól dolgozik az elnök, úgy az eredményes munkáért jutalomban, premizálásban részesül. Ha pedig rosszul dolgozik, levonást kell alkalmazni munkaegységéből.

A szövetkezeti munkaszervezet lehetővé teszi a szocialista munkaverseny megszervezését a termelőszövetkezetekben. A termelőszövetkezetek tagjai világosan látják, hogy maguknak termelnek és munkájuk termelékenységének fokozásával erősödik szövetkezetük, növekedik életszínvonaluk. A termelőszövetkezetek tagjai szocialista versenyben állnak egymással. Szocialista versenyben végzik a munkát a brigádok és munkacsapatok is, sőt versenyre hívja egyik termelőszövetkezet a másikat. A verseny eredményeképpen a termelőszövetkezetek dolgozói túlteljesítik átlagos napi teljesítményeiket, és ezzel arra töreksenek, hogy a munkákat a kitűzött határidők előtt elvégezhessék. Az új munkamódszerek bevezetése egyrészt megkönnyíti a munkát, másrészt lehetővé teszi, hogy kevesebb fáradsággal többet termeljenek, vagyis nőjön a munka termelékenysége. Természetesen a munkaversenyben élenjáró dolgozók, mivel több munkaegységet teljesítenek, nagyobb jövedelemre tesznek szert. A közös jövedelmet ugyanis a tagok között a ledolgozott munkaegységek arányában osztják szét.

A termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének főbb elvi kérdései

A termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztésének kérdéseit az MDP II. kongresszusának határozata az alábbiakban foglalja össze:

„Országunk iparosításának további sikeres folytatása és meggyorsítása, ötéves tervünk megvalósítása megköveteli az ipar és mezőgazdaság fejlődése közötti aránytalanság felszámolását, a mezőgazdasági árutermelés jelentékeny emelését, ami csak a nagyüzemi mezőgazdasági termelésre való fokozatos áttérés útján lehetséges.

Ennek az áttérésnek megvannak a legfontosabb tárgyi feltételei.

a) Az egész gyáripár a népi demokrácia államának a kezén van, és mind nagyobb mértékben el tudja látni a mezőgazdaságot a nagyüzemű termeléshez szükséges gépekkel, felszerelésekkel, műtrágyával.

b) A mezőgazdaság gépesítésének gócpontját, az állami gépállomások hálózatát, a népi demokrácia megteremtette, és egyre jobban fejleszti.

c) Az állami gazdaságok, bár szervezetileg még gyengék, mint mintagazdaságok komoly segítséget nyújthatnak és fognak is nyújtani a parasztságnak a tudományos termelési módszerek alkalmazásánál a mezőgazdaságban.

d) A mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom megindult, és komoly sikereket ért el. A szegényparassztság után a középparassztság legfelvilágosodottabb része is kezd a termelőszövetkezetek felé fordulni.

E legfontosabb tárgyi feltételek azonban magukban véve még nem elegendők a nagyüzemű mezőgazdasági termeléshez való áttéréshez, ehhez a dolgozó parassztság szívós, türelmes meggyőzése is szükséges...

„A dolgozó parasszoknak a termelőszövetkezetekbe való belépésnél a legszigorúbban szem előtt kell tartani az önkéntesség elvét.

A dolgozó parasszoknak, köztük a középparasszoknak, különféle eszközökkel meg kell könnyíteni a termelőszövetkezetekben való tömörülést, így a jelenleg legfejlettebb III. típusú termelőszövetkezetek mellett lehetővé kell tenni az I. és II. típusú szövetkezetek alakítását, biztosítani kell a bevitt föld után földjáradék fizetését, a beadott állatok árának megtérítését, egy év alatt — a törvényes előírások szerint — a háztáji gazdaságokról, a személyi tulajdonban maradó állatokról szóló törvényes rendelkezések szigorú betartását. A termelőszövetkezetek fejlesztésére elengedhetetlenül szükséges a kulákok további elszigetelése, a falusi kizsákmányolók elleni harc következetes folytatása, nemcsak az állam eszközeivel, hanem maguknak a dolgozó parasszoknak cselekvő részvételével. A termelőszövetkezetek nagyarányú fejlesztésénél szükséges, hogy a munkásosztály sokoldalú segítséget nyújtson a dolgozó parassztságnak.“

A termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének üteme

A termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének üteme a nagyüzemi szocialista mezőgazdaságra való áttérés feltételeivel függ össze. Mint látjuk — a kongresszus határozata leszögezi, hogy a tárgyi feltételek általában megvannak.

Ezek azonban egymagukban véve nem elegendők. A szocialista nagyüzemi mezőgazdasági termelésre való áttéréshez szükséges a dolgozó parassztság meggyőződése a termelőszövetkezetek helyességéről, és önkéntes elhatározása a belépésre, és meggyőződése arról, hogy csak a kuláksággal szemben, a kulákság ellen harcolva tudja jobb jövőjét építeni.

A dolgozó parasszok az önkéntesség alapján lépnek be a termelőszövetkezetekbe. Az önkéntesség elve a mezőgazdaság szocialista átszervezésének egyik alapelve. Lenin és Sztálin elvtársak arra tanítanak, hogy csak azok a szövetkezetek életképesek, melyeket a dolgozó parasszok maguk létesítenek szabad elhatározásukból, amelynek előnyös voltáról ők maguk a gyakor-

latban meggyőződnek. Pártunk kezdettől fogva óva intett minden olyan kísérlettől, hogy a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésében adminisztratív módszereket alkalmazzanak, óva intett minden erőszaktól, türelmetlenségtől és sietségtől.

Ennek ellenére az utóbbi években a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének túlzott üteme következtében e téren sok hibát követtünk el. A mezőgazdaság kollektivizálásának siettetése az önkéntesség elvének megsértéséhez vezetett. A szövetkezetekben jelenleg vannak olyan tagok, akik nem azért léptek be, mert meg voltak győződve a kollektív nagyüzemű mezőgazdaság fölényéről, hanem azért, mert pl. féltek a tagosítástól, vagy mert úgy gondolták, hogy így megszabadulnak az adóterheiktől, sőt nem egyszer azért léptek a szövetkezetbe, mert ez irányban nyomást gyakoroltak rájuk. Érthető, hogy az ilyen tagok nem segítik elő a termelőszövetkezetek megszilárdítását, és azok a szövetkezetek, amelyekben a tagság többsége ilyenekből tevődik össze, éppenséggel nem alkalmasak arra, hogy mezőgazdaságunk termelését fejlesszék, hogy a még egyéni gazdálkodást folytató parasztnak példát mutassanak. Ugyanakkor a sietség, az erőszak, az önkéntesség elvének megsértése a középparasztokat a kulák karjába kergeti, rontja a termelőszövetkezetek hitelét, és így kedvez az ellenségnek.

Pártunk és kormányunk felismerte e hibákat, és megtette az első lépéseket kijavításukra. Az önkéntesség elvének szigorú betartása érdekében gazdasági politikánkban a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének ütemét jelentősen csökkentjük. Kormányunk lehetővé teszi nemcsak a szövetkezetekbe nem meggyőződésből belépett tagok kiválását, hanem azoknak a szövetkezeteknek a felosztatását is, amelyekben a tagok többsége ezt kívánja. Ennek megfelelően a fő feladatunk most nem a termelőszövetkezetek számszerű szaporítása, hanem a meglévők megszilárdítása. Ez a legfontosabb ahhoz, hogy parasztságunk többsége valóban önkéntes elhatározásából a kollektív gazdálkodásra rátérjen. Hiszen a dolgozó parasztnak elhatározását semmi sem befolyásolja olyan mértékben, mint azok az eredmények, melyeket falujabeli vagy a szomszédos falvak termelőszövetkezetei érnek. Éppen ezért nagyon fontos munka a meglévő termelőszövetkezetek megszilárdítása, hogy termelőszövetkezeteink jó terméseredményeket érjenek el, és az alapszabályok szerint dolgozzanak. Így tudnak minden tekintetben nagy vonzóerőt gyakorolni az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztnak. A termelőszövetkezetek megszilárdítása nemcsak a mezőgazdaság további átalakítása szempontjából bír nagy jelentőséggel, hanem a mezőgazdaság terméshozamának gyors emelése szempontjából is.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének ideje alatt csak úgy tudjuk gyors ütemben emelni mezőgazdasági termelésünket, ha állami és pártszerveink minden erőfeszítést megtesznek a termelőszövetkezetek megszilárdítására, hogy az újonnan megalakult termelőszövetkezetek is már az első gazdasági évükben jelentősen növeljék növénytermelésük színvonalát, és hogy gyors ütemben fejlesszék állatállományukat.

A fokozatosság elve a szövetkezeti mozgalom fejlesztésében

A fokozatosság elve megkönnyíti az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok számára azt az elhatározást, hogy változtassanak megszokott, idejétmúlt termelési formájukon. Megkönnyíti azáltal, hogy lehetővé teszi számukra, hogy annyit lépjenek a szövetkezés útján előre, amennyit meggyőződésük, tapasztalataik alapján haladni kívánnak.

Szövetkezeti mozgalmunkban a fokozatosság terén a legalsó lépcső az *általános földművesszövetkezet*, mely főként beszerzéssel és értékesítéssel foglalkozik. A földművesszövetkezeteken keresztül szerzik be az egyénileg dolgozó parasztok a nemesített vetőmagvakat, a műtrágyát, a kisebb gépeket stb. A földművesszövetkezetekben nemcsak a beszerző és értékesítő tevékenység fejlődött ki, hanem jelentősen megnőtt szerepük a mezőgazdasági termelésben is. Az állami vállalatok a földművesszövetkezeteken keresztül kötnek szerződéseket növénytermesztésre, állattenyésztésre az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztokkal. A földművesszövetkezetekben a még egyénileg dolgozó parasztok felismerik a szövetkezés előnyeit, és ez a felismerés segíti őket abban, hogy rátérjenek a termelőszövetkezetek útjára. A földművesszövetkezetek, ha jól dolgoznak, a szocializmus előiskolájának szerepét töltik be a falun.

Nálunk jelenleg a *termelőszövetkezetek legmagasabb típusa a III. szövetkezeti típus*. E legfejlettebb típusban mutatkoznak meg legjobban a nagyüzemi termelés előnyei, ez biztosít legnagyobb jövedelmet a szövetkezetek tagjai számára.

A fokozatosság elvéből kiindulva azonban fontos, hogy *ahol a III. típusú termelőszövetkezetre nem érett meg a helyzet, ott alacsonyabb típusú termelőszövetkezeti csoportot hozzanak létre*. „Az alacsonyabb típusú termelőszövetkezeti csoport előnye az — mondotta Rákosi elvtárs pártunk II. kongresszusán — hogy módot ad az egyénileg gazdálkodó, még ingadozó parasztoknak arra, hogy kipróbálják a szövetkezés jó oldalait, akkor, amikor még félnek a fejlettebb, számukra túlságosan kollektív, magasabb formától. Nem kell tartanunk az I-es számú csoportoktól. A szövetkezeti termelés fölénye már ezen az egyszerű fokon is annyira meg fog mutatkozni, hogy — mint az elmúlt esztendőök tapasztala-

lata mutatja — az esetek többségében az I. típusú szövetkezetek tagjai az első aratás után már irányt vesznek a magasabb szövetkezeti típusra.“

A fokozatosság kérdéséhez tartozik a földjáradék kifizetése is. Pártunk és kormányunk a III-as típusú termelőcsoportban a földjáradék kifizetését ugyanolyan célból rendszeresítette, mint az I-es és II-es termelőszövetkezeti csoportokban, tehát azért, hogy ezzel is megkönnyítsük a földtulajdonos dolgozó parasztok, elsősorban a középparasztok csatlakozását a termelőszövetkezetekhez. Rákosi elvtárs erről pártunk II. kongresszusán a következőket mondotta: „A termelőszövetkezetekbe belépő birtokos parasztnak feltétlenül biztosítsák a behozott föld után a földjáradékot. A tapasztalatunk az, hogy a szövetkezetekben levő földnélküliek vagy kevés földet behozó parasztok ezt a rendszabályt rendszerint ellenzik, mert úgy hiszik, hogy ezzel megrövidülnek. Viszont a középparasztnak az az érzése, hogy ő rövidül meg, ha nem kap földjáradékot. Minden szövetkezeti tagnak nagyobb a haszna, ha megnagyobbodik a terület, és így bőven megtérül a földjáradékért kifizetett összeg. A tapasztalat azt is mutatja, hogy a szövetkezeti vagyon és terület növekedésével csökken az egyes tagok által behozott föld jelentősége. Viszont kezdetben a földjáradék elutasítása nagyon megnehezíti, visszatartja a szövetkezet növekedését.“

A munkásosztály segítsége a mezőgazdaság szocialista átszervezésében

A mezőgazdaság szocialista átszervezése, a termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztése megköveteli a munkásosztály támogatását.

A munkásosztály állama gépállomások felállításával, gépek műtrágya, nemesített vetőmag, beruházási és egyéb kölcsönök nyújtásával és termelési szerződések kötésével segíti elsősorban a termelőszövetkezetekbe tömörült, de az egyénileg gazdálkodó parasztokat is.

Emellett az ipari munkások mennek ki a falvakba, hogy közvetlenül vezessék és segítsék falun a szocializmus építését. Az ipari üzemek patronázs-munkával segítséget nyújtanak a termelőszövetkezeteknek. A patronázs-csoportok 6—8 tagból, az üzem legjobb munkásaiból állnak, akik át tudják tekinteni egy-egy termelőszövetkezet egész életét, működését, és konkrét segítséget adnak a termelőszövetkezeteknek, hogy kiharcolják termelési fölényüket és keményen tudjanak harcolni az ellenség ellen.

Alapvető kérdés, hogy tisztában legyünk azzal, hogy *termelőszövetkezeteink fejlődése az osztályharc élesedése közben megy végbe*. Több helyen azonban nincsenek ezzel tisztában, lebecsülik a kulákság veszélyességét, és lanyhán harcolnak ellenük. Pedig a kulákság tudja és érzi, hogy a termelőszövetkezetek fejlődése az ő hatalmának gyengülését, végső fokon pedig a kizsákmányolás teljes megszüntetését hozza magával. Ezért a kulákság fokozza ellenállását, és mind dühödtebben és elkeseredettebben harcol termelőszövetkezeteink ellen. A legagyafurtabb hazugságokkal, rémhírekkel igyekszik mindenfelé a termelőszövetkezeteket lejáratni, és az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztokat szembeállítani a termelőszövetkezetekkel.

Éppen ezért a kuláksággal szemben a harcot sohasem lehet beszüntetni. A szocializmus építésének jelenlegi szakaszában pártunk a kulákság korlátozásának politikáját folytatja. A szocializmus építésének túlgyors üteme azonban ezen a téren is hibákat okozott. A kulákokat sokszor olyan mértékben korlátoztuk, hogy ez gyakorlatilag bizonyos esetekben a kulákok felszámolásához vezetett, holott ennek sem a politikai, sem a gazdasági feltételei nem voltak meg.

Amikor pártunk és kormányunk a kulákokkal kapcsolatos politikánkban eddig elkövetett hibák kijavításához fogott, a kulákok ismét megmutatták, hogy ádáz ellenségei a termelőszövetkezeti mozgalomnak. A sok visszaélésre alkalmat adó kuláklista megszüntetéséből egyes kulákok azt a következtetést vonták le, hogy most már számukra szabad a vásár. Fokozták ellenséges agitációjukat, követelték a termelőszövetkezetekbe tagosított földjeik visszaadását, és nem egy helyen önkényesen aratni kezdtek szövetkezeti földeken. A kulákság tehát a nyílt erőszaktól sem riad vissza, és sok esetben felbujtással, gyűjtogatással, sőt gyilkossággal harcol szövetkezeteink megerősítése ellen.

A kulákok azonban nemcsak kívülről támadtak a termelőszövetkezetek ellen, hanem — ahol csak módjuk van rá — igyekeznek befurakodni termelőszövetkezeteinkbe, hogy belülről végezzenek kártevő munkát, hogy felbomlasszák a csoportot. Az ellenség lebecsülése, az éberség hiánya e téren megkönnyíti az ellenség munkáját. A legnagyobb fokú éberségre van szükség, hogy az ellenség ügynökei be ne furakodhassanak termelőszövetkezeteinkbe.

A kulákság fokozódó ellenállását termelőszövetkezeteinknek keményen le kell törniök. Pártszervezeteinknek és DISZ-szervezeteinknek le kell leplezniök a kulákokat az egyénileg dolgozó

parasztok előtt, és el kell szigetelni őket. Aki pedig a kulákok közül népi demokráciárk, termelészövetkezeti parasztságunk ellen felemeli kezét, arra könyörtelenül lesújt a munkásosztály államhatalma.

A termelészövetkezetek pártszervezeteinek kiépítése és megszilárdítása **A DISZ feladatai**

Ahhoz, hogy termelészövetkezeteink az előttük álló feladatokat megoldják, ahhoz, hogy jól dolgozzanak, szükséges, hogy jól működő pártszervezetekkel rendelkezzenek. A pártszervezet a termelészövetkezet motorja, mozgató ereje. Erős, jól működő pártszervezetek tudják vezetni és mozgósítani termelészövetkezeteink tagságát a feladatok megoldására.

A pártszervezet feladata elősegíteni a termelés fokozását, harcolni a csoportban megnyilvánuló hibák ellen. Elő kell segítenie a munkafegyelem kialakítását, védenie kell a csoport egységét, politikai felvilágosító munkát kell végeznie a tszcs. tagjai között, szervezni kell az ellenség elleni harcot. Örködni kell a szövetkezeti demokrácia megtartásán.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésében pártunknak és népi demokratikus kormányunknak nagy segítséget tud nyújtani az ifjúság, ezért a DISZ-szervezetet is ki kell építeni minden termelészövetkezetben. A DISZ tagjai a szövetkezeti mozgalom fiatal előharcosai a falun, és példamutató munkájukkal elősegítik a termelészövetkezetekben a terméshozam fokozását.

A pártszervezeteknek és a pártszervezet vezetésével a DISZ-szervezeteknek nemcsak a termelészövetkezeteken belül kell dolgozniuk, hanem a még egyénileg dolgozó parasztok megnyerése érdekében a termelészövetkezeteken kívül is felvilágosító és szervező munkát kell végezniük. E döntő feladatukat csak úgy tudják megoldani, ha szoros kapcsolatot tartanak fenn az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztokkal és parasztfiatalokkal.

Állami gazdaságok és gépállomások

A Szovjetunió tapasztalatai megmutatták, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésének fő útja a termelészövetkezetek, de ennek az átalakulásnak fontos emelői az állami gazdaságok és a gépállomások. Sem az állami gazdaságok, sem a gépállomások erőteljes fejlesztése nélkül nem képzelhető el a termelészövetkezeti mozgalom komoly fellendülése.

A Szovjetunió szovhozaihoz hasonlóan, állami gazdaságaink feladata kettős. Egyrészt be kell bizonyítaniuk a modern nagyüzemi gazdálkodás előnyeit a mezőgazdaságban. Tehát példát

kell mutatniok a termelőszövetkezeteknek gazdálkodásuk tervszerű megszervezésével, a szovjet szovhozok gazdag tapasztalatainak és a micsurini biológia nagyszerű vívmányainak alkalmazásával. Másrészt az állami gazdaságok fontos feladata a termelőszövetkezetek konkrét támogatása minőségi vetőmagvakkal, elsőrendű tenyészállatokkal stb. Emellett természetesen fontos szerepük van országunk nyersanyag- és élelmiszerellátásában is.

A fordulat éve óta állami gazdaságaink is jelentős fejlődésen mentek keresztül. Munkájukban azonban még sok tekintetben komoly hiányosságok mutatkoztak. Így pl. akadnak olyan állami gazdaságok, amelyekben túrheteren pazarlás folyik, önköltségük magas, termésátlaguk alacsony stb. Sok állami gazdaság nem nyújt aktív segítséget termelőszövetkezeinknek. Állami gazdaságaink csak úgy tudják betölteni fontos szerepüket termelőszövetkezeti mozgalmunk fejlesztésében, ha ezeket a hiányosságokat kiküszöbölik.

A leghathatósabb támogatást termelőszövetkezeink fejlődésében gépállomásainknak kell nyújtaniok. Csakis a gépállomásaink által nyújtott élenjáró technika alkalmazása teszi lehetővé, hogy termelőszövetkezeink a gyakorlatban tudják bebizonyítani dolgozó parasztságunknak a társas nagyüzemi gazdálkodás fölényét. A gépállomások természetesen nemcsak a termelőszövetkezeteket segítik, hanem az egyénileg gazdálkodó parasztokat is. Ezen keresztül a dolgozó parasztok megismerkednek a gépi munka előnyeivel, és ez megkönnyíti számukra a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérést.

A gépállomások termelési feladatait nem lehet különválasztani politikai feladatuktól. A gépállomás közelebb viszi a kultúrát a faluhoz és neveli a parasztokat. Megismerteti velük a gépet, és ezáltal hozzájárul ahhoz, hogy új típusú, műveltebb parasztság alakuljon ki. A gépállomások napról napra a gyakorlatban mutatják meg, hogy a mezőgazdaságokban is a munkásosztály a vezető, a fő szervező erő. A gépállomások gépeit az ipari munkások gyártják, és a gépállomások vezetői szintén ipari munkások. Újfajta kapcsolatot teremtenek a város és falu dolgozói között, és ezért felbecsülhetetlen jelentőségük van a munkás-paraszt szövetség elmélyítésében és kiszélesítésében. Azzal, hogy lehetővé teszik a gépi megmunkálást, elsősorban a termelőszövetkezetek számára, de ezen túl az egyénileg dolgozó parasztok számára is, határt szabnak a kulák igaazsorájának. A gépállomások így a kulákok elleni harcban a munkásosztály éles fegyverei.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése — mint az előzőekben láttuk — széleskörű feladatok elvégzését követeli meg. E feladatok megoldására Lenin és Sztálin tanításai vezetnek

bennünket. Nem kétséges, ha e tanításokat jól elsajátítjuk és a gyakorlatban helyesen alkalmazzuk, akkor a falu szocialista átalakítása nálunk is sikeres lesz, mint a győzedelmes szocializmus országában, a Szovjetunióban.

A SZOCIALISTA TULAJDON. A GAZDASÁGI TÖRVÉNYEK JELLEGE A SZOCIALIZMUSBAN

A szocialista tulajdon

Eddigi tanulmányaink során láttuk, hogy az emberek a termelés folyamán egymással szükségszerűen kapcsolatba kerülnek. *Ezt a kapcsolatot, vagyis az embereknek a termelésben kialakult egymáshoz való viszonyait termelési viszonyoknak nevezzük.*

Sztálin elvtárs a termelési viszonyok tartalmát a következőképpen határozza meg: „Ide tartoznak: a) a termelési eszközök tulajdonformái; b) a különböző társadalmi csoportok ebből következő helyzete a termelésben és e csoportok kölcsönös viszonya; c) a termékek elosztásának teljes mértékben az előbbiektől függő formái.”

Világosan látható ebből a termelési eszközök tulajdonának döntő, meghatározó jellege a termelési viszonyok összessége szempontjából. *A termelési eszközök tulajdonformája határozza meg ugyanis a különböző társadalmi csoportok helyzetét a termelésben (osztálytársadalmakban és a szocializmusban az osztályok helyzetét). Továbbá a termelési eszközök tulajdonától, valamint a társadalmi csoportok termelésben elfoglalt helyétől függ mindig a termékek elosztásának módja.*

Vizsgáljuk meg röviden a termelési eszközök tulajdonformáinak meghatározó jellegét az eddigi társadalmakban.

Az ősközösségi tulajdon a termelőerők fejlődése következtében átadta helyét a magántulajdonnak, és ezzel megjelent az emberiség történetében az első kizsákmányoló társadalom, a rabszolgatartó társadalom. *A rabszolgatartók magántulajdonának az volt a jellegzetessége, hogy nemcsak a termelési eszközök, hanem maguk a termelők is a rabszolgatartók tulajdonában voltak.* Ez a tény határozta meg a rabszolgák és rabszolgatartók közötti viszonyt, vagyis ezeknek az osztályoknak ellentétes helyzetét a termelésben. A hűbéri társadalom létrejötté lényegében azt a tényt fejezi ki, hogy a rabszolgatartók magántulajdonát a hűbéri magántulajdon váltotta fel. *A hűbéri magántulajdonra jellemző, hogy a hűbéri társadalom legfontosabb termelési eszköze; a föld a hűbérurak tulajdonában van, de a termelésben dolgozó jobbágy már nincs egészen a tulajdonában.* A hűbéri tulajdon mellett fennáll a paraszt és a kézműves személyes munkán alapuló egyéni

tulajdona. A paraszt és kézműves munkaeszközei és magángazdasága egyéni tulajdonában vannak, természetesen a föld kivételével. Ez a tény határozta meg a hűbéri társadalom osztályszerkezetét.

A kapitalizmus kialakulása a tőkés magántulajdon kialakulásával kapcsolatos. *A tőkés magántulajdont az jellemzi, hogy a termelési eszközök a tőkés osztály tulajdonában vannak, a személyében szabad bér munkás pedig minden termelési eszköztől meg van fosztva.* Ezen alapszik a proletariátus kizsákmányolása, a munkásosztály és a tőkés osztály kibékíthetetlen osztályellentéte.

A szocialista társadalom a termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján jön létre, ezért itt nincs két egymással ellentétesen szembenálló osztály, hanem csak két baráti osztály van. A társadalmi tulajdon következtében megszűnt az embernek ember által való kizsákmányolása is.

A szocializmus termelési viszonyainak — kizsákmányolásmentes termelési viszonyainak — alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona. Ezt a tényt a Szovjetunió Alkotmánya is leszögezi: „A Szovjetunió gazdasági alapját a gazdaság szocialista rendszere és a munka és termelési eszközök szocialista tulajdona alkotják, amelyek annak eredményeképpen szilárdultak meg, hogy a gazdaság kapitalista rendszerét felszámolták, a munka és termelési eszközök magántulajdonát megszüntették és az ember ember által való kizsákmányolásának végét vetették.”

A szocialista tulajdon kizárja a kizsákmányolást, mert a társadalom egy csoportja sem használhatja fel a termelési eszközöket arra, hogy azzal a társadalom egy másik csoportját kizsákmányolja. Ennélfogva a szocializmus termelési viszonyai kizsákmányolásmentes termelési viszonyok, egymást kölcsönösen segítő emberek kapcsolata a termelésben.

A szocializmusban a termelési viszonyok összhangban állnak a termelőerők társadalmi jellegével. A termelőerők társadalmi jellegét már a kapitalizmus magas fokra fejlesztette, de ugyanakkor megmaradt az elsajátításnak — a tőkés magántulajdonon alapuló — egyéni, tőkés formája. A társadalmi jellegű termelőerők tehát éles ellentmondásba kerültek a tőkés tulajdonviszonyokkal, a fennálló termelési viszonyokkal. Ennek az ellentmondásnak a szocialista forradalom végét vetett azzal, hogy támaszkodva a termelőerők és termelési viszonyok kötelező összhangjának törvényére, a termelőerők fejlettségi színvonalának megfelelő szocialista termelési viszonyokat hozott létre, a termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján. A szocialista forradalom ezzel olyan termelési viszonyokat hoz létre, amelyek teljesen megfelelnek a termelőerők színvonalának, azokkal teljes

összhangban vannak. Ennek alapján a szocialista társadalomban a termelés megszakítások nélkül, hatalmas ütemben fejlődik.

A teljes összhang nem jelenti azt, hogy a szocializmusban semmiféle ellentmondás sem lehetséges a termelőerők és a termelési viszonyok között. „Mai termelési viszonyaink persze abban a szakaszban vannak — mondja Sztálin elvtárs — amikor teljes összhangban vannak a termelőerők növekedésével, ezeket hétmérföldes léptekkel viszik előre. Helytelen lenne azonban ezzel megelégedni és azt gondolni, hogy termelőerőink és termelési viszonyaink között nincs semmiféle ellentmondás. Ellentmondások feltétlenül vannak és lesznek, minthogy a termelési viszonyok fejlődése elmarad és el fog maradni a termelőerők fejlődésétől. A vezető szerveink helyes politikája esetén azonban ezek az ellentmondások nem válhatnak ellentétté, és itt nem kerülhet sor konfliktusra termelési viszonyok és a társadalom termelőerői között.”

A szocialista tulajdon kialakulása

A tőkés tulajdon a tőkés kizsákmányolás alapja, történetileg az eredeti tőkefelhalmozás során keletkezett. Ez azt jelentette, hogy a közvetlen termelőket erőszakkal megfosztották termelési eszközeiktől, a parasztságtól elrabolták a földet, kifosztották a gyarmatokat stb.

Így jött létre a tőkés termelés két előfeltétele: 1. A gazdagság felhalmozása egyesek kezén. 2. A termelési eszközöktől megfosztott munkások tömege, akik éppen azért kénytelenek voltak munkaerejüket áruba bocsátani. A tőkés magántulajdon további erősödése a munkásosztály könyörtelen kizsákmányolása, valamint a kistermelők kisajátítása révén megy végbe. *Egészen másként történik a szocialista tulajdon létrejötte és gyarapodása.*

A Szovjetunióban a termelési eszközök szocialista tulajdona kétféleképpen jött létre:

1. A proletárdiktatúra kisajátította a tőkéseket és földbirtokosokat. Gyáraik, üzeik, földjeik a szocialista állam kezébe kerültek, az egész nép tulajdonává váltak. Így alakult ki a *szocialista tulajdon alapvető formája: az állami (össznépi) tulajdon.*

2. A szovjet állam miután szívós munkával és harccal megteremtette a szükséges feltételeket, elősegítette a sokmillió parasztgazdaság egyesülését szocialista mezőgazdasági nagyüzemekké. Ez az út a parasztság termelési eszközeinek önkéntes társadalmazásán át vezetett. S ily módon a szocialista állam által kezdeményezett és a parasztság milliói által támogatott forradalom megteremtette a szocialista tulajdon másik formáját, a *kolhoztulajdont.*

Ugyancsak termelőszövetkezetekben egyesültek a kézművesek is. *Ezért kolhoz-, szövetkezeti tulajdonról beszélünk.*

A kolhoz-, szövetkezeti tulajdon nem össznépi, nem az egész társadalom tulajdona, hanem szűkebb csoportok — kolhozok, szövetkezeti egyesülések — tulajdona, *csoporttulajdon.*

A kapitalista tulajdon létrejötte alapján véve ösztönös folyamatként, vakon, elemi erővel ható törvények szerint ment végbe. *Ezzel szemben a szocialista tulajdon nem keletkezhetett spontánul, ösztönös módon. Megteremtése és gyarapítása a Kommunista Párt, a szovjet állam és a dolgozó tömegek tudatos cselekvésének volt az eredménye.*

A szocialista tulajdon két formája

Mint már az előbb láttuk, a szocialista tulajdonnak két formája van: 1. Állami (össznépi) tulajdon. 2. Kolhoz-, szövetkezeti tulajdon.

A Szovjetunióban állami tulajdonban van: a föld, annak méhe, a vizek, az erdők, az ipartelepek, szénbányák, gyárok, az érctelepek, vasúti és légi közlekedés, a bankok, a posta és biztosítások eszközei, az állam által szervezett mezőgazdasági nagyüzemek (szovhozok), gép- és traktorállomások stb., valamint városokban és ipartelepeken állami tulajdon a lakóházak zöme.

A kolhozok és szövetkezetek tulajdonában vannak: üzemek és az ezekhez tartozó élő és holt felszerelés: épületek, gépek, állatállomány, a kolhozok közhasználatú építményei (pl. kultúrház), és ami igen fontos, hogy a kolhozok és szövetkezetek tulajdonában vannak munkatermékeik, amelyekkel mint saját tulajdonukkal rendelkeznek. Mint az előbb láttuk, nincsenek a kolhozok tulajdonában a föld és a fontosabb mezőgazdasági gépek (pl. traktor, kombajn).

Mindkét forma egyazon típushoz, a szocialista tulajdon típusához tartozik, amely kizárja a kizsákmányolást, és a kölcsönös segítség, társas együttműködés termelési viszonyainak alapját képezi. Ugyanakkor azonban a két forma között fontos különbségek is vannak, mert:

a) *Más úton keletkeztek:* az egyik a tőkések és földesurak kizsájtításával, a másik a dolgozó parasztság főbb termelési eszközeinek önkéntes társadalmasításával.

b) *A szocialista tulajdon különböző fejlettségi fokát képviselik* Miben mutatkozik ez a különbség?

Az állami (össznépi) tulajdon az egész nép (a szocialista államban egyesült nép) tulajdona. A kolhoz-, szövetkezeti tulajdon viszont csoporttulajdon, egyes kollektívák tulajdona. Az ál-

lami tulajdon tehát a termelési eszközök és a munka magasabb fokú társadalmasítását jelenti. A kolhozcsoporthoz tartozó tulajdon viszont a, szocialista tulajdon alacsonyabb formáját és a munka társadalmi jellegének kevésbé magas fokát képviseli. Miért? *Mert a kolhoz termelési eszközeinek egy része és mindenekelőtt munka-termékei* — egy adott kollektíva és nem az egész nép tulajdonában vannak. Továbbá, mert minden kolhozparasztnak van saját tulajdonban háztáji gazdasága, állatai, kisebb mezőgazdasági eszközei, amelyekkel maga gazdálkodik. A szocialista gazdaságban az állami tulajdoné a döntő szerep. Csak így, az állami tulajdon győzelme és vezető szerepe alapján (párosulva — a proletárdiktatúrával) fejlődhet a kolhoz-, szövetkezeti tulajdon, csak így biztosítható, hogy a kolhoztulajdon ne vezessen kizsákmányolásra, osztályellentétek kialakulására.

Az állami tulajdon vezetőszerepét, döntő jellegét világosan mutatja az a tény, hogy 1936-ban a Szovjetunió termelési alapjainak 90 %-a volt állami tulajdonban, míg kolhoz-, szövetkezeti tulajdonban csak 8,7 %-a.

A szocialista vállalatok két formája

A szocialista tulajdon két formájának megfelelően a Szovjetunióban a szocialista vállalatoknak két formáját találjuk meg.

1. *Az állami tulajdon alapján álló vállalatok*, gyárak, üzemek, szovhozok, bankok, gép- és traktorállomások, kereskedelmi vállalatok, bányák stb. Ezekben a vállalatokban legfejlettebb formában érvényesülnek a szocialista termelési viszonyok. Ezeknek a vállalatoknak a termelési eszközei az állam (vagyis az egész nép) tulajdonában vannak.

2. *A kolhoz-, szövetkezeti tulajdon alapján létező vállalatok*, kolhozok, ipari szövetkezetek, fogyasztási szövetkezetek. Ezek közül legfontosabb a kolhoz.

Milyen különbség van a szocialista vállalatok két formája között?

a) *Különbség van a termék fölötti rendelkezésben*; mert az állami vállalatok termékei az egész nép tulajdonát képezik, az állam tulajdonát, míg a kolhozok termékei felett csak a kolhozok rendelkeznek, saját tulajdonukként. E termékek egy részét a kolhoz maga fogyasztja el vagy használja fel, másik részét az államnak kötelezően beszolgáltatja, a fennmaradó részt pedig, a kolhoztermelés feleslegét, áruként eladja.

b) *Az előbbiekből következik, hogy különbség van a munkások és kolhozparasztok jövedelem megszerzésének módjában*: a munkások bért kapnak teljesítményük vagy ledolgozott munkaidejük után; jövedelmük az állami munkabéralapból származik.

Ez a bér lényegében nem függ a vállalat sikeres vagy kevésbé sikeres működésétől. Ezzel szemben a kolhozparaszt nem az állam munkabérialapból kap bért, hanem saját kolhoza alapján a ledolgozott munkaegységeknek megfelelően (tehát a munka mennyiségének és minőségének megfelelően). Tehát jövedelme nemcsak kizárólag saját munkájától, hanem az egész kolhoz munkájától is függ. Továbbá jövedelmének egy jórészt természetben kapja meg, a kolhoz által előállított termékekből, munkaegységeinek megfelelően. Ezenkívül van háztáji gazdasága, ahonnan szintén jövedelemre tesz szert.

c) *Különbség van az irányítás rendszerében is* Az állami vállalatok vezetőit az állam nevezi ki. Az állam által kinevezett vezető az állam teljesjogú megbízottja, és minden tekintetben felelősséggel tartozik az államnak a tervben előírt feladatok teljesítéséért, a vállalat egész tevékenységéért. A kolhozokban viszont legfőbb vezető szerv a kolhozgyűlés, amely megválasztja a kolhoznőkört és a kolhoz egyéb vezetőit, akik tevékenységükért felelősek a kolhozgyűlésnek. Saját működésének tervét minden kolhoz az állami tervfeladatoknak megfelelően állapítja meg.

A kolhoz tehát sajátszerű üzem, amely különbözik az állami üzemektől. E különbség abból fakad, hogy a kolhoz a csoporttulajdonon alapul. A kolhoz azonban — mint gazdasági típus — a szocialista gazdaság egyik formája, mivel a termelési eszközök és a kolhozparasztok munkája a kolhozokban társadalmasítva vannak. Ugyanakkor a kolhozcsoporttulajdon szoros összefüggésben van az állami tulajdonnal, a kolhozok az egész szocialista gazdasági rendszernek részei: a föld, a fő mezőgazdasági gépek az állam tulajdonát alkotják. A kolhozokban folyó munka kollektív, társas munka. A munka terméke az egész kolhoz tulajdona. A kolhozokban megvalósul a munka szerinti elosztás elve, nincs munkanélküli jövedelem.

Személyi tulajdon

A szocialista Szovjetunió munkásai, tisztviselői és kolhozparasztjai munkájuk alapján személyes tulajdonra tesznek szert, amelyet az alkotmány elismer és a törvény védelmez. A munkások, tisztviselők, kolhozparasztok személyi tulajdona a szocialista tulajdonból ered. Minden egyes dolgozó, aki résztvesz a szocialista termelésben, megkapja a társadalmi összterméknek azt a részét, amely végzett munkája alapján megilleti. Miután megkapta, szabadon rendelkezik vele, személyi tulajdona. A szocialista tulajdon megszilárdulása és fejlődése következtében gyorsan nő a szocialista dolgozók személyi tulajdona, soha nem látott ütemben nő az állampolgárok jóléte, kulturális színvonala.

A Szovjetunióban ma állami tulajdonban van: a Szovjetunió területe — a föld egyhatoda — 2,18 milliárd hektár; a szocialista nagyipar, több mint 100 000 üzem és gyár; 85 000 km vasútvonal; 9000 gép- és traktorállomás; több mint 4000 szovhoz és nagyszámú egyéb mezőgazdasági üzem; sok tízezer kereskedelmi vállalat, városi lakás, közüzem.

A kolhoz-, szövetkezeti tulajdont 97 000 egyesített kolhoz, mintegy 20 000 ipari szövetkezet és a fogyasztási szövetkezetek széles hálózata alkotja.

Ennek az óriási anyagi gazdagságnak túlnyomó, döntő többségét a munkások, parasztok és értelmiségiek szocialista munkája hozta létre a szovjethatalom évei alatt. A Szovjetunió társadalmi gazdagságának óriási ütemű fejlődését jól szemlélteti a következő adat:

Míg a szocialista gazdaság állóeszközei 1928-ban 49,4 milliárd rubelt tettek ki, addig ezek értéke 1937-re 189,3 milliárd rubelre, tehát közel négyszeresére emelkedett.

A sztálini ötéves tervek alatt mind a mezőgazdaság, mind az ipar óriási fejlődésen mentek keresztül. Új gyárak, új iparágak keletkeztek: repülő, autó, szintetikus gumi stb. Szovhozok, állami vállalatok ezrei és tízezei létesültek. A szovjet állam különös gondot fordított a korábban elmaradott területek gyors gazdasági fejlődésének biztosítására. Új vállalatok, vasutak, villamoshálózatok építésénél ügyelt arra, hogy a régebben elnyomott nemzetiségeket gazdaságilag és kulturálisan felemelje. Jellemző, hogy a Kirgiz Köztársaság ipari termelése már 1936-ban 15-szöröse volt az 1913. évinek, Grúziáé 18,6-szor, az Örmény Köztársaságé 21-szer annyi, mint 1913-ban.

A kolhozokat a legmodernebb gépekkel látták el, kedvező feltételek mellett bő hiteleket kaptak az államtól, és minden téren erőteljes támogatásban részesültek. Megjavíthatták a talajt, fokozhatták a terméshozamokat, bevezethették az ipari növények termesztését, fellendíthették az állattenyésztést, új kolhozépületeket emelhettek. *Ennek következtében gyorsan gyarapodtak, erősödtek gazdaságilag.*

Míg 1932-ben a kolhozok termelési alapjai 8,3 milliárd rubelt tettek ki, addig 1936-ban a termelési alapok értéke 14,6 milliárdra emelkedett.

De nemcsak az anyagi javak termelése területén volt ilyen hallatlanul gyors a fejlődés, hanem a kulturális élet területén is. Az 1936 és 1937-es években például 7764 iskolát építettek, 27,5 millióan tanultak az elemi- és középiskolákban, egyetemeken és főiskolákon pedig 542 ezren. A megfelelő számok 1914-ben a cárizmus idején 8 milliót, illetve 112 ezret tettek ki.

A szocialista termelési viszonyok fejlődésének alapja a szocialista tulajdon növekedése és erősödése. Éppen ezért a szocialista tulajdon gyarapítása és fejlesztése a szocialista társadalom fejlődésének egyik legfontosabb feltétele.

A szocialista tulajdon védelme érdekében harcolni kell a magántulajdonosi tendenciák ellen, amelyek a már felszámolt kizsákmányoló osztályok maradványaiból és a dolgozók tudatában még meglévő kapitalista maradványokból származnak. Meg kell erősíteni a társadalom tagjainak tudatában azt a tényt, hogy ők a szocialista tulajdon gazdái, és hogy ezt a tulajdont védelmezniök és gyarapítaniok kell. A szocialista tulajdon védelme és megszilárdítása minden dolgozó állampolgári kötelessége. A szocialista tulajdont a szovjet állam törvényei is védelmezik.

A szocialista társadalom osztályszerkezete

A szocialista tulajdonviszonyok meghatározzák a szocialista társadalom osztályszerkezetét. A szocialista tulajdonviszonyokból következik, hogy a szocialista társadalomban nincsenek egymással kibékíthetetlen, ellentétben álló osztályok.

A szovjet társadalom baráti osztályokból, a munkásosztályból és a kolhozparaszságból áll. A kizsákmányoló osztályok és rétegek felszámolása következtében a munkásosztály és parasztság osztálya alapvetően különbözik a kapitalista országok proletariátusától és dolgozó parasztságától.

A kapitalizmusban a munkásosztály proletariátus, vagyis olyan osztály, amely meg van fosztva a termelési eszközöktől és amelyet a tőkések kizsákmányolnak. A Szovjetunió munkásosztályát már nem lehet proletariátusnak nevezni. Nincs megfosztva a termelési eszközöktől, mert azokat társadalmi tulajdonná tette — nem kizsákmányolt és nem elnyomott osztály többé, hanem az államhatalom birtokosa, a szocialista társadalom vezető osztálya. A Szovjetunió munkásosztálya tehát teljesen új, a kizsákmányolástól megszabadult munkásosztály, amilyent eddig az emberiség történetében nem ismertünk.

A kapitalista országokban a parasztság zöme kistermelőkből áll. Elmaradt technikával dolgozik, maga túrja a földet kis parcelláján, léte bizonytalan, a föld mindjobban kicsúszik a lába alól. Kegyetlenül kizsákmányolja a kulák, a kereskedő, a bank, elnyomja a földesúr. A szovjet parasztság gyökeresen különbözik ettől a parasztságtól. Nem retteg a holnaptól, nem zsákmányolhatja ki senki. A kolhozparaszság gazdaságának alapját nem az elmaradt technikával dolgozó kis magántulajdon, hanem a legmodernebb technikával termelő szocialista nagyüzem alkotja.

Ugyancsak megváltozott mind összetételében, mind tevékenységének jellegét tekintve a Szovjetunióban az értelmiség. A

kapitalista országok értelmisége főleg a kizsákmányoló osztályok soraiból kerül ki.

A szovjet értelmiség túlnyomó többségében a munkásosztályból és a parasztságból jött emberekből áll. A kapitalista országok értelmiségétől eltérően a szovjet értelmiség a népet szolgálja. A munkásosztállyal és a parasztsággal együtt építi a kommunista társadalmat.

A két alapvető baráti osztálynak, valamint az értelmiségnek nincsenek egymással ellentétes érdekei. Innen van a szocialista társadalom erkölcsi-politikai egysége. A szovjet nép politikai egysége szükségtelenné teszi több párt létezését. A szovjet társadalomban egy párt van, a Szovjetunió Kommunista Pártja, amelynek megdönthetetlen tekintélye van, és a Szovjetunió dolgozóinak korlátlan támogatását élvezi. A párt az egész szocialista társadalom vezető és irányító ereje. Az állami szervezetekben és tömegszervezetekben dolgozó kommunisták által szervezi meg a szovjet emberek munkáját. A pártnak és a szocialista államnak döntő szerepe van tehát a szocialista gazdaság irányításában.

A szocialista tulajdon és a lakosság osztályösszetétele Magyarországon

A szocialista tulajdon kialakulása és megerősödése hazánkban is a kizsákmányolókkal elleni éles osztályharc során ment végbe. 1949. augusztus 20-án hatályba lépett alkotmányunk már leszögezi, hogy: „A Magyar Népköztársaságban a termelési eszközök zöme társadalmi tulajdonként az állam, a közületek vagy szövetkezetek tulajdonában van.”

A szocialista tulajdonnak hazánkban is két formája jött létre: az állami (össznépi) és a szövetkezeti tulajdon.

A szocialista népgazdaság megteremtéséért folytatott harc eredményeként, amelyet a párt vezetett — az állami tulajdon súlya és szerepe egyre nőtt. Már a fordulat éve előtt állami kézbe kerültek az ország legfőbb nehézipari üzei, mint a WM Művek, a Ganz-gyárak, Ózdi Kohászati Üzemek, továbbá a bányák legnagyobb része. Lényegében ezekkel született meg a szocialista szektor hazánkban, bár még igen gyenge, kezdetleges formában. Ezt azonban még nem lehetett teljesen következtetés szocialista tulajdonnak nevezni, mert még államunk nem volt teljesen szocialista. A fordulat évével ez a helyzet gyökeresen megváltozott. Ettől kezdve államhatalmunk következtetésen szocialistává lett, ennek következtében állami vállalatok, üzeink következtetésen szocialista jellegűvé váltak.

A fordulat évétől kezdve az állami, szocialista tulajdon egyre jobban tért hódított magának népgazdaságunkban. Jelenleg szo-

cialista, állami tulajdonban van az egész nagyipar (bányászattal), nagyüzemi közlekedés, külkereskedelem és nagykereskedelem, a kiskereskedelmi apparátus csaknem teljesen, a gépállomások és állami gazdaságok.

Az állami, szocialista tulajdon alapján indult fejlődésnek hazánkban a szocialista tulajdon szövetkezeti formája is, elsősorban a mezőgazdaságban. A mezőgazdaság szocialista átszervezése hazánkban is a Lenin és Sztálin elvtársak által megjelölt úton halad.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös tulajdonban lévő épületei, gépei, állatállománya, felszerelése szocialista tulajdonot alkotnak. Minthogy azonban nem az egész nép, hanem csak az egyes szövetkezeti kollektívák tulajdonában vannak, a tulajdonnak ez a formája alacsonyabb fejlettségű az állami tulajdonnál. Mezőgazdasági termelőszövetkezeteink, földművesszövetkezeteink és kisipari szövetkezeteink is szocialista vállalatok, amennyiben a szocialista tulajdonon és közös munkán alapulnak, de nem következetesen szocialista jellegűek. Mégpedig azért rem, mert pl. a bevitt föld és termelési eszközök után a tagok még munkanélküli jövedelmet is élveznek.

A Szovjetunió kolhozaihoz hasonlóan a mi mezőgazdasági szövetkezeteinkben is van a szövetkezeti tagoknak *háztáji gazdaságuk*, amely a szövetkezetek tagjainak személyes szükségleteit elégíti ki, s amelynek épületei, felszerelése, állatállománya a szövetkezeti tagok személyes tulajdona.

A szocialista tulajdon mellett nálunk is van személyi tulajdon és a Szovjetunióhoz képest sokkalta nagyobb a saját munkán alapuló magántulajdon. Személyi tulajdonra tesznek szert a munkások és alkalmazottak, a termelőszövetkezeti dolgozók a szocialista vállalatokban és intézményekben végzett munkájuk alapján. Ez a személyi tulajdon fogyasztási cikkekre és különböző használati tárgyakra terjed ki.

Ezzel szemben saját munkán alapuló magántulajdonban vannak az egyénileg dolgozó parasztok és kézművesek termelési eszközei.

A mi alkotmányunk — eltérően a Szovjetunió alkotmányától — nem tesz különbséget a személyi tulajdon és a saját munkán alapuló magántulajdon között, hanem a kettőt összevonva kimondja, hogy „a munkával szerzett tulajdont az alkotmány elismeri és védi“.

Van még nálunk tőkés tulajdon is, tehát kizsákmányoló tulajdon (pl. kulákok tulajdona). A tőkés tulajdont kemény harcban mindinkább kiszorítjuk a népgazdaságból és működését — amennyire csak lehetséges — a szocialista állam általános ellenőrzése alá kényszerítjük.

A felszabadulástól napjainkig eltelt időszak alatt a tulajdonviszonyok gyökeres megváltozása következtében alapvetően megváltozott hazánkban a lakosság osztályösszetétele is.

Megnőtt az összlakosságon belül a munkások és alkalmazottak súlya, 1930-hoz viszonyítva 1949-ben 29,2%-ról 34,6%-ra emelkedett a munkások és alkalmazottak aránya az összlakosságon belül (a mezőgazdasági munkásokat nem számítva). 1950-ben 170 ezerrel több ipari munkás dolgozott, mint 1930-ban. Azóta újabb 300 ezerrel növekedett a munkásosztály száma. Ez nemcsak azt jelenti, hogy a munkásosztály súlya megnő a nép-gazdaságban, hanem ez azt is jelenti, hogy mégjobban megnő a munkásosztálynak és pártjának vezetős szerepe az államhatalomban, a munkás-paraszt szövetségben.

Munkásosztályunk azonban nemcsak számbelileg nőtt meg. *Ez a munkásosztály már nem kizsákmányolt proletariátus többé, hanem a termelési eszközök tulajdonosa.* Örökre megszabadult a munkanélküliségtől és a nyomortól. A népi demokrácia évei alatt megnőtt a munkásosztály öntudata, szaktudása, kultúrája is. A munkásosztály a magyar dolgozó nép hivatott vezetője. Az elmúlt évek harcaiban bebizonyította, hogy ennek a történelmi hivatásának meg is tud felelni, biztos kézzel tudja vezetni dolgozó népünket a szocializmus felé.

Óriási változások mentek végbe a parasztság helyzetében is. Magyarország megszűnt „a hárommillió koldus” országa lenni. A földreform során földhöz jutott az agrárproletárok és félproletárok túlnyomó része.

A parasztságon belül megnövekedett a középparasztság súlya. De ez a parasztság sem a régi már. „A népi demokrácia megszüntette a kapitalista kizsákmányolás annyi parasztnyúzó formáját: megszűnt a bankuzsora és a kiszípolozás sok más módja. A dolgozó parasztság előtt megnyílt minden pálya, amelyből ezelőtt az uralkodó osztály kizárta. A népi demokrácia állama őket is minden módon támogatja.”

Ugyanakkor az egyénien dolgozó parasztság mellett *a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődésével egyre jobban terebélyesedik, szélesedik a termelőszövetkezetek új parasztsága.*

1952 novemberéig a termelőszövetkezetek száma 5300-ra emelkedett. Ezek 311 421 családot foglalnak magukba, és csaknem 2 200 000 hold szántóterületen gazdálkodnak, ami az ország szántóterületének 23,4%-át teszi ki.

A kizsákmányolók: nagybirtokosok, tőkések és kulákok szám-aránya az összlakossághoz képest 1949-ben a népszámlálás adatai szerint 10,9%-ról 6,4%-ra csökkent Természetesen ez az arányszám azóta tovább változott, kemény harcot vívtunk a kizsákmányolók ellen, és ennek következtében arányszámuk állandóan csökken. Lényegében ma már csak a kulákság maradt meg.

Az értelmiség bár nem osztály, hanem réteg, mégis nem feledkezhetünk meg róla. A kapitalista országokban az értelmiséget a kizsákmányolók a társadalom felső és középrétegeiből toborozzák. Nálunk a népi demokrácia az új értelmiséget a dolgozó nép fiaiból neveli fel, akik elől a tőkés rend elzárta a továbbtanulás lehetőségét. A Horthy-fasizmus idején, 1938/39-ben az egyetemeken pl csak 3,5% volt a munkás- és paraszthallgatók arányszáma, ma az egyetemi hallgatók több mint 60%-a munkás- és parasztszármazású. Ez az új értelmiség tudásával és alkotókészségével a népet szolgálja. A régi értelmiség is megváltozott, nagy többségében tevékenyen bekapcsolódott a szocializmus építésébe.

Összefoglalva: a fejlődés útja nálunk is arra vezet, hogy a szocializmus győzelmével két baráti osztály, *a munkásosztály és a parasztság* marad meg, a kizsákmányolókat pedig felszámoljuk. *Az értelmiség* mint réteg pedig a dolgozó nép fiaiból kerül ki.

A gazdasági törvények fogalma és jellege

A tudomány a környező világról és benne a társadalomról szóló ismeretek rendszere. A tudomány megfigyeli a környező világot, leírja a világban található jelenségeket, rendszerezi a szerzett ismereteket. A tudomány helyes képet ad nekünk a világról.

De ha a bennünket körülvevő világot megfigyeljük, akkor nemcsak egyes jelenségeket látunk elszigetelve, élettelen merevségben, hanem azt látjuk, hogy a jelenségek összefüggenek egymással, például szoros összefüggés van az élőlények és a környező világ között, egyik hatással van a másikra; vagy például a társadalomban nemcsak egyes osztályokat láthatunk, hanem azok kapcsolatait is, mozgásukat, harcukat. És így lehetne sorolni az élet minden területéről a kölcsönös belső összefüggéseket a jelenségek között.

Éppen ezért a tudománynak nemcsak az a feladata, hogy felhalmozza és leírja a tényeket, hanem az is, hogy feltárja a bennünket körülvevő világ jelenségeinek belső összefüggéseit, törvényszerűségeit, amelyek szerint a különböző jelenségek léteznek és fejlődnek. Minden elsőrendű fontosságú azért, hogy azután gyakorlati tevékenységünkben ezekre a törvényekre támaszkodhassunk. Könnyű belátni, hogy azoknak a törvényeknek ismerete nélkül, amelyek a víz mozgását meghatározzák, nem lehetett volna gátakat vagy vízierőműveket építeni.

A tudomány tehát a tudatunktól és akaratunktól függetlenül létező (tehát objektív) világ belső összefüggéseit tudományos törvények formájában fogalmazza meg. A törvények

agyunkban tükrözik vissza azokat a folyamatokat, amelyek a környező világban végbemennek.

Altalában a törvények két csoportját különböztethetjük meg: *a természeti és társadalmi törvényeket*. Mi a társadalmi törvények vizsgálatával foglalkozunk, mivel a politikai gazdaságtan társadalomtudomány.

A törvények a marxizmus-leninizmus tanítása szerint az objektív, tehát tudatunktól és akaratunktól független valóság (világ) jelenségeinek, folyamatainak az összefüggéseit fejezik ki, tükrözik vissza. Sztálin elvtárs klasszikus meghatározása szerint „... a marxizmus a tudomány törvényeit — akár a természettudomány, akár a politikai gazdaságtan törvényeiről van szó — az emberek akaratától függetlenül végbemenő objektív folyamatok visszatükröződésének fogja fel”. A marxizmus klaszszikusai ugyanakkor rámutatnak arra, hogy a törvény nem egyedi valami, hanem általános, mindenre kiterjedő és tartós (viszonylag állandó). A törvény a jelenségek belső természetét, lényeges, szükségszerű és tartós összefüggését fejezi ki.

Az előbbi meghatározásokból világos, hogy nem minden összefüggés törvény. Ha azt mondom, hogy a könyv a padon van, ez nem törvény. Most vegyük a természettudomány egyik törvényét. Ilyen például a folyadék felhajtó erejének törvénye, amely úgy hangzik, hogy: minden folyadékba mártott test anynyit veszít a súlyából, amennyi az általa kiszorított folyadéknak a súlya. Ez törvény, mert: általános, állandó, szükségszerű összefüggést fejez ki az anyag és a folyadék között.

Hasonlóképpen általános érvényű társadalmi (gazdasági) törvény, amelyet Marx és Engels fedezett fel és Sztálin elvtárs fogalmazott meg pontosan: hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül meg kell felelniök a termelőerők állapotának.

Mit jelent a törvények objektív jellege?

Már az előbb láttuk, hogy a törvények az emberek akaratától függetlenül végbemenő folyamatokat tükrözik, fejezik ki. De az objektív folyamatokkal együtt, amelyeket tükröznek, kifejeznek, maguk a törvények is objektíve léteznek, tehát az emberek akaratától függetlenül. Sztálin elvtárs meghatározása szerint: „Az emberek felfedezhetik, megismerhetik ezeket a törvényeket, támaszkodhatnak rájuk, felhasználhatják őket a társadalom javára, más irányt szabhatnak egyes törvények romboló hatásának, korlátozhatják hatókörüket, teret adhatnak más törvényeknek, amelyek utat igyekeznek törni maguknak, de nem szüntethetik meg őket és új gazdasági törvényeket sem teremthetnek.”

Miért nem lehet megszüntetni törvényeket, vagy új törvényeket teremteni? *Azért, mert azok az emberek akaratától füg-*

getlenül léteznek. Ebben áll objektív jellegük. Például: a tömegvonzás törvénye létezik, akár akarják az emberek, akár nem. A tudomány törvényeit — amelyek az emberek akaratától függetlenül végbemenő folyamatokat tükröznek — nem szabad össze-tévesztetni az államhatalom által hozott jogi törvényekkel, amelyek emberek akaratából születnek, emberek alkotják őket. Megszegésüket pedig az államhatalom büntető szankciókkal sújtja.

A tudomány törvényeit viszont, mint az előbbiekből világosan kiderült, az emberek csak felfedezhetik, csak alkalmazhatják, de nem alkothatnak ilyen törvényeket és a meglévőket sem változtathatják meg.

Miért fontos annak megállapítása, hogy a társadalom akaratunktól függetlenül létező, objektív törvények szerint fejlődik?

Ha a társadalom objektív törvények szerint fejlődik, akkor mindent el kell követnünk e törvények felismerésére, hogy rájuk támaszkodva eredményesen harcolhassunk a kapitalizmus ellen, a szocializmus felépítéséért. A kommunista párt munkája és tevékenysége éppen azért eredményes, azért legyőzhetetlen, mert politikája tudományosan megalapozott, mert tevékenységében a társadalom felismert mozgástörvényeire támaszkodik.

A természeti és gazdasági törvények különbözősége

Mint láttuk, mind a természeti, mind a gazdasági törvények objektívek, vagyis az emberek akaratától függetlenül léteznek és hatnak. A természeti és gazdasági törvények között azonban jelentős különbségek is vannak:

a) *A gazdasági törvények* a természeti törvényektől eltérően *nem hosszúéletűek*, többségükben *csak egy meghatározott történelmi időszakban hatnak*, azután pedig új törvényeknek adják át a helyüket. Ezeket az új törvényeket nem az emberek akarata teremti, hanem az új gazdasági (termelési) viszonyok alapján keletkeznek.

A kapitalizmus megdöntésével pl. a proletariátus megsemmisíti a kapitalizmus termelési viszonyait, és új, szocialista termelési viszonyokat hoz létre. Ennek megfelelően a kapitalizmus törvényei megszűnnek hatni, és helyüket a szocializmus gazdasági törvényeinek adják át. A szocializmus gazdasági törvényei a szocialista termelési viszonyok alapján keletkeznek. Így pl. elveszti érvényét a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye, és helyébe a szocializmus gazdasági alaptörvénye lép.

b) Eltérően a természeti törvényektől, amelyeknek felfedezése és alkalmazása többé-kevésbé simán megy végbe, az olyan *gazdasági törvények felfedezése és alkalmazása*, amelyek sértik *a társadalom önmagukat túlélő osztályainak az érdekeit*, ezeknek az osztályoknak *elkeseredett ellenállásába ütközik*.

Az a törvény pl., hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével, már régóta igyekszik utat törni magának a kapitalista országokban. Ez azonban a burzsoáziának egyáltalában nem érdeke, hiszen ez a kapitalizmus megdöntését jelenti. Éppen ezért az imperialista burzsoázia minden erővel igyekszik fenntartani a régi, kapitalista termelési viszonyokat, és ezzel meggátolni e törvény érvényesülését.

A gazdasági törvények két csoportja

A gazdasági törvényeket — attól függően, hogy egy vagy több társadalmi formában érvényesülnek-e — két nagy csoportra oszthatjuk:

a) *Speciális törvények.* Speciális törvényeknek azokat a gazdasági törvényeket nevezzük, amelyek csak egy társadalmi formában hatnak, és a társadalom pusztulásával letűnnek a színről. Ilyen törvény mindenekelőtt az illető társadalom *gazdasági alaptörvénye*. A kapitalizmus gazdasági alaptörvénye, az értéktöbblet törvénye csakis a kapitalista termelési viszonyok alapján érvényesül. Mihelyt megsemmisítik a kapitalista termelési viszonyokat, az értéktöbblet törvénye lelép a színről, és átadja helyét a szocializmus gazdasági alaptörvényének. Ilyen speciális törvények még a kapitalizmusban a termelési anarchia és konkurrencia törvénye, a tőkés felhalmozás általános törvénye, az imperializmusban az egyenlőtlen fejlődés törvénye, a szocializmusban pedig a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének a törvénye, a munka szerinti elosztás törvénye.

b) A gazdasági törvények másik csoportját az *általános törvények* alkotják. Ezek olyan gazdasági törvények, amelyek valamennyi társadalmi formában érvényesülnek. Ilyen törvény pl., hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével. Ez minden társadalmi formára érvényes törvény.

Az értéktörvény a gazdasági törvények egyik csoportjába sem sorolható be, mert több társadalmi formában, de nem valamennyiben érvényesülő törvény. Az értéktörvény ugyanis az áru-termelés törvénye, az áru-termelés viszonyai alapján keletkezett és hat. Áru-termelés pedig nem volt az ősközösségben és nem lesz a kommunizmusban sem, ezért ezekben a társadalmi formákban az értéktörvény sem működik. Az értéktörvény a különböző társadalmi formákban különbözőképpen hat, mert alá van rendelve az illető társadalom gazdasági alaptörvényének. (A szocializmusban érvényesülő gazdasági törvényekről a következő fejezetekben részletesen tanulunk.)

Mint a továbbiakban láttuk, a gazdasági törvények egyik sajátosságához tartozik, hogy bizonyos történelmi időszakban adott gazdasági viszonyok alapján hatnak, és ha ezek a gazdasági viszonyok megszűnnek, új gazdasági viszonyok lépnek fel, akkor a régi viszonyok eltűnésével eltűnnek a régi törvények is a színről — és olyan törvények lépnek fel, amelyek az új gazdasági viszonyok talaján keletkeznek és fejtik ki hatásukat. A szocializmus gazdasági törvényei — ellentétben a kapitalizmus gazdasági törvényeivel, amelyek a tőkés magántulajdon alapján keletkeztek és fejtették ki hatásukat — a szocialista (társadalmi) tulajdon alapján keletkeztek és fejtik ki hatásukat. Ebből következik, hogy a kapitalizmus és a szocializmus gazdasági törvényei gyökeresen különböznek egymástól. Sztálin elvtárs azt mondja: „A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye a konkurenciának és a termelési anarchiának a kapitalizmusban fennálló törvénye ellentétéként keletkezett. Ez a törvény a termelési eszközök társadalmasítása alapján keletkezett, azután, hogy a konkurencia és a termelési anarchia törvénye megszűnt működni.“

Világos tehát, hogy a kapitalista magántulajdon megszüntetésével a reá jellemző törvények megszűntek működni, míg a létrejött új szocialista (társadalmi) tulajdon alapján új törvények keletkeznek és hatnak.

A gazdasági törvények objektív jellege a szocializmusban

A gazdasági törvények a szocializmusban is objektív gazdasági törvények, amelyek az új, szocialista gazdasági viszonyok alapján keletkeztek és hatnak. Miért fontos leszögezni, hogy a gazdasági törvények a szocializmusban is objektív törvények? Ha tagadjuk a gazdasági törvények objektív jellegét, s olyan képességet tulajdonítunk a társadalom vezető szerveinek, hogy gazdasági törvényeket „teremthetnek“, „megszüntethetnek“ vagy „átalakíthatnak“, ezzel alapot teremtünk a gazdaságpolitikában a kalandorságnak, a gazdaság gyakorlati vezetésében pedig a teljes önkénynek.

„Tegyük fel — mondja Sztálin elvtárs — hogy egy pillanatra annak a helytelen elméletnek az álláspontjára helyezkedünk, amely tagadja azt, hogy a szocializmus idején a gazdasági életben objektív törvényszerűségek vannak, és azt hirdeti, hogy gazdasági törvényeket lehet teremteni, lehet átalakítani. Mire vezetne ez? Ez arra vezetne, hogy kaosz és a véletlenek birodalmába kerülnénk, ezektől a véletlenektől szolgai függőségbe jutnánk, megfosztanánk magunkat nemcsak attól a lehetőségtől, hogy bármit is megértsünk, de még attól a lehetőségtől is, hogy

egyszerűen eligazodjunk a véletleneknek ebben a kaoszában. Ez arra vezetne, hogy felszámolnánk a politikai gazdaságtant mint tudományt, mert a tudomány nem élhet és nem fejlődhet az objektív törvényszerűségek elismerése nélkül, e törvényszerűségek tanulmányozása nélkül. Ha pedig felszámolnánk a tudományt, megfosztanánk magunkat annak a lehetőségétől, hogy előre lássuk az események menetét országunk gazdasági életében, vagyis megfosztanánk magunkat attól a lehetőségtől, hogy akárcsak a legegyszerűbb gazdasági vezetést is megszervezzük." Sztálin elvtárs rendkívül nyomatékosan aláhúzza („A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban" c. művében) a tudomány törvényei — köztük a gazdasági törvények — objektív, az emberek által meg nem változtatható jellegét. Ez egyaránt érvényes mind a természet, mind a társadalom törvényeire, és egyaránt áll minden társadalmi formációra, a szocializmust is beleértve. Így például: a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye a szocializmus viszonyai között objektíve létezik, ez azt jelenti, hogy a szocializmus nem képzelhető el e törvény létezése nélkül, hogy az emberek nem törölhetik el ezt a törvényt. Ez a szocializmusban szükségszerűen létezik.

Különösen fontos még leszögezni a gazdasági törvények objektív jellegét a szocializmus viszonyai között azért is, mert a szocialista állam hatalmas ereje, határtalan lehetőségei egyes elvtársakat könnyen megszedíthetnek, azt a hitet kelthetik bennük, hogy a szocialista állam mindenható. Ez a felfogás veszélyes. Láttuk, hogy ez a felfogás, amely az objektív gazdasági törvények tagadását jelenti, kalandorsághoz vezetne. A mi gazdaságpolitikánk tudományos gazdaságpolitika, mert a felismert gazdasági törvényekre támaszkodik, és azokat használja fel. De nem szabad összekeverni a politikai gazdaságtant — amely a gazdasági törvényekkel foglalkozik — a gazdaságpolitikával, amely ezen törvények alapján a gyakorlati cselekvés útjait jelöli meg. Az állam csak akkor folytathat helyes gazdaságpolitikát, ha a felismert, objektív gazdasági törvényekre támaszkodik.

A gazdasági törvények tudatos felhasználása a társadalom érdekében a szocializmusban

A tudomány törvényeinek objektív volta egyáltalán nem jelenti azt, hogy az emberek tehetetlenek a természet és társadalom törvényeivel szemben. Sztálin elvtárs egy példát hoz erre: az árvíz valamikor pusztító hatású volt az emberekre, de mikor az emberek megismerték a víz törvényeit, gátakat és vízierőművek építését, akkor az emberek megtanulták, hogy úgyszólván megnyergeljék a természet romboló erőit, s így a víz erejét a társadalom érdekében használják fel. De azzal, hogy gátakat és vízi-

erőműveket építettek, megváltóztatták-e a törvényeket? Egyáltalán nem. Ellenkezőleg, megismerték és így felhasználhatták a törvényeket, és a gátak, nagy erőművek építése annyiban volt eredményes, amennyiben a természet, a víz erejének felismert törvényeire támaszkodott.

Ugyanez a helyzet a társadalom törvényeivel is. De felmerül a kérdés, vajjon lehetséges-e a társadalmi törvények felismerése és felhasználása a szocializmust megelőző társadalmakban is, vagy csak a szocializmusban lehetséges-e ez?

Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy a gazdasági folyamatok spontán jellege, például a kapitalizmusban, nem teszi lehetővé a gazdasági törvények felhasználását a társadalom érdekében. Így például a polgári forradalom időszakában a tőkésék felhasználták a feudalizmus ellen a termelőerők és termelési viszonyok feltétlen összhangjának törvényét, és erre a törvényre támaszkodva megdöntötték a feudalizmust, új termelési viszonyokat teremtettek, összhangba hozták a termelési viszonyokat a termelőerők jellegével. A burzsoázia csak azt látta, hogy a feudális viszonyok akadályozzák az ipar, a kapitalizmus fejlődését, és ezért eltakarította őket az útból, a maga érdekében. Ezt a felismerést tehát saját érdekében használta fel, de mivel akkor haladó osztály volt, ez egyben a társadalom érdekeit is jelentette.

A társadalmi gazdasági törvények feltárásának és felhasználásának mindig a haladó osztályok és erők a zászlóvivői, mint amilyen a fiatal burzsoázia volt a polgári forradalmak idején a hűbérurakkal szemben. A magukat túlélő osztályok pedig gátolják ezt a folyamatot. A burzsoázia ideológusai mégsem fedezhették fel azt a törvényt, hogy a termelőerőknek és a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniük — mint általános törvényt — és nem alkalmazhatták ezt a kifejtett kapitalizmusra, mert akkor fel kellett volna tárniuk, hogy a termelési eszközök társadalmi jellege a termelési eszközök társadalmasítását követeli. Ez nyilvánvalóan a tőkés osztály érdekeibe ütközött. Éppen ezért ennek a törvénynek a feltárása csak a proletariátus osztályálláspontjáról volt lehetséges. Ugyanúgy a tőkés osztály érdekeibe ütközik a kapitalizmus minden olyan gazdasági törvényének feltárása, amely leleplezi e társadalom kizsákmányoló jellegét, és rámutat múlandó voltára, amely túlmutat a kapitalizmuson. A tőkés felhalmozás általános törvényét a tőkésosztály közgazdásza nem fedezhette fel, ezt csak Marx tehette meg, aki a munkásosztály álláspontján állott.

A gazdasági törvények *bizonyos mérvű* felhasználása tehát lehetséges a szocializmust megelőző társadalmakban is, de igen szűk határok között. Miért? Mert új törvények feltárása és felhasználása, amely a társadalom magukat túlélő osztályainak ér-

dekeibe ütközik, ezek legélesebb ellenállását váltja ki. Eppen ezért, mert a társadalom önmagukat túlélő erői akadályozzák azt, hogy például a termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangjáról szóló törvény utat törjön magának, hogy a társadalom egyik fejlődési fokáról másik, magasabb fejlődési fokra térhessen át, és hogy érvényesülhessenek az új termelési mód gazdasági törvényei, olyan társadalmi erőkre van szükség, amelyeknek létérdekük ennek az áttérésnek a megvalósítása. Ilyen erő akadt Oroszországban az októberi forradalom idején, ez: „a társadalom túlnyomó többségének; a munkásosztálynak és a parasztságnak a szövetsége”. A mi hazánkban is létezik ez az erő, a munkás-paraszt szövetség, amely a Szovjetunióra támaszkodva már megtörte a mi hazánkban is az önmagukat túlélő társadalmi erők ellenállását, és olyan viszonyokat teremtett, amelyeknek talaján döntően a szocializmus gazdasági törvényei érvényesülnek.

A kizsákmányoló társadalmakban tehát a gazdasági törvények felismerését és felhasználását a kizsákmányoló osztályok érdekei korlátozzák, amelyek ellentmondásban vannak a társadalom többségének érdekeivel.

Ezzel szemben a szocialista forradalom megszünteti a kizsákmányolást, felszámolja a kizsákmányoló osztályokat. A szocializmusban tehát már nincsenek olyan erők, amelyek gátolnák a gazdasági törvények felismerését és felhasználását a társadalom érdekében. Ezért *a szocializmusban óriási mértékben megnő a lehetősége annak, hogy a gazdasági törvényeket felismerjék és felhasználják a társadalom érdekében*. A kommunista párt és az általa vezetett szocialista állam éppen e felismert törvényekre támaszkodva irányítja tervszerűen a szocialista társadalom fejlődését. Már Engels megmondotta: „A társadalom hatóerői mindaddig, amíg fel nem ismerjük őket és nem számolunk velük, ugyanúgy hatnak, mint a természeti erők: vakon, erőszakosan, pusztítóan. Mihelyt azonban megismertük őket, megértettük működésüket, irányukat, hatásaikat, már csak tőlünk függ, hogy akaratumknak mindinkább alá vessük őket, hogy segítségükkel elérjük céljainkat.” Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a szocialista társadalomban az emberek megszabadulnak a szükségszerűségtől, hogy figyelmen kívül hagyhatják az objektív gazdasági törvényeket. Eppen ellenkezőleg: ezekkel összhangban, ezeket felhasználva kell cselekedniök, és ezt meg is teszik. A szabadság nem abban áll, hogy az emberek függetlenítik magukat a törvényektől, hanem a törvények felismerésében és az ezáltal megadott lehetőségben, hogy a törvényeket tervszerűen meghatározott célok szolgálatába állítsák.

Ahhoz azonban, hogy az emberek ebben az értelemben valóban szabadon és tervszerűen irányíthassák sorsukat, az emberi

társadalom fejlődését, nemcsak a gazdasági törvényeket kell felismerniök, hanem meghatározott társadalmi viszonyokat is kell teremteniök, és pedig meg kell szüntetniök a termelési eszközök magántulajdonát, s ezzel együtt a kizsákmányolást.

A szocializmus előtt a társadalmi fejlődés alapján véve ösztönös (spontán) folyamat volt, és így a gazdasági törvények is ösztönösen, spontán módon érvényesültek. Ez azt jelenti, hogy az emberek nem voltak képesek irányítani sorsukat, a fejlődés törvényszerűsége a véletlenek tömegén keresztül tört útát magának. A szocializmusban viszont a társadalmi fejlődés és a gazdasági törvények objektív jellege megmarad, de spontán jellegük alapján véve megszűnik. Ez azért van így:

a) Először, mert az emberek cselekvésükben a felismert gazdasági törvényekre támaszkodnak, s azokhoz szabják cselekedeteiket. Itt már nincsenek halálraítélt kizsákmányoló osztályok, amelyek görcsösen ragaszkodnak az elavult viszonyokhoz, hanem csak maradi elemek vannak, amelyeknek ellenállása minden erőszakos forradalom, robbanás nélkül leküzdhető.

b) Másodszor a szocializmusban a termelési eszközök társadalmi tulajdona, a kizsákmányolás és az osztályellentétek felszámolása egyesítik az emberek érdekeit és törekvéseit, közössé teszi céljaikat. Ha mármost ezeknek a céloknak a kitűzése tudományosan, a felismert gazdasági törvények alapján történik, akkor az emberek el is érik céljaikat. Ezt biztosítja az a körülmény, hogy a dolgozó milliók erőfeszítéseit a kommunista párt fogja össze és irányítja, a marxizmus-leninizmus tudományos elmélete alapján.

A gazdasági törvények a szocializmusban tehát objektív törvények, de érvényesülésük nem ösztönös módon, nem természeti erő módjára történik, hanem úgy, hogy felismerik őket és felhasználják az egész társadalom érdekében.

A szocialista állam gazdasági szerepe

A szocialista állam gazdasági szerepét könnyen megértjük az eddigiek alapján.

Sztálin elvtárs az államnak a burzsoa világban betöltött szerepét a következőképen jellemezte. „Az állam az ország védelme megszervezésének, a rend fenntartásának intézménye, az adók beszedésére szolgáló gépezet. A gazdaság tulajdonképen kevésbé tartozik a kapitalista államra, az nem az ő kezében van, ellenkezőleg: az állam van a tőkés gazdaság kezében.”

Egészen más a helyzet a szocialista államnál. A kommunista párt által irányított szocialista állam szerepe gazdasági téren is különbözik a burzsoa államtól. A szocialista állam a dolgozók

állama, nem kívülről avatkozik be a gazdasági életbe, hanem a szocialista gazdaság legfőbb szervezője, mozgató ereje. Hiszen az ő kezében van a hatalmas szocialista termelési apparátus túlnyomó többsége.

A szocialista állam ennek megfelelően számtalan gazdasági feladatot tölt be. Ilyenek pl. az, hogy kidolgozza a népgazdasági terveket, meghatározza miből, mennyit termeljenek, kezében tartja a gazdasági apparátust, az áruforgalmat, megszabja a nemzeti jövedelem elosztását stb.

A szocialista állam gazdasági politikájának kiindulópontja, alapja a gazdasági törvények ismerete. A szocialista állam azonban csak olyan feladatokat tud megvalósítani, amelyeket a gazdasági élet megérett szükségletei vetnek fel. A szocialista állam azért tud olyan hatalmas eredményeket elérni, mert a kommunista párt vezeti. A kommunista párt, amely a marxizmus-leninizmus tudományával van felfegyverkezve, tevékenységében a felismert gazdasági törvényekre támaszkodik, és mindezek következtében megvan rá a lehetősége, hogy előre lássa, tudományos pontossággal, az események menetét a gazdasági és társadalmi életben. Az SZKP a társadalmi törvények ismeretében, azokra támaszkodva, biztosan vezette és vezeti a Szovjetunió népeit győzelemről győzelemre a kommunista társadalom felé.

A kommunista párt sikereinek és győzelmeinek záloga az, hogy elszakíthatatlan kapcsolatokat fűzik a néphez, ezért követik lelkesedéssel a Szovjetunió népei a Szovjetunió Kommunista Pártját a kommunizmus megvalósításáért vívott harcban.

A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI ALAPTÖRVÉNYE

A szocializmus gazdasági alaptörvényének lényege és következményei

Marx és Engels, a tudományos szocializmus megalkotói a kapitalizmus tudományos elemzése alapján bebizonyították, hogy megértek az utolsó kizsákmányoló társadalmi forma, a kapitalizmus megdöntésének feltételei. Ugyanakkor megállapították azt is, hogy megértek egy olyan társadalom megteremtésének feltételei, amelyben munkájuk gyümölcsét maguk a dolgozók élvezik. Lenin, Marx és Engels tanításának továbbfejlesztője e tanításokkal összhangban állapította meg, hogy a szocialista társadalom a termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján tervszerűen megszervezi a társadalmi termelést, „hogy ezáltal biztosítsa a társadalom minden tagjának jólétét és mindenirányú fejlődését...”

Sztálin elvtárs Marx, Engels és Lenin tanításaira támaszkodva, a szocialista építés gyakorlati tapasztalatainak elméleti

általánosítása alapján feltárta a szocializmus gazdasági alaptörvényét. E törvény feltárásának igen nagy elméleti és gyakorlati jelentősége van. A szocializmus gazdasági alaptörvényének feltárásával Sztálin elvtárs újabb kinccsel gazdagította a marxista politikai gazdaságtant, és továbbfejlesztette a politikai gazdaságtan tudományát.

A gazdasági alaptörvény fogalma

Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy a gazdasági alaptörvény olyan törvény, amely a termelés fejlődésének nem egy, nem is akármilyen oldalát, nem egy és nem is akármilyen folyamatait, hanem ennek a fejlődésnek valamennyi fő oldalát és valamennyi fő folyamatát, tehát a termelés lényegét határozza meg.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének sztálini megfogalmazása a szocialista társadalom lényegét tartalmazza.

E törvény így hangzik: *„Az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növekedése és tökéletesedése útján.”*

Mit tartalmaz a gazdasági alaptörvény?

1. A társadalmi termelés közvetlen célját.

2. A termelés adott céljának eléréséhez szükséges eszközöket. Például: a szocializmus gazdasági alaptörvénye megmutatja, hogy a szocialista termelés célja „az ember, a maga szükségleteivel, vagyis az ember anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítése”. E cél megvalósításának, elérésének eszköze pedig a termelés szakadatlan növekedése a legfejlettebb technika alapján, mert hiszen csak a termelés szakadatlan növekedésével lehet biztosítani a cél elérését, vagyis az ember anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítését.

Az előbb már láttuk, hogy a gazdasági alaptörvény megmutatja az adott társadalom lényegét. *Ebből következik, hogy egy adott társadalomnak csak egy gazdasági alaptörvénye van.* Tehát minden társadalomnak megvan a maga gazdasági alaptörvénye, amely csak arra az adott társadalomra jellemző, csak az adott társadalomban működik. Így például megvan a kapitalizmusnak és megvan a szocializmusnak a maga gazdasági alaptörvénye, amely csak a kapitalizmus, illetve csak a szocializmus lényegét tárja fel. *A gazdasági alaptörvény tehát történelmi kategória.*

Az adott társadalom minden egyéb gazdasági törvénye a gazdasági alaptörvénynek van alávetve.

Láttuk a szocializmus gazdasági alaptörvényének sztálini megfogalmazásából, hogy a szocializmus gazdasági alaptör-

vénye tartalmazza a szocialista gazdaság valamennyi fő jellegzetességét és fő irányát. Melyek ezek?

1. A szocialista termelésnek az egész társadalom anyagi és kulturális szükségleteit kell kielégítenie.

2. Ezek a szükségletek állandóan növekednek.

3. A szocializmusban a szükségletek maximális kielégítését kell biztosítani.

4. A szocialista termelésnek állandóan, megszakítások nélkül növekednie kell.

5. A szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján kell növekednie. Ezek a szocialista termelés fő oldalai és fő feladatai.

Nézzük most még a szocialista termelés célját és a cél elérésének eszközét részletesebben!

A termelés célja

a) *A szocialista termelésnek az egész társadalom anyagi és kulturális szükségleteit kell kielégítenie* Hogyan történik ez a szocialista társadalomban? A megtermelt javaknak csak egy részét kapják meg a társadalom tagjai közvetlenül (közvetlen jövedelem formájában, ilyen pl. a munkabér vagy a munkaegység), míg a termelt javak jelentős része közvetve; egészségvédelem, oktatás, kulturális létesítmények és juttatások formájában kerül felhasználásra, közvetve elégíti ki a társadalom anyagi és kulturális szükségleteit. Az anyagi szükségletek mellett fontosak a szocialista társadalomban a kulturális szükségletek, mert ezek a szocializmusban összehasonlíthatatlanabbul nagyobbak, mint a kapitalizmusban. Mennél fejlettebb a szocialista társadalom, viszonylag annál nagyobbak a kulturális igények az anyagi igényekhez képest.

b) *A szocializmusban a társadalom szükségletei állandóan növekednek.* Ez azt jelenti, hogy a szocializmusban az életszínvonal állandó emelkedése szükségszerű. Sok dolgozó régebben sohasem jutott el moziba, színházba; ma viszont a színházba- és mozibajárás egyre szélesebb tömegek szükséglete. Hasonlóan növekedtek a szükségletek az ételmezés, a ruházkodás terén is.

c) *A szükségletek maximális kielégítését kell biztosítani.* A szükségletek maximális kielégítése nem jelent egyszer és mindenkorra lerögzített merev mértéket, márcsak azért sem, mert a szükségletek is változnak, folytonosan növekednek, és ugyanakkor változik a termelés, a technika fejlettsége is.

Az állandóan növekvő szükségletek maximális kielégítése annyit jelent, hogy az adott körülmények között a társadalom szükségleteit a lehető legnagyobb mértékben kell kielégíteni. A szükségletek kielégítése természetesen nem történhet a termelés

fejlesztésének rovására, mert ez fékezne a bőség létrehozását, a szüntelenül tovább növekvő szükségletek kielégítését, amelynek a termelés fejlesztése az eszköze. A termelés fejlesztési ütemének azonban olyannak kell lennie, hogy ne akadályozza, hanem elősegítse a dolgozók anyagi és kulturális szükségleteinek állandóan növekvő kielégítését. A népgazdaság fejlődési ütemének megállapításánál tehát a szükségletek maximális kielégítésének szükségletéből kell kiindulni.

A cél megvalósításának eszköze

a) *A szocialista termelésnek állandóan, megszakítások nélkül kell növekednie.* Ez a szocializmus gazdasági alaptörvényének egyik legfontosabb követelménye. Könnyű belátni, hogy a termelés szakadatlan növekedése a társadalom anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének előfeltétele. A termelés állandó növekedése nélkül nem lehet biztosítani a gyorsan növekvő szükségletek kielégítését.

A szocializmusban az új, kizsákmányolásmentes termelési viszonyok biztosítják a termelés szakadatlan, válságmentes fejlődését. A szocializmusban a kapitalizmus számára elérhetetlenül gyorsan fejlődik a termelés. A magyar ipar fejlődése pl. 1926—38 között évente átlagban még az 1%-ot sem érte el. A szocialista termelési viszonyok viszont a termelés sokkal gyorsabb fejlődését teszik lehetővé. A fejlődés üteme természetesen a mi viszonyaink között sem fokozható tetszőlegesen, 1952-ben az ipari termelés növekedése 23,6%-os volt. Ez az ütem már ellentétbe került a termelés céljával. Iparunk évi fejlődése azonban az iparosítás ütemének szükséges csökkentése után is sokszorosa lesz az 1926—38-as évek átlagának.

b) *A szocialista termelés növekedésének és tökéletesedésének alapja a legfejlettebb technika alkalmazása* A szocializmust a folyamatos technikai haladás, a korszerű technika fokozódó alkalmazása jellemzi. Az új technika alkalmazása biztosítja a termelés növekedését, az önköltség csökkentését, lehetővé teszi ezáltal az árak csökkentését, megteremti a munkaidő megrövidítésének az előfeltételeit, megszünteti a nehéz fizikai munkát. A termelés növekedése tehát nem a munka intenzitásának növekedése útján megy végbe, hanem úgy, hogy közben a dolgozók mindjobban felszabadulnak a nehéz testi munka terhe alól.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének sztálini meghatározása nagyjelentőségű abból a szempontból is, hogy lehetővé teszi az összehasonlítást a szocializmus gazdasági alaptörvénye és a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvénye között. A két társadalom gazdasági alaptörvényét összehasonlítva, teljes éles-séggel látható egyik oldalon — a jelenkori kapitalizmus oldalán

— a rothadás, a tőkés rendszer embertelen kizsákmányoló volta, másik oldalon — a szocializmus oldalán — a hatalmas fölény, a szocialista társadalom haladó jellege, az, hogy a szocializmusban minden az embert és annak jobb életét szolgálja.

Hasonlítsuk össze a két gazdasági alaptörvényt! Nézzük meg még egyszer a két törvényt egymás mellett!

A szocializmus gazdasági alaptörvénye: „Az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növekedése és tökéletesedése útján.”

A jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvénye — amelyet szintén Sztálin elvtárs tárt fel és fogalmazott meg — így hangzik: „A maximális tőkés profit biztosítása az adott ország lakossága többségének kizsákmányolása, tönkretétele és nyomorba döntése útján, más országok, különösen az elmaradott országok népeinek leigázása és rendszeres kifosztása útján, végül a legmagasabb profit biztosítása háborúk és a nemzetgazdaság militarizálása útján.”

A két alaptörvény összehasonlítása megmutatja a két társadalmi rend — az imperializmus és a szocializmus közötti gyökeres különbséget, a szocializmus fölényét a kapitalizmus felett.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének hatása következtében a szocialista társadalom dolgozóinak életszínvonala, anyagi és kulturális téren egyaránt emelkedik. E törvény hatása következtében hihetetlenül gyorsan fejlődik a termelés, fejlődik a technika, és ennek következtében mindjobban növekszik a szükségletek kielégítésére szolgáló javak bősége. Ezt mutatják a számok is. A munkások és alkalmazottak átlagos reálbére 1951-ben 1940-hez képest körülbelül 57%-kal, a parasztok reáljövedelme pedig körülbelül 60%-kal emelkedett a Szovjetunióban. A háború után a Szovjetunióban sorozatosan árcsökkentéseket hajtottak végre — hat alkalommal. A Szovjetunió ötödik ötéves terve időszakában 60%-kal nő a Szovjetunió nemzeti jövedelme, jelentősen tovább emelkedik a munkások, alkalmazottak és kolhoz-parasztok reáljövedelme, lényegesen javulnak a dolgozók lakásvizsgálatai, továbbfejlődik a közoktatás, az egészségvédelem.

Tehát a szocializmus gazdasági alaptörvényének hatása következtében mind szebb és boldogabb a dolgozók élete.

Ezzel szemben a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvényének hatása következtében míg az egyik oldalon a tőkés monopóliumok óriási nyereségekkel gazdagodnak, addig a másik oldalon a dolgozók szüntelenül elnyomórodnak. Például az USA-ban a monopóliumok nyeresége 1951-ben a második világháború időszakához képest két és félszeresére emelkedett. Ugyanakkor

azonban nőtt a munkásosztály nyomora: fokozódott a kizsákmányolás, nagy mértékben növelték a munka intenzitását, növekedett a munkanélküliség, a lakáshiány. A tőkés társadalomban tehát a dolgozók a maximális profit kisajtolása törvényének vannak alávetve, amely számukra súlyos szenvedést, nyomort, munkanélküliséget és véres háborúkat jelent.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülése hazánkban

A gazdasági törvények — mint tudjuk — az új termelési viszonyok alapján keletkeznek és érvényesülnek. A szocializmus gazdasági alaptörvénye létrejöttének és érvényesülésének feltétele a szocialista termelési viszonyok megteremtése. A népgazdaság kulcspozícióinak a szocialista állam tulajdonába vételével a szocializmus gazdasági alaptörvénye a gazdasági fejlődés alapvető törvényévé lesz. Hatóköre azonban mindaddig bizonyos mértékig korlátozott, míg az egész népgazdaságban nem győzött a szocializmus.

A szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésének előfeltétele hazánkban is a szocialista termelési viszonyok megteremtése volt. Az ipar, a kereskedelem, a közlekedés döntő részének államosításával, mezőgazdaságunk szocialista szektorának kialakításával megteremtettük az alaptörvény érvényesülésének feltételeit.

Fejlődésünk jelenlegi szakaszán a szocializmus gazdasági alaptörvénye már döntő érvényű, de még nem terjed ki az egész népgazdaságra, mert nálunk még jelentős kisárutermelő szektor van, és még a tőkés gazdaság maradványai sem tűntek el teljesen.

A fent elmondottakból következik, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvénye akkor fog hatni maradéktalanul az egész népgazdaságban, ha *a népgazdaság minden ágában* létrejönnek az új, szocialista termelési viszonyok. De, ha az egész népgazdaságban, a népgazdaság minden ágában a szocialista tulajdon uralkodik, akkor ez azt jelenti, hogy olyan termelési viszonyokat hoztunk létre, amelyek teljesen megfelelnek a termelőerők adott színvonalának, tehát, hogy a termelési viszonyok teljes összhangban vannak a termelőerők jellegével. Ebből viszont az következik, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesítésének feltétele az, hogy a termelési viszonyok összhangban legyenek a termelőerők jellegével.

Az ipar területén nálunk a termelési eszközök magántulajdona csaknem teljesen megszűnt, a termelési viszonyok összhangba kerültek a termelőerőkkel, és ez szabaddá tette az utat az ipar rohamos fejlődése számára.

A mezőgazdaságban nálunk a termelési viszonyoknak és a termelőerőknek ez az összhangja még nincs meg. Bár 1953 elején az ország szántóterületének mintegy 40%-a már a szocialista szektorhoz tartozott, a többi része azonban még magántulajdonban volt; az egész szántóterület mintegy 53%-a a kisárutermelők tulajdonát alkotta.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülése mutatkozik meg abban, hogy a dolgozók megszabadultak a munkanélküliségtől, a nyomortól, a nélkülözéstől. Az alaptörvény érvényesülése mutatkozik meg kultúrforradalmunk kibontakozásában is. Ezeknek a nagy sikereknek azután az egyik következménye az lett, hogy kezdtük erőnket túlbecsülni, olyan feladatokat tűztünk magunk elé, amelyek szükségképpen maguk után vonták a szocializmus gazdasági alaptörvényének megsértését, a dolgozók életszínvonalának az utóbbi időben történt romlását.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének alapvető érvényesülése népgazdaságunkban ugyanis csak azt a *lehetőséget* jelenti, hogy gazdaságunk ténylegesen e törvény követelményeinek megfelelően fejlődjék. Ahhoz, hogy ezt a lehetőséget *valósággá* változtassuk, tanulmányoznunk kell e törvényt, el kell sajátítanunk hozzáértő alkalmazását, hogy minden országos és helyi intézkedés összhangban legyen e törvény követelményeivel. Népgazdasági terveinket is e törvénynek, valamint a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének megfelelően kell összeállítanunk. Terveinkben tehát olyan arányokat kell megállapítanunk, amelyek biztosítják az egész népgazdaság szakadatlan fejlődését és ezen keresztül a lakosság szükségleteinek maximális kielégítését. Ennek érdekében számba kell vennünk népgazdaságunk reális lehetőségeit, belső erőforrásainkat, együttműködésünket a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal. Nem kevésbé fontos, hogy helyes arányokat állapítsunk meg a termelési eszközök termelése és a fogyasztási cikkek termelése között, vagy az ipar és a mezőgazdaság fejlesztésére fordított összegek között.

Gazdaságpolitikánkban eddig nem vettük megfelelően figyelembe ezeket a követelményeket. Az iparosítást túlzottan gyors ütemben folytattuk, a nehézipar túl gyors fejlesztése elvonta erőnket a könnyűipar és a mezőgazdaság fejlesztésétől, nem támaszkodtunk kellőképpen a Szovjetunióval és a baráti népi demokráciákkal való együttműködés előnyeire.

Pártunk Központi Vezetőségének 1953. évi júniusi határozatai és kormányunk programja e hibák kiküszöbölésére irányulnak. Olyan új intézkedéseket valósítunk meg, amelyek azt célozzák, hogy helyreállítsuk és a további fejlődés során is biztosítsuk népgazdaságunkban a szocializmus gazdasági alaptörvényének megfelelő arányokat.

Egyrészt az ipar fejlődésén belül elérjük, hogy a nehézipar fejlődésével együtt bőségesen termeljünk fogyasztási cikkeket is, másrészt a szocialista iparosítás helyes ütemének megállapítása lehetővé teszi, hogy nagyobb összegeket fordíthassunk a mezőgazdasági termelés fejlesztésére, és főleg, hogy gyorsabban és állandóan növeljük a dolgozók életszínvonalát. Terveink módosításánál fokozottabban figyelembe vesszük a baráti országokkal való együttműködés lehetőségét, és az autarchiára való törekvés helyett arra fogunk törekedni, hogy fokozottabban támaszkodjunk a baráti országokkal való gazdasági együttműködés előnyeire.

A párt határozata, a kormány új intézkedései, az alaptörvény követelményeivel összhangban, kiküszöbölik eddigi gazdaságpolitikánk hibáit, és az egész lakosság, mindenekelőtt a munkássztyály életkörülményeinek érezhető javulását fogják eredményezni. Az általános árleszállítás, a lakásépítkezés növelése, a kollektív szerződések szigorú betartása, az üzemélelmezés és egészségügy megjavítása, a falu áruellátásának fokozása, az ingyenes állatorvosi szolgálat, a parasztok különböző tartozásainak elengedése, a beszolgáltatási kötelezettség 10%-os csökkentése és a további intézkedések lehetővé teszik, hogy a szocializmus nagy célja felé még biztonságosabban haladjunk, hogy már a szocializmus építése közben minden dolgozó, életszínvonalának állandó javulásán keresztül is, érezze gazdasági rendszerünk fölényéből fakadó előnyöket.

A szocializmus gazdasági alaptörvényéből adódó legfontosabb feladatunk végrehajtani pártunk Központi Vezetőségének határozatát, kormányunk programját:

1. Szakadatlanul emelnünk kell a dolgozók anyagi és kulturális színvonalát. Javítani kell a lakásviszonyokat, a dolgozók munkakörülményeit, egészségügyi ellátottságát.

2. Arányosan — a szocializmus gazdasági alaptörvényének megfelelően — kell fejlesztenünk az ipart, figyelembe véve a termelési eszközöket gyártó iparágak elsőbbségét, de ugyanakkor nem elhanyagolva a fogyasztási cikkek termelését.

3. Növelnünk kell a mezőgazdaság — beleértve az egyénileg gazdálkodó parasztok — termelését. E célból fokoznunk kell a mezőgazdasági beruházásokat, a termelőszövetkezetek és az egyénileg gazdálkodó parasztok segítségét, engedélyeznünk kell a tartalékföldek bérbeadását, meg kell hosszabbítanunk a bérleti időt. A szövetkezetek anyagi és politikai segítése útján elő kell készítenünk a szocializmus teljes győzelmét és ezzel az alaptörvény teljes érvényesülését, feltétlenül betartva a szövetkezetek szervezésében az önkéntesség elvét.

4. Fel kell számolnunk az autarchiára való törekvést. Fejlesztenünk kell külkereskedelmünket, elsősorban a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal.

A NÉPGAZDASÁG TERVSZERŰ, ARÁNYOS FEJLŐDÉSÉNEK TÖRVÉNYE

A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének tartalma

A szocialista társadalomban a kapitalizmus sajátos gazdasági törvényei érvényüket veszítették, és új gazdasági törvények jöttek létre, amelyek a megváltozott viszonyokat tükrözik. Az új gazdasági törvények annak következtében keletkeztek, hogy gyökeresen megváltoztak a gazdasági feltételek, hogy kialakult és megszilárdult a termelési eszközök szocialista tulajdona s ezzel a társadalom új gazdasági alapja.

Sztálin elvtárs „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban” című művében kimutatta, hogy a konkurrenciának és a termelési anarchiának a kapitalizmusban fennálló törvényét a termelési eszközök társadalmasítása alapján felváltotta a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye. Ez utóbbi törvény az előbbi törvény ellentétéként keletkezett, s a konkurrencia és termelési anarchia törvénye a szocialista gazdasági alap kifejlésztésével megszűnt működni.

A gazdaság tervezésének lehetetlensége a kapitalizmusban

A kapitalista társadalomban — amely a termelési eszközök magántulajdonán alapul, s amelynek lényegéhez tartozik a termelés társadalmi jellege és a magán elsajátítás (tőkés elsajátítás) közti alapvető ellentmondás — a konkurrencia és a termelési anarchia törvénye érvényesül.

A kapitalizmusban — írja Engels — mindegyik termelő „ön-magának termel a véletlenül birtokában lévő termelési eszközökkel, saját egyéni csereszükségletére. Senki sem tudja, hogy mennyi kerül saját árucikkéből a piacra, milyen mennyiségre van egyáltalán szükség belőle, senki sem tudja, vajjon egyéni terméke valódi szükségletre talál-e, megtérülnek-e majd saját költségei, vagy egyáltalán el tud-e adni valamit. A társadalmi termelésben anarchia uralkodik.”

Ez azt jelenti, hogy a termelési eszközöknek és a munkának az egyes termelési ágak közötti elosztása s ennek folytán az egyes termelési ágak közti arányok a kapitalizmusban spontán módon, a konkurrencia alapján jönnek létre. Mint Marx írta: „... az árutermelőknek és termelési eszközeiknek a társadalmi munka különböző ágai között történő elosztását a véletlen és az önkény tarka játéka határozza meg”. Ugyanakkor a kapitalizmus alapvető ellentmondása és a belőle fakadó egyéb ellentmondások következtében az újratermelés arányait szükségképen állandóan

megsértik, állandó aránytalanságok keletkeznek. A kapitalizmust jellemzik az egyes termelési ágak közti aránytalanságok, az aránytalanság a termelési eszközök termelése és a fogyasztási cikkek termelése között, az ipar és a mezőgazdaság között stb., de mindenekelőtt jellemzi a termelési lehetőségek és a fizetőképes kereslet közti aránytalanság, amely elkerülhetetlenné teszi az időszakos gazdasági válságokat.

A kapitalizmus imperialista korszakában a maximális profitra törekvő monopóliumok léte — mint ismeretes — nem szünteti meg a konkurenciát, sőt azt különösen élessé teszi. A társadalmi termelés anarchiája még jobban megerősödik, s a kapitalizmus valamennyi ellentmondása kiéleződik. Mindez elkerülhetetlenül megnöveli az újratermelés aránytalanságait.

Minthogy a kapitalizmusban a konkurencia és a termelési anarchia törvénye érvényesül, a gazdaság tervszerű irányítása lehetetlen.

A termelési eszközök magántulajdona már az egyszerű áru-termelésben is anarchiát szül, amennyiben szétválasztja, elszigeteli egymástól a társadalmi munkamegosztás miatt egymásra utalt termelőket. De a kapitalizmus kialakulásával és kifejlődésével az egyes vállalatok mind hatalmasabb méretűvé válnak, s a társadalmi munkamegosztás fejlődésével a piacon keresztül mind szorosabb függésbe kerülnek egymással. Bármennyire társadalmasított is tehát a termelés folyamata, a termelési eszközökkel és a megtermelt árukkal a tőkés rendelkezik, éspedig nem a társadalom érdeke, hanem saját érdekei szerint. Nem a társadalmi érdekek döntenek el, hogy mit termeljenek és azt hogyan osszák el, hanem az egyes tőkések profitszempontjai. A termelés nem a társadalmi szükségletek kielégítésére, hanem a minél nagyobb profit megszerzésére irányul. Világos, hogy ilyen körülmények között nem lehet szó tervszerű gazdálkodásról, vagyis olyan gazdálkodásról, amely a társadalom minden erőforrását egységes és központi irányítás alatt tervszerűen a társadalmi szükségletek maximális kielégítésére fordítja.

A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének lényege és követelményei

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom egy új termelési mód, a szocialista termelési mód alapját vetette meg. A Szovjetunióban azzal, hogy felszámolták a kapitalista gazdasági rendszert, hogy megszüntették a termelési eszközök magántulajdonát és a kizsákmányolást, felszámolták azt az alapot, amelyen a konkurencia és a termelési anarchia törvénye érvényesül. Ez az alap megszűnt, maga a törvény pedig letűnt a színről. Nem az állam „helyezte hatályon kívül”, nem az emberek „alakították át” vagy

„szüntették meg“, hanem érvényét veszítette, mert eltűntek azok a meghatározott viszonyok, amelyek ezt a törvényt szülték.

Helyébe — a megváltozott viszonyok talaján — a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye lépett, amelyet Sztálin elvtárs fedezett fel a szocialista társadalom fejlődési folyamatának és belső összefüggéseinek mélyreható elemzése alapján.

A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése objektív gazdasági törvény, vagyis tudatunktól és akaratunktól függetlenül végbemenő folyamatok visszatükröződése. Ezért a törvény létrejötté és hatása nem a mi óhajunk eredménye, hanem objektív szükségszerűség.

A konkurrencia és a termelési anarchia, a gazdaság tervszerűtlensége és aránytalanságai — mint láttuk — elválaszthatatlan sajátosságai, az emberek akaratától független vonásai a tőkés magántulajdonon alapuló társadalomnak. A tőkés gazdaság tervezése éppen ezért nem is lehetséges. Ezeket az objektív, szükségszerű viszonyokat tükrözi a konkurrencia és a termelési anarchia törvénye.

A szocialista társadalomban gyökeresen mások a viszonyok. A népgazdaság tervszerűen, arányosan fejlődik, tervszerűen irányítják, és ez nem is lehet máskép. Miért nem? Mert itt az egyesült szocialista termelők társadalmáról van szó, akiket nem szigetel el a termelési eszközök magántulajdona; ellenkezőleg, összeköt a szocialista tulajdon. A szocialista tulajdon a népgazdaság minden ágát, minden vállalatát egységes termelési szervezetbe egyesíti, még ha ezen belül a kolhoztulajdon folytán fenn is áll az egyes kolhozok bizonyos elkülönültsége. Ilyen körülmények között lehetővé válik a népgazdaság tervszerű irányítása. De ez az óriási gazdasági szervezet nem is nélkülözheti a központi, tervszerű irányítást, mint ahogy bármilyen nagyüzem sem lehet meg többé-kevésbbé tervszerű vezetés nélkül. A spontaneitás alapelvén összeegyeztethetetlen a szocialista gazdaság fejlődésével. Ezeket az objektív, szükségszerű viszonyokat tükrözi a népgazdaság tervszerű arányos fejlődésének a törvénye.

A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének a törvénye tehát azt tükrözi, hogy a szocialista gazdaság számára a tervszerű (arányos) fejlődés objektív szükségszerűség, hogy a szocialista gazdaság valóban így fejlődik, és nem fejlődhet máskép. Ez ennek a törvénynek a lényege.

A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének a törvénye ugyan igen nagyjelentőségű — de mint azt Sztálin elvtárs kimutatta — mégis helytelen volna a szocializmus gazdasági alaptörvényének tekinteni. Helytelen volna azért, mert a tervszerű, arányos fejlődés törvénye nem határozza meg azt a feladatot, amely-

nek érdekében a népgazdaság fejlődése megvalósul, nem szab irányt, nem tűz ki célt a népgazdaság fejlődésének. A termelés célját és a cél elérésének eszközeit a szocializmus gazdasági alaptörvényének a követelményei tartalmazzák, amelyek a bővített szocialista újratermelésben valósulnak meg. Ehhez azonban a bővített újratermelésben megfelelő arányoknak kell létrejönniök. A tervszerű, arányos fejlődés törvénye éppen ezt követeli és teszi lehetővé, illetve szükségessé. Sohasem szabad azonban megfeledezni arról, hogy mint a szocializmus minden egyéb gazdasági törvénye, ez a törvény is alá van rendelve az alaptörvénynek, és hatása csak akkor érvényesülhet, ha az a szocializmus gazdasági alaptörvényére támaszkodik. Ez az alárendelés ebben az esetben azt jelenti, hogy a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének a törvénye önmagában csak azt követeli meg, hogy a népgazdaság tervszerűen, arányosan fejlődjék. A konkrét népgazdasági arányoknak azonban ki kell elégíteniök a szocializmus gazdasági alaptörvényének követelményeit.

A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének tehát az a követelménye, hogy helyes, az alaptörvénynek megfelelő arányok álljanak fenn a termelés különböző ágai és az újratermelés különböző területei között, valamint ezeken belül.

A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének a törvénye — akárcsak a szocializmus többi gazdasági törvénye — nem hathat spontán módon, nem alakíthatja ki önmaga a helyes arányokat. Ezeket a helyes arányokat a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének tudatos alkalmazásával kell létrehozni. Ez a népgazdasági tervek kidolgozásának központi feladata.

Milyen legfontosabb arányok helyes megállapítását követeli a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye *az anyagi termelés egyes ágai között?*

1. *Az ipar és a mezőgazdaság közötti helyes arányt*, amely a bővített szocialista újratermelés egyik legfontosabb feltétele.

Az ipar és a mezőgazdaság kölcsönösen függnek egymástól, mert a mezőgazdaság az ipar nyersanyag- és élelmiszerbázisa, az ipar pedig a mezőgazdaság számára a termelési eszközök és ipari fogyasztási cikkek szállítója.

A szocializmus gazdasági alaptörvénye megköveteli, hogy a mezőgazdaság is a bővített újratermelés alapján fejlődjék. A Szovjetunióban annakidején, az első ötéves terv küszöbén, amikor az ipar már rohamosan fejlődött, de a kisárutermelő mezőgazdaság még egyhelyben topogott, kiéleződött az aránytalanság az ipar és mezőgazdaság között, amely komolyan veszélyeztette az ország iparosítását és az egész szocialista építést. A kol-

hozrendszer győzelme a falun megteremtette a szilárd alapját annak, hogy ezt az aránytalanságot kiküszöbölhessék, és a szocialista mezőgazdaság tervszerűen, az iparral arányosan fejlődjék. Az ipar és a mezőgazdaság arányos fejlődése a szocializmusban mindenekelőtt azt jelenti, hogy ezek a népgazdasági ágak egységes állami terv szerint, a bővített újratermelés alapján fejlődnek

Hazánk iparosítása során nálunk is kiéleződött az aránytalanság az ipar és a mezőgazdaság között. Ezen most kormányunk programja értelmében úgy változtatunk, hogy az ipari célkitűzések bizonyos csökkentése révén fokozzuk a mezőgazdaságban a beruházásokat; fokozottabb mértékben segítjük a termelőszövetkezeteket és az egyénileg gazdálkodó parasztokat; hitellel, műtrágyával, vetőmaggal stb. látjuk el őket. Ezáltal növelni fogjuk a mezőgazdaság termelését, és jelentősen csökkenni fog a mezőgazdaság elmaradása az ipar mögött. Ezt az aránytalanságot teljesen és véglegesen kiküszöbölni azonban csak a kollektív, modern, nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésével lehet.

2. Az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítése szempontjából döntő jelentőségű, hogy *helyes arányokat létesítsünk a termelési eszközök és a fogyasztási cikkek termelése között*. A szocializmus gazdasági alaptörvénye azt követeli, hogy a termelési eszközök termelése (I. vagy *A*) csoport) gyorsabban növekedjék, mint a fogyasztási cikkeké (II. vagy *B*) csoport). Félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy az I. és II. csoport természetesen a mezőgazdaságot és az anyagi termelés többi ágait is magában foglalja, tehát semmiképpen nem azonos a nehéz- és könnyűiparral. De az említett követelményeknek megfelelően az ipari termelés szerkezetének is folytonosan változnia kell. Különösen fontos ez a szocialista iparosítás idején, mert a termelés gyorsütemű emelése, a szocializmus anyagi-műszaki bázisának a megteremtése, az ország technikai-gazdasági függetlenségének biztosítása és védelmi képességének megerősítése megköveteli a nehézipar részesedésének erős növelését az iparon belül. A cári Oroszországban a termelési eszközök az egész ipar össztermelésének csak egy-harmadát tették ki. A Szovjetunióban viszont 1940-ben már több mint 60 %-át.

Ötéves tervünk túlzott felemelése következtében ezen a területen is aránytalanság állott elő nálunk, mégpedig úgy, hogy a termelési eszközök gyártását túlságosan fokoztuk a fogyasztási cikkek termelésének a rovására. Ennek az lett a következménye, hogy nem tudtuk elegendő fogyasztási cikkel ellátni a dolgozókat, ami az utóbbi időben az életszínvonal bizonyos csökkenéséhez vezetett

Ezt az aránytalanságot pártunk Központi Vezetőségének gazdasági határozata és kormányunk programja alapján úgy szüntetjük meg, hogy a termelési eszközöknél csökkentjük a termelés fejlesztésének ütemét, a fogyasztási cikkekénél viszont fokozzuk a gyártást. A termelési eszközök termelése természetesen továbbra is gyorsabban fog növekedni, mint a fogyasztási cikkek termelése, hiszen ez nálunk a bővített újratermelés előfeltétele. A különbség csak az lesz, hogy a termelési eszközök termelése nem olyan mértékben fog gyorsabban növekedni, mint eddig.

3 *Igen fontos az anyagtermelő (különösen az alapanyagtermelő) és a feldolgozó iparágak közötti helyes arány.* Az alapanyagok igen fontos anyagok, mert ezek adják a modern ipari termelés „alapját”. Ilyenek mindenekelőtt a szén, az acél, a nyersvas, az olaj, a színesfémek, a cement. Világos, hogy a nem megfelelő arány, az alapanyagok termelésének lemaradása fékezi az egész népgazdaság fejlődését, és komoly zavarokat okozhat. Itt említjük meg — bár tulajdonképpen nem alapanyag — az elektromos energia termelését is. Ahhoz ugyanis, hogy az ipart és mezőgazdaságot a legkorszerűbb technika alapján lehessen fejleszteni, az elektromos energia termelésének meg kell előznie a népgazdaság általános fejlődését.

Eddig az anyagi termelés egyes ágai között legfontosabb arányokról volt szó. *Helyes arányokat kell megállapítani a társadalmi újratermelés különböző szférái (területei) között is, mégpedig:*

1 *A termelés és a fogyasztás közötti arány.* A szocializmusban a termelés célja az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése. Ennek az aránynak a biztosítása érdekében tehát annyi fogyasztási cikket kell termelni, amennyit a fogyasztás szükségletei megkövetelnek.

2 *A fogyasztás és a felhalmozás közötti arány.* Itt arra kell ügyelni, hogy a felhalmozásnak és a fogyasztásnak közös forrása a nemzeti jövedelem, s ezért ügyelni kell egyrészt arra, hogy a fogyasztás indokolatlan emelkedése ne ássa alá a felhalmozást; másrészt arra, hogy a túlzott felhalmozás miatt ne csökkenjen a fogyasztás (a dolgozók életszínvonala). A nemzeti jövedelem növelésével azt kell elérni, hogy abszolút értelemben mind a felhalmozás, mind a fogyasztás emelkedjék.

3 *A termelés és a forgalom közötti arány* Ügyelni kell arra, hogy az árukészletezési és áruforgalmi tervek összhangban legyenek a fogyasztási cikkek, tehát az áruk termelési terveivel.

Végül a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének követelményei közé tartozik — mint az arányosság egy sajátos válfaja — *a termelés ésszerű területi elosztása* is. Ez a lehető-

ség csak a szocialista rendben valósítható meg, amelyben a termelés tervszerűen fejlődik. Már Engels megmondotta, hogy „csakis az a társadalom, amely termelőerőit egyetlen nagy terv alapján kapcsolja együvé, engedheti meg az iparnak, hogy abban az elosztásban telepedjék meg az egész ország területén, amely saját fejlődése és a termelés többi elemeinek fenntartása, illetőleg fejlődése számára a legmegfelelőbb“.

A Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet kormány a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvényére támaszkodva, alapvetően megváltoztatta az ország termelőerőinek forradalom előtti észszerűtlen elhelyezkedését; közel vitte az ipart a nyersanyagforrásokhoz és a fogyasztás központjaihoz; rohamosan fejlesztette az elmaradott területek gazdaságát; fokozta az ország védelmi képességét.

A mi pártunk és kormányunk is ezt az arányosságot törekszik megvalósítani, amidőn ötéves tervünkben irányt vett arra, hogy az ipart az ország területén decentralizálja. Ennek első eredményei abban mutatkoznak, hogy ma már az ország gyáripari munkásságának 56,7%-a dolgozik csak Budapesten, szemben az 1938-as 62,3%-kal.

A népgazdaság tervezése

A tervszerű, arányos fejlődés törvényének és a tervezésnek az összefüggése

A szocialista termelés tervszerűsége, arányossága objektív szükségszerűség. A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye éppen ezt az objektív szükségszerűséget fejezi ki, és egyúttal lehetővé teszi, hogy a helyes arányosságok létrejöhesse-
nek. Az arányosságok azonban nem alakulnak ki önmaguktól, spontán módon. Ehhez a párt által irányított szocialista állam gazdasági, szervező tevékenységére van szükség, amely biztosítja a törvény tudatos felhasználását az egész társadalom érdekében. Vagyis a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye nem spontánul, hanem az emberek tudatos tevékenységén keresztül érvényesül. Ez a népgazdasági tervek kidolgozásával és végrehajtásával, egyszóval a népgazdaság tervezésével történik.

Ennek ellenére, hogy a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye népgazdasági tervezés révén érvényesül, a gazdasági törvényt mégsem szabad összekeverni a tervezéssel. „A népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye lehetőséget ad tervező szerveinek, hogy helyesen tervezzék a társadalmi termelést. A lehetőséget azonban nem szabad összekeverni a valósággal. Ez két különböző dolog. Ahhoz, hogy ezt a lehetőséget valósággá változtassuk, tanulmányoznunk kell, el kell sajátítanunk ezt a

gazdasági törvényt, meg kell tanulnunk teljes hozzáértéssel való alkalmazását, olyan terveket kell készítenünk, amelyek teljesen visszatükrözik ennek a törvénynek a követelményeit. Nem mondhatjuk, hogy a mi éves és ötéves terveink teljesen tükrözik ennek a gazdasági törvénynek a követelményeit.“ (Sztálin.)

Ha a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének követelményeit megszegik, aránytalanság jön létre a népgazdaságban; a törvény hatása felszínre hozza, feltárja a gazdaságban megmutatkozó aránytalanságokat, az összhang hiányát. A törvény, amely egyébként csendben marad, ilyenkor nagyon is erőteljesen hallatja hangját éppen azokban a káros következményekben, amelyeket megszegése eredményez. Ilyenkor aztán kézzelfoghatóan világossá válik, hogy más dolog a tervszerű fejlődés törvénye, és más dolog maga a tervezés.

A népgazdaság tervezése tehát nem gazdasági törvény, hanem csak tükröződése — többé-kevésbé helyes tükröződése — a tervszerű, arányos fejlődés törvényének.

Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy a népgazdaság tervezésének csak akkor lehetnek pozitív eredményei, „a) ha helyesen tükrözi a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének követelményeit; b) ha mindenben alkalmazkodik a szocializmus gazdasági alaptörvényének követelményeihez“.

A szocialista tervezés fő feladatai

Sztálin elvtárs a tervezésnek három fő feladatát jelölte meg:

1. *A szocialista tervezés általános fő feladata olyan arányok kialakítása, amelyek helyesen tükrözik a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényeinek követelményeit, és megfelelnek a gazdasági alaptörvény követelményeinek.*

Ebben az általános fő feladatban olyan feladatok foglaltatnak benne, mint a dolgozók anyagi és kulturális életszínvonalának állandó emelése, a társadalmi gazdagság gyarapítása, a szocialista termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése, a technika tervszerű, állandó fejlesztése és a legfejlettebb technika elterjesztése, a munkatermelékenység emelése és általában az eleven és holt munkával való takarékoskodás — ezek a gazdasági alaptörvény követelményei. Magában foglalja azt a feladatot, hogy a népgazdaság tervezésének biztosítania kell a megfelelő arányokat, meg kell előznie az aránytalanságok keletkezését, és az esetleg mégis létrejövő kisebb aránytalanságokat hamar ki kell küszöbölnie. E célból tartalékokat kell létesítenie és gyarapítania — ez a tervszerű, arányos fejlődés törvényének követelménye. A tervezésnek ezt az általános fő feladatát tehát a szocialista társadalom gazdasági törvényei határozzák meg.

2. Nem szabad megfeledkezünk a kapitalista rendszerről sem, amely gyökeresen más törvények szerint él és fejlődik, és amely szembenáll a szocialista rendszerrel. Ezért *a tervezés második fő feladata a jelenlegi történelmi szakaszban, hogy biztosítsa az ország gazdasági, technikai függetlenségét a kapitalista környezettől, és fokozza honvédelmi képességét.* A Szovjetunió népgazdasági tervei igen nagy súlyt helyeztek arra, hogy a Szovjetunió ne legyen függvénye a kapitalista világnak, hanem a lehető leggyorsabban elérje gazdasági függetlenségét. Ebből a szempontból döntő jelentőségű volt a szocialista iparosítás. Hála a szocialista iparosításnak, a második ötéves terv végére „... a Szovjetunió gyenge és védelemre fel nem készült országból védelmi képesség szempontjából hatalmas ország lett, amelyet semmi váratlan esemény nem érhet; olyan ország, amely kívülről jövő támadás esetén tömegmérétekből képes termelni az összes modern védelmi eszközöket és hadseregét el tudja látni velük”. (Sztálin.) A szocialista iparosítás eredményei nélkül a Szovjetunió nem győzhetett volna a hitleri Németország felett.

A Szovjetuniónak ez a tapasztalata természetesen érvényes a többi szocializmust építő országra is. A mi tervgazdaságunknak is feladata, hogy biztosítsa gazdasági függetlenségünket a kapitalista környezettől, valamint honvédelmünket, de *nekünk már van másfajta környezetünk is, tehát mi sokkal kedvezőbb helyzetben vagyunk, mint annakidején a Szovjetunió volt, mert támaszkodhatunk és támaszkodunk a Szovjetunióra, a felépült szocializmus országára, valamint a kölcsönös segítség alapján együttműködünk a többi népi demokráciákkal is.*

3 Végül *a tervezés harmadik fő feladata, hogy biztosítsa és megszilárdítsa a szocialista gazdasági rendszer osztatlan uralmát, és elzárja a kapitalista elemek keletkezésének minden csatornáját.* A Szovjetunióban a szocializmus már felépült, és a termelés szocialista rendszere egyeduralkodóvá vált az egész népgazdaságban. Az árutermelés ilyen körülmények között nem szülhet kapitalizmust. De ez nem jelenti azt, hogy a magántulajdoni spekulatív tendenciák fel nem üthetik fejüket a népgazdaság egvik vagy másik területén. A népgazdaság tervszerű irányításának fontos feladata, hogy az ilyen csatornákat bedugaszolja, hogy észrevegye a szocializmussal szemben ellenséges tendenciákat és csírájukban elfojtsa őket.

Mi Magyarországon még csak a szocializmust építjük. Gazdaságunk átmeneti gazdaság, amelyben több szektor létezik egymás mellett és küzd egymással. Ilyen körülmények között nálunk a népgazdasági tervezésnek fontos feladata, hogy erősítse a szocialista szektort, visszaszorítsa és felszámolja a kapitalista szektort, a kisárutermelőket pedig átvigye a szocializmus vágányára,

szóval egyre inkább kizárólagossá tegye a szocialista szektort az ország gazdaságában. Ez a feladat a termelőerők és termelési viszonyok kötelező összhangjának törvényéből adódik, és végrehajtása kemény, és egyre élesedő osztályharcban megy végbe.

A tervek legfontosabb jellemvonásai

a) *A mi terveink tudományos tervek.* A párt a terv célkitűzéseit tudományos elemzés alapján adja meg. A marxizmus-leninizmus tudománya segítségével elemzi a kiinduláskori helyzetet, méri fel a társadalom szükségleteit, szabja meg az elérendő fejlődést és jelöli meg a döntő láncszemet. A terv tudományos jellege egyik legfőbb biztosítéka a terv realitásának, a terv megvalósíthatóságának.

b) *A terveknek egységeseknek (komplexeknek) kell lenniök,* vagyis olyanoknak, hogy minden részük szorosan összefüggjön egymással és a terv egészével. A tervek komplexségén tehát azt értjük, hogy a terv minden egyes része összefügg a terv többi részével, és ugyanakkor minden egyes rész alá van rendelve a terv egészének. A tervek komplexsége tehát megköveteli, hogy harcoljunk minden olyan törekvéssel szemben, amely helyi vagy szakmai érdekeket akar előtérbe helyezni az állami érdekekkel szemben. A tervek komplexségének biztosításában döntő szerepe van a mérlegmódszernek.

c) *Az erőforrások helyes szétosztását úgy lehet megvalósítani, ha kiemeljük a döntő láncszemet, azt a központi láncszemet,* amely a fejlődés egész láncát (menetét) meghatározza. Sztálin tanítja, hogy „Ilyen hatalmas tervet nem lehet akármiből kiindulva megvalósítani. Hogy az ilyen terv megvalósítható legyen, mindenekelőtt meg kell találni a terv legfontosabb láncszemét, mert csak ha ezt a legfontosabb láncszemet megtaláljuk és megragadjuk, tudjuk a terv összes láncszemét is mozgásba hozni.” Minden tervnek van egy vagy két ilyen döntő láncszeme, pl. a Szovjetunió első öt éves tervének az iparosítás és a kollektivizálás.

d) *A tervek utasításjellegéből következik, hogy a tervnek nemcsak a feladatokat kell megjelölnie, hanem gondoskodnia kell a végrehajtás előfeltételeinek biztosításáról is.* Ez azt jelenti, hogy a szükséges anyagi eszközök biztosításán túl a tervnek rá kell mutatnia azokra a módszerekre is, amelyekkel a tervet teljesíteni lehet és kell. Ahogy Sztálin elvtárs mondotta: „A terv lényege abban áll, hogy nemcsak az elérendő célt kell feltüntetni, hanem meg kell magyarázni, hogy lehet azt elérni, mik az emelői a terv végrehajtásának, és hogyan kell ennek a végrehajtásnak történnie térben és időben.” Ez úgy valósítható meg, hogy a terveket ténylegesen felbontjuk egészen a munkapadig, hogy a tervek mindenütt címre szólnak, *címszerűek.*

e) *A szocialista terv nem dogma.* A rendszeres ellenőrzés lehetővé teszi a terv menetközbeni fejlesztését. A dolgozók alkotó kezdeményezésének eredményeit teljes mértékben nem lehet a terv kidolgozásakor felmérni, az a terv megvalósítása során bontakozik ki teljes egészében. Molotov mondotta: „Nem lehet a tervezést jónak tartani, ha nem vet számot a terv végrehajtásának menetével. A tervezés nem abban áll, hogy egy sereg táblázatot állítunk össze, sok számmal, függetlenül a terv végrehajtásának menetétől. A táblázatoknak mindegy, hogy végrehajtjuk-e terveinket, de nekünk, akik tervgazdaságot folytatunk, az egyáltalában nem mindegy.”

f) *A tervnek nemcsak a megvalósítandó feladatokat kell megjelölnie, hanem mozgósítania és szerveznie kell a dolgozókat ezeknek a feladatoknak a megvalósítására.* Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a terveknek úgy kell megállapítaniok a fejlődés ütemét, az elérendő célkitűzéseket, hogy azok erőfeszítésekre ösztönözzenek, hogy azok figyelembe vegyék azokat a hatalmas lehetőségeket, amelyek a szocialista népgazdaságban rejlenek. Rosszak az olyan tervek, amelyek nem ösztönöznek erőfeszítésekre, a terveknek bolsevik terveknek, feszített terveknek kell lenniök. Ahhoz, hogy a terveknek mozgósító erejük legyen, a feszített tervek kidolgozása mellett arra is szükség van, hogy a dolgozókat bevonjuk a tervek kidolgozásába és a tervek végrehajtásának ellenőrzésébe is. Csak a dolgozók aktív részvétele biztosítja annak, hogy a népgazdaságunkban rejlő összes erőforrásokat felszínre tudjuk hozni

Mérlegmódszer

A tervgazdaság első alapvető feladataként Sztálin elvtárs azt jelölte meg, hogy a tervek helyes arányokat biztosítsanak a népgazdaságban. Ez a feladat a gyakorlatban azt jelenti, hogy a terv különböző *mutatószámai* (mutatószámoknak nevezzük a tervfeladatok számszerű meghatározását) között kell a helyes arányt biztosítani. A mutatószámok közti helyes arányt a tervezés alapvető módszere, a mérlegmódszer segítségével állapítjuk meg.

A mérlegmódszer lényege abban áll, hogy a mérleg két oldalán szembeállítjuk a szükségleteket a rendelkezésre álló erőforrásokkal, és a mérleg két oldalát egyensúlyba hozzuk.

A mérlegek vagy meghatározott anyagfajtára vonatkoznak, és akkor anyagmérlegekről beszélünk (pl. szénmérleg), vagy összetett (szintetikus) mérlegek (munkaerőmérleg, nemzeti jövedelem mérleg, társadalmi termék mérleg stb.).

Lenin azonnal a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő hónapokban — 1918 tavaszán — megfogalmazta a szocializmus építésének nagyszerű tervét és kitűzte az egész népgazdaság tervszerű szabályozására való áttérés feladatát.

A szovjethatalom soron következő feladatait az adott szakaszban a nyilvántartás és ellenőrzés megszervezésében, a munka termelékenységének növelésében és a munkafegyelem megszilárdításában jelöli meg.

Ebben az időszakban még csak egyes népgazdasági ágakra és az ország egyes kerületeire vonatkozó terveket dolgoztak ki.

A népgazdaság szocialista tervezési formáinak kiépítését és a tervezés továbbfejlesztését egy időre félbeszakította az imperialisták katonai intervenciója és a polgárháború. A tervezéssel kapcsolatosan minden munkát a győzelem biztosításának kellett alárendelni. A tervezési munka ebben az időszakban elsősorban az összes erőforrások összpontosításában és központi elosztásában nyilvánult meg.

Villamosítási terv

Amint a szovjet kormány az intervenciós hadseregek felett aratott első nagy győzelmek után lélekzetvételhez jutott, felállította a Villamosítási Bizottságot (Goelro), és hozzáfogott egy hosszúlejárátú villamosítási terv kidolgozásához. Lenin meglátása volt, hogy *a villamosítás az az alap, amelyen a Szovjetunió gazdasági elmaradottságát fel lehet számolni*. A villamosítás az a láncszem, ahonnan elindulva olyan nagyipart lehet kiépíteni, amely képes lesz a mezőgazdaság korszerűsítésének technikai alapját biztosítani.

A villamosítási tervet 10—15 évi időtartamra irányozták elő. Fő feladata 30 olyan kerületi erőműnek a létesítése, amelyek 1750 millió kWó áramot fejlesztenek. Ez megtízszerezését jelentette a villamos energia termelésnek 10—15 év alatt. A terv központi láncszeme a villamos energia termelés fokozása volt, nem fogta át még az egész népgazdaságot, de felölelte a népgazdaság legfontosabb területeit. Hat fejezetből állt: az erőművekről szóló fejezetből, a vízierő, a mezőgazdaság, a közlekedés és az ipar fejezetéből, a fűtőanyagtermelés és elosztás fejezetéből.

A villamosítási tervet 1920 decemberében a szovjetek VIII. kongresszusán hagyták jóvá. A kongresszuson azok felé a küldöttek felé, akik megijedtek a terv időtartamának hosszúságától, Lenin azt mondta, hogy nem kell félni a hosszú határidőktől, hanem le kell azokat rövidíteni. Felhívta a figyelmet arra, hogy a tervet a dolgozók között népszerűsíteni kell. Mindenki számára

érthető formában el kell juttatni a tömegekhez, hogy a dolgozók közreműködését megnyerjék. A villamosítási terv a bolsevik párt ellenségeivel vívott kemény harcban jött létre és valósult meg. A villamosítási terv végrehajtásának legfontosabb feltétele a proletariátussal szembenálló ellenséges erők szétverése volt. A szovjet állam megszilárdulása, a népgazdaságban a szocialista elemek növekedése alapozták meg a terv sikerét. A tervet 1935-ig olyan mértékben teljesítették túl, hogy a villamos energia termelés 1750 millió kWó helyett 3800 millióra emelkedett.

1921-ben, éppen az új gazdasági politika bevezetésekor állította fel a szovjet kormány a Szovjetunió legfelsőbb tervező szervét, az Állami Tervbizottságot (Goszplan). A Goszplan 1921-től kezdve kidolgozott az egyes iparágakra vonatkozó és az egyes iparágak fejlődését megszabó, úgynevezett ellenőrző számokat (kontrolszámokat). 1925—26-tól kezdve alakulnak ki az egész népgazdaságot átfogó évi tervek.

Az első ötéves terv (1928—1932)

A Goelro-terv, a Goszplan által kidolgozott ellenőrzőszámok tapasztalatai, valamint a gazdaság szocialista szektorának megszilárdulása lehetővé tették, hogy a népgazdaság helyreállításának befejezése után, az újjáalakítás szakaszára már hosszúlejáratú, az egész népgazdaságot átfogó tervet dolgozzanak ki. A XV. kongresszus hozott határozatot az első ötéves terv kidolgozására. A terv 1928 októberében indult és 1932 decemberében, tehát négy és egynegyed év alatt megvalósították. *Központi láncszemei az iparosítás és a mezőgazdaság kollektivizálása voltak.* Az iparosítás üteme igen gyors volt. Az ipari termelést meg kellett kétszerezni. 1500 új üzem épült, új iparágak keletkeztek, olyanok, amelyek azelőtt egyáltalán nem léteztek. Ilyen új iparágak pl. az autógyártás, a repülőgépgyártás, a traktorgyártás. Az ipar fejlődésének ilyen üteme soha, sehol a világon nem fordult elő.

Az ipar, ezen belül elsősorban a nehézipar, fellendülése megteremtette a kollektivizálás technikai alapját. Az első tervében üzembehelyezett traktor- és egyéb mezőgazdasági gépgyárak termelése megadta a technikai lehetőséget a kollektivizálás ütemének meggyorsítására. Maga a sztálingrádi traktorgyár évi 40 ezer traktort bocsátott a mezőgazdaság rendelkezésére. 1929-ben már 6780 gép- és traktorállomás volt. A gép- és traktorállomásokon kívül a szovhozokat is ellátták gépekkel, úgyhogy a szovhozok mintául szolgáltak, valóban meg tudták mutatni a dolgozó parasztságnak, hogy a nagyüzemi, gépesített mezőgazdasági termelés milyen eredményeket képes felmutatni.

kal indult ugyan, de szerves folytatása az első öt éves tervnek. A második öt éves terv feladatait két pontban lehet összefoglalni:

1. *A kizsákmányolás teljes felszámolása*, megszüntetése azoknak az okoknak, amelyek kizsákmányolásra vezetnek; a szocialista szektor kizárólagossá tétele a Szovjetunió népgazdaságában.

2. *Az egész népgazdaság technikai átépítése*, úgyhogy a Szovjetunió technikai szempontokból elmaradt országból élenjáró országgá váljék.

A második öt éves terv folytatása az első öt éves tervnek. Egyrészt azért, mert továbbra is a szocialista szektor támadását jelenti az egész fronton, és mert az egész mezőgazdaság kollektivizálását kívánja befejezni, másrészt feladata befejezni azt a technikai átépítést, amelyet az első öt éves terv kezdett meg.

A két célkitűzés szorosan összefügg egymással. Sztálin elvtárs megállapítása szerint a technikai átépítés nélkül nem lehetett volna a szocialista szektor támadását véghezvinni és győzelmét biztosítani, mert a város és a falu kapitalista elemeit az új technikával, a szovjet technika fölényével is meg kellett verni.

A második öt éves terv *központi láncszeme* — a technikai átépítés szerves része — *a technika elsajátításának problémája volt*. A technika gyorsütemű fejlődésével lépést kellett tartania a szakkáderek képzésének. A technika mellé fel kellett sorakoztatni azokat a kádereket, akik bánni tudtak a technikával. Megfelelő számú olyan ember nélkül, akik az új technikát elsajátították, az a veszély fenyegetett, hogy az új technika kihasználatlanul marad. Az első munkaversenyekkel kapcsolatban kialakult lelkesedést, pátoszt — állapította meg Sztálin — ki kell egészíteni az új technika elsajátításával.

A második öt éves tervnek ezt a központi kérdését az 1935-ben kibontakozott *Sztahanov-mozgalom* oldotta meg. A Sztahanov-mozgalom sorakoztatta fel az új technika mellé az új kádereket, de előfeltétele volt a Sztahanov-mozgalom az öt éves terv időelőtti, négy és negyed év alatti megvalósításának is, amennyiben a Sztahanov-mozgalom jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy 1936-ban a munka termelékenysége 21 %-kal, az egész második öt éves terv tartama alatt pedig 82 %-kal emelkedett. A Sztahanov-mozgalom már visszatükrözi a munkás és munkája közötti új, szocialista viszonyt. A munkás érdekelve van munkájában, jobban szervezi meg munkáját, hogy többet termeljen, mert a technika nem ellensége többé, nem kizsákmányolásának fokozását segíti elő, hanem önmagának, az egész társadalomnak felemelkedését.

Ami a második öt éves terv eredményeit illeti, *a második öt éves terv végére a Szovjetunióban felépült a szocializmus, a nép-*

gazdaságban kizárólagossá vált a szocialista szektor. A szocializmus építése során elért eredményeket rögzítette 1936-ban a *Sztálini Alkotmány*.

A terv második feladatát illetően a Szovjetunió valóban technikailag élenjáró országgá vált. A második ötéves terv végén a Szovjetuniónak volt a világon a legtöbb új, modern gépe, a második ötéves terv végén a Szovjetunió egész ipari termelésének 80%-át olyan üzemekben állították elő, amelyek a két ötéves terv időszakában épültek.

A harmadik ötéves terv (1938—1942)

A terv indulásakor, 1938-ban a technikai fejlettség szempontjából a Szovjetunió első volt a világon, ugyancsak első helyen állt az ipar fejlődésének üteme szempontjából. Nem volt azonban első gazdasági szempontból, vagyis az egy főre eső ipari termékek mennyisége szempontjából. *Az a feladat állt a Szovjetunió előtt,* hogy ezen a területen is utólrérje és túlszárnyalja a főbb kapitalista országokat, hogy ily módon *elégendő fogyasztási cikkel láthassák el a dolgozókat, és hogy megnyíljon a lehetőség a kommunizmusra való áttérésre.*

Ennek a feladatnak a végrehajtásában jelentős lépés volt a harmadik ötéves terv.

A harmadik ötéves terv megvalósítását 1941-ben félbeszakította a német fasiszták támadása. A terv megvalósításának három esztendeje alatt jelentős eredményeket ért el a szovjet tervgazdaság. Például a gépgyártás 75%-kal növekedett, aminek a Honvédő Háborúban óriási jelentősége volt.

Az egyes sztálini ötéves tervek folyamán egyre inkább fejlődtek a tervezés módszerei is. A szocialista szektor kiszélesedésével, majd kizárólagossá válásával egyre szilárdabbá vált a tervezés. Amíg a Szovjetunió mezőgazdaságában több, mint 20 millió kisparaszti gazdaság volt, a mezőgazdasági termelésre csak tervszerű befolyást lehetett gyakorolni, de nem lehetett minden egyes parasztgazdaság felé utasításokat adni. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével lehetővé vált az egyes mezőgazdasági üzemek közvetlen tervezése (1930), a hitelreform megvalósítása pedig (1930—31) a pénzügyi tervezést szilárdította meg stb.

Ha megnézzük azt a fejlődést, amelyet a Szovjetunió az első három ötéves terv időszakában megtett, mindenekelőtt azt kell megemlítenünk, hogy az ipari termelés mennyisége szempontjából Európában a negyedik helyről az első helyre került, világméreteken pedig az ötödik helyről a második helyre. 1940-ben az USA volt az egyetlen ország, melynek ipari termelése meghaladta a Szovjetunióét. A cári Oroszország ipari termelése

16 milliárd rubel volt, a Szovjetunióé 1940-ben 138,5 milliárdot ért el, tehát 8,5-szeresére növekedett. Még gyorsabban fejlődött a termelőeszközöket előállító iparágak termelése, amely 12-szeresére, 5,4 milliárról 85 milliárdra emelkedett, ezen belül a gépgyártás értéke, amely 1913-ban 1,5 milliárd rubelt tett ki, 1940-ben 53 milliárdra, vagyis 41-szeresére emelkedett. Ugyan-ezen idő alatt a mezőgazdasági termelés értéke megkétszereződött. Az ipar és a mezőgazdaság együttes termelésének értékében az ipar és a mezőgazdaság aránya 5:1 volt az ipar javára. Ugyanakkor a Szovjetunió mezőgazdasága volt a világon a legépésitettebb mezőgazdaság.

Ha a gazdasági függetlenség kérdését vizsgáljuk, azt látjuk, hogy míg 1913-ban a gépszükségletnek 44 %-át fedezték a behozatal útján, 1928-ban még 30 %-át, 1937-ben már csak 0,7 %-át.

Ezek a számok azt bizonyítják, hogy a Szovjetunió meg tudta valósítani azt a feladatot, amelyet Sztálin elvtárs 1931-ben a szovjet népgazdaság elé állított, hogy tíz év alatt hozza be azt az 50—100 éves távolságot, amellyel a cári Oroszország a vezető kapitalista országok mögött elmaradt. Ezt a fejlődést, amelyet a Szovjetunió a három ötéves terv alatt megtett, ugrásnak kell tekintenünk, amellyel elmaradott agrárországból élenjáró ipari orszaggá vált.

Hadigazdaság a Honvédő Háborúban

Az első három ötéves tervnek a béke körülményei között kellett biztosítania a szovjet népgazdaság fejlődését. A hitleri Németország támadása, a Honvédő Háború szükségletei új feladatokat állítottak a szovjet tervgazdaság elé.

Nemcsak a németek, hanem a Szovjetunió imperialista szövetségesei is arra számítottak, hogy a Szovjetunió össze fog omlani. Nem számoltak azzal a hatalmas, számukra elképzelhetetlen fejlődéssel, amely a Szovjetunióban a sztálini ötéves tervek ideje alatt végbement. Az ipar, a nehézipar és a mezőgazdaság termelésének növekedésén kívül a háború szempontjából igen fontos körülmény volt: a keleti nehézipari bázis kiépítése és a vetésterületek kiterjesztése kelet felé. Az első ötéves terv kezdetétől gyűjtött tartalékok lehetővé tették a háború első hónapjaiban jelentkező termelési kiesés pótlását.

A fasiszta Németország rendkívül erős ellenfél volt. A Szovjetunió helyzete nagyon nehéz volt a fasiszta hordák támadásakor. *Németország saját gazdasági erőforrásain kívül a megszállt országok erőforrásaira is támaszkodott. A német benyomulás jelentős veszteséget okozott a Szovjetuniónak* Olyan nagy terület került megszállás alá, amelyen a Szovjetunió lakosságának 45%-a élt, amelyre a vasúti hálózatnak fele, az ipari termelés-

nek 30 % -a jutott. Emellett Németország a háború kitörésekor fölényben volt a Szovjetunióval szemben egyes hadiipari cikkek termelése tekintetében, így a háború kitörésekor pl. jóval több repülőgépet és harckocsit gyártottak Németországban, mint a Szovjetunióban. Igaz, hogy Németország gazdaságpolitikája kalandorpolitika volt, mert a hadiipari ágak fejlesztése mögött elmaradt az alapvető iparágak fejlesztése, ami a háború tartama alatt azután akadályát képezte a hadiipari ágak továbbfejlesztésének.

A fasiszta hódítók támadása következtében meginduló *Nagy Honvédő Háború szükségessé tette az ország gazdasági életének kétsédelem nélküli átállítást*, s a szocialista hadigazdaság lehető leggyorsabb kifejlését. A népgazdaság szocialista tervezése abban az időben ennek a célnak a szolgálatában állott, s ezért a háború alatt egy sor sajátosság jellemezte:

1. *Megnövekedett a jelentősége és szerepe a termelési eszközök, fogyasztási cikkek, valamint a munkaerő és a pénzeszközök centralizált elosztásának.* Ezt az tette szükségessé, hogy elsősorban a front igényeit kellett kielégíteni.

2. *A folyó tervezés* (negyedévi, havi stb. tervek) *szerepe és jelentősége megnőtt* a háborús idők okozta gyakori változások következtében.

3. Erősen kifejlődött és igen *fontossá vált a területi komplex tervezés*, mert az ország egy része ideiglenesen megszállás alá került, az ipart keletre kellett áttelepíteni, és a felszabadított területeken az újjáépítés már a háború éveitől megkezdődött.

A Szovjetunió fölénye *első pillanattól kezdve megnyilatkozott Németországgal szemben*, de a többi hadviselő kapitalista országgal szemben is. Ez a fölény megnyilatkozott mindenekelőtt abban, hogy *a Szovjetunió szocialista népgazdasága tervszerűen, harmonikusan fejlődött.* A Szovjetunió gépipari kapacitása két és félszerese volt a német gépipar kapacitásának. Ez tette elsősorban lehetővé azt, hogy a háború második felében a Szovjetunió már azokban a hadiipari ágakban is többet tudott termelni a fasiszta Németországnál, amelyekben az a támadás-kor fölényben volt.

Megnyilatkozott a Szovjetunió fölénye abban, hogy *a szocialista tulajdon alapján a termelési eszközöket is mozgósítani tudta*, át tudta csoportosítani a háború, a front érdekeinek megfelelően. Nemcsak arra kell itt gondolnunk, hogy a traktorgyárakat tervszerűen átállították harckocsigyártásra, hanem arra is, hogy egész üzemeket át lehetett telepíteni a veszélyeztetett területekről a keleti területekre. A termelési eszközök ilyen területi átcsoportosítása a kapitalizmus viszonyai között, a termelési eszközök magántulajdona mellett elképzelhetetlen. Az áttelepí-

tett gyárak a keleti területeken 3—4 hét alatt üzemképes állapotba kerültek, és 2—3 hónap múlva már nagyobb kapacitással dolgoztak, mint eredeti helyükön.

Megnyilatkozott a szovjet hadigazdaság főlénye a kapitalista országok hadigazdaságával szemben abban is, hogy a Szovjetunióban tervszerűen lehetett a rendelkezésre álló fogyasztási cikkeket szétosztani. *Igy elejét lehetett venni annak, hogy a munkások életszínvonala túlságosan mélyre süllyedjen.* A háború a kapitalista országokban kiélezi az osztályellentéteket — hiszen a háború terheit a dolgozók viselik, s ugyanakkor a tőkés-ek óriási háborús profitra tesznek szert. A Szovjetunióban is süllyedt az életszínvonal 1941-ben és 1942-ben, de nem olyan mértékben, mint ahogy az a kapitalista országokban történt. A Szovjetunió népei óriási erőfeszítéseket tettek, és szívesen vállaltak áldozatokat a győzelem kivívása érdekében.

„Teljes joggal mondhatjuk, hogy a szovjet polgároknak a hátszágban végzett önfeláldozó munkája a történelemben egy sorba fog kerülni a Vörös Hadsereg hősie küzdelmével, mint a népnek hazánk védelmében véghezvitt példátlan hőstette.“ (Sztálin.)

A háború által megkövetelt erőfeszítések a Szovjetunió népeinek egységét — ha lehetett — még jobban összekovácsolták. Ez az egység megnyilvánult többek között abban is, hogy a munkaversenymozgalmak a háború egész ideje alatt tovább fejlődött, a munka termelékenysége a háború egész tartama alatt emelkedett.

A háború elején a szovjet tervgazdaság új feladatát Sztálin úgy fogalmazta meg, hogy „... gazdaságilag azonnal át kell térnünk a katonai vonalra. Mindent alá kell rendelnünk a front érdekeinek és az ellenség megsemmisítésének.“ Ezen az elven épült fel a Szovjetunió hadigazdasága. Az első időszakra és a termelési eszközök mozgósítására egy Népgazdasági Mozgósítási Tervet dolgoztak ki, 1941 második felére és 1942-re Hadi-gazdasági Tervet, majd évi hadigazdasági terveket.

A Népgazdasági Mozgósítási Terv alapján történt a termelési eszközöknek és a munkaerőknek a hadiipar fejlesztése érdekében történő átcsoportosítása az egyes iparágak között, valamint az ipar áttelepítése a keleti területekre. A hadigazdasági tervek főfeladata a keleti nehézipari bázis továbbfejlesztése és az új hadiipari üzemek építése volt.

Bár a nemzeti jövedelem felhasználásának békebeli arányait is meg kellett változtatni, úgy, hogy annak jelentékeny részét emésztették fel a háborús kiadások, mégis a háború egész tartama alatt folytak beruházási munkálatok, és a szovjet kormány gondoskodott a dolgozók kulturális és szociális igényeinek foko-

zottabb kielégítéséről. A dolgozók életszínvonala 1942-től kezdve folyamatosan emelkedett.

Ahogy a fasiszta német hadsereget sikerült az ország területéről fokozatosan kiűzni, a front mögött a helyreállítási munkálatok azonnal megindultak.

A szovjet hadigazdaság bőségesen el tudta látni a hadsereget élelmiszerrel és haditelszereléssel. A hadiipar termelése óriási mértékben fokozódott a háború utolsó éveiben. A repülőgépgyártás például megháromszorozódott, a harckocsigyártás megkétszereződött. A hadiipartermelés mennyiségi növekedése a minőség emelkedésével járt együtt, ami a kapitalista országokban nem volt biztosítható. A szovjet hadigazdaság valóban szilárd bázisa volt a szovjet hadseregnek.

A Szovjetunió imperialista szövetségesei sokat beszéltek arról, hogy milyen hatalmas segítséget nyújtottak a Szovjetunió-nak a hadianyag szállítása területén. Ténylegesen az a hadianyag-mennyiség, amit a Szovjetunió szövetségeseitől kapott, mindössze 4%-át tette ki a Szovjetunió hadianyagtermelésének.

A Honvédő Háború bebizonyította, hogy a szocialista rendszer minden körülmények között döntő fölényben van a kapitalista rendszerrel szemben.

A fasiszta Németországot kapitalista ellenfél nem tudta volna legyőzni. A fasiszta Németország nem merült volna ki automatikusan, mint ahogyan sokan elképzelték. A fasiszta Németországot az erős, egységes háttországra, szilárd hadigazdaságra támaszkodó hős Szovjet Hadsereg zúzta szét.

A szovjet társadalmi rendszer fölénye nyilatkozott meg a kapitalista rendszerrel szemben, a magasabb, fejlettebb társadalmi rendszer győzte le a régit. A Szovjetunió győzelme a Honvédő Háborúban igazolta Leninnek azt a jóslatát, hogy „... sohasem fogják legyőzni azt a népet, amelynek munkásai és parasztjai meglátták és megérezték, hogy olyan ügyet védenek, amelynek győzelme biztosítja maguk és gyermekeik számára, hogy élvezhessék a kultúra összes gyümölcsét, az emberi munka összes termékeit.”

A negyedik ötéves terv (1946—50)

A Nagy Honvédő Háborúban aratott világraszóló győzelem után a Szovjetunió történelmi fejlődésének új szakaszába lépett. A szovjet nép az elé a feladat elé került, hogy biztosítva a kivívott pozíciókat, tovább haladjon új gazdasági és kulturális sikerek felé.

Ezt célozza a Szovjetunió *negyedik ötéves terve*, amely 1946—1950-ig terjedt. A negyedik ötéves tervnek az volt a feladata, hogy *újjáépítse az ország lerombolt területeit, helyre-*

állítsa és jelentősen túlhaladja az ipar és a mezőgazdaság háború előtti színvonalát A tervet messze túlteljesítették és az ipar terén 73%-os növekedést értek el 1940-hez képest. Ezen belül a vas- és acéltermelés 1940-hez képest csaknem másfélszeresére emelkedett, a villamos energia termelése pedig 80%-kal nőtt. Befejezték a szénbányászat gépesítését. A gépgyártás 2,3-szeresen múlta felül a háború előtti színvonalat, és 1940-hez képest több mint megkétszereződött a szovjet ipar szerszámgépállománya. Újjáépült és fejlődött a könnyűipar is. Hatalmas fejlődést ért el a mezőgazdaság, amely öt év alatt több mint félmillió traktort és százezer kombájnt kapott. A gabona össztermelése és ezen belül a búzatermelés 1950-ben jelentősen túlhaladta a háború előtti, és az állatállomány is megnövekedett. A nemzeti jövedelem a háború előtti színvonalat 64%-kal haladta meg.

A szovjet nép tehát hősiessé munkával a negyedik ötéves tervet messze túlteljesítette, és ezzel rombadöntötte a háborús uszítóknak azt a reménységét, hogy a Szovjetország a háborús pusztításokat egyáltalán nem vagy legfeljebb csak évtizedek alatt fogja tudni kiheverni. A Szovjetunió rövid évek alatt nemcsak a háborús károkat volt képes helyreállítani, hanem a termelés a legdöntőbb területeken 1948-ban lényegében elérte a háború előtti, és azután jóval az 1940. évi színvonal fölé emelkedett.

Sztálin elvtárs 1946. február 9-én mondott történelmi jelentőségű beszédében azt a feladatot tűzte a Szovjetunió népei elé, hogy az ipar termelését a legközelebbi két-három ötéves terv folyamán — esetleg ennél valamivel hosszabb idő alatt — az 1940. évi színvonalhoz képest megközelítőleg háromszorosára: a nyersvastermelést évi 50 millió tonnára, az acéltermelést 60 millió tonnára, a széntermelést 500 millió tonnára, az ásványolajtermelést pedig 60 millió tonnára emelje. „Ez a feltétele annak, hogy elmondhassuk, hogy hazánk minden meglepetés ellen biztosítva van — mondotta Sztálin elvtárs. — Lehet, hogy ehhez három új ötéves terv kell, esetleg több, de ezt meg lehet csinálni és meg is kell csinálni” Sztálin elvtárs 1946-ban mondott beszéde óta mindössze hat év telt el, és a XIX. pártkongresszus máris arról számolt be, hogy Sztálin elvtárs történelmi programja nemcsak két-három ötéves terv folyamán, hanem döntően az ötödik ötéves tervben megvalósul. Hiszen a vastermelés 1952-ben elérte a 25, az acélé a 35, a széné a 300, az olajé a 47 millió tonnát.

Az ötödik ötéves terv (1951—1955)

A Szovjetunió *ötödik ötéves terve*, amelynek irányelveit a XIX. pártkongresszus elfogadta, már a *kommunizmus építésének*

a terve. Az ötödik ötéves terv jelentős lépés annak a *három előfeltételnek* a megteremtése felé, amelyet Sztálin elvtárs mint a kommunizmushoz való átmenet előkészítésének három döntő feltételét jelölte meg.

Az ötödik ötéves terv hatalmas ütemben *fejleszti a termelést.* Az ipari termelés 70 %-kal növekszik, és az ötéves terv végére eléri a háború előtti színvonal háromszorosát. Az új ötéves terv óriási lépést jelent a mezőgazdaság fejlesztésében. Előírja minden növényfajta termés hozamának kapitalista viszonyok között elképzelhetetlen méretű további növelését. Jelentősen fokozza a mezőgazdaság gépesítését. Hatalmas lépéseket tesz az állattenyésztés további növelésére.

A természetátalakítás óriási műve nyomán megváltozik a Szovjetunió nagy területeinek éghajlata, és az aszályos területek gazdag termőföldekké változnak.

A termelés gyors növelése a szocializmusban az egész társadalom szükségleteinek maximális kielégítése érdekében történik. Ennek megfelelően az új ötéves tervben tovább növekszik a dolgozók életszínvonala. A Szovjetunió nemzeti jövedelme az új ötéves tervben 60 %-kal emelkedik, a nemzeti jövedelem háromnegyed része közvetlenül szolgálja a dolgozók anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítését. Ez teszi lehetővé a munkások és alkalmazottak reálbérének 35 %-os, a parasztok reáljövedelmének 40 %-os emelkedését.

Az új ötéves terv gondoskodik a társadalom kultúrájának hatalmas méretű fejlesztéséről. A közoktatás területén már ebben az ötéves tervben a Szovjetunió legnagyobb központjaiban általánossá teszik a tízosztályos középfokú oktatást. Megkezdik a politechnikai oktatásra való áttérést. Erőteljesen fejlesztik a főiskolákat, és a főiskolai végzettségűek száma több mint 50 %-kal nő. A legkedvezőbb feltételeket teremtik meg a tudomány eddig ismeretlen méretű virágzása számára, és milliárdokat irányoznak elő tudományos intézmények építésére. Így formálódik a kommunizmus építésének dolgozója: a sokoldalú, művelt, széleslátókörű ember.

A Szovjetunió új, ötödik ötéves tervének óriási nemzetközi jelentősége van. Sztálin elvtárs mondotta az első ötéves terv eredményeiről szóló beszámolójában: „A történelem megmutatta, hogy az ötéves terv nem a Szovjetunió magánügye, hanem az egész nemzetközi proletariátus ügye.”

Sztálin elvtársnak ez a megállapítása ma is mindenben időszerű, mert a terv megvalósulása a Szovjetunió hatalmának további megerősödését jelenti, és vele erősödik az egész békétábor. Időszerű, mert az új ötéves terv a kommunizmus és a béke építésének nagy terve, erőforrás az elnyomott népeknek az el-

nyomók elleni harcban. Időszerű, mert az új ötéves terv elősegíti a Szovjetunió és a népi demokratikus országok gazdasági együttműködésének további megszilárdítását és kiszélesítését, mert a tervben a népi demokráciák dolgozói saját nagyszerű jövőjük távlatait ismerik fel, és lendületet nyernek hatalmas feladataik megoldásához.

Tervgazdálkodás a népi demokráciákban

Megállapítottuk, hogy a gazdaság tervezése a kapitalizmusban lehetetlen, a szocializmusban viszont lehetséges, sőt szükségyszerű. Mi a helyzet mármost a népi demokráciákban?

A népi demokrácia gazdasága átmeneti gazdaság, ami azt jelenti, hogy az egyre jobban térthódító szocialista termelési viszonyok mellett megtalálhatók benne a kisárutermelő és tőkés termelési viszonyok is. Mint tudjuk, a szocializmus gazdasági törvényei csak a szocialista termelési viszonyok talaján érvényesülhetnek. Ebből viszont az következik, hogy amilyen mértékben tért hódítanak a szocialista termelési viszonyok, olyan mértékben terjed ki a szocializmus gazdasági törvényeinek az érvényesülési köre is. Így van ez a tervszerű, arányos fejlődés törvényével is.

Népi demokráciánk gazdaságában a tervszerű, arányos fejlődés törvénye még nem teljes következetességgel érvényesül, hiszen még elég jelentős nálunk a kisárutermelő szektor (főként a mezőgazdaságban), és megvannak még a tőkés szektor maradványai is (kulákok). A kisárutermelő és tőkés szektorban — tekintve, hogy itt a termelés célja az egyéni haszon megszerzése — bizonyos mértékig még érvényesülnek a magántulajdonosi tendenciák, pl. az anarchia törvénye, a spekuláció stb. *Szocialista államunk azonban a szocialista szektorra támaszkodva erős korlátok közé szorítja ezeket a tendenciákat.*

Ebből világosan következik — minthogy népgazdasági terveink a tervszerű, arányos fejlődés törvényét tükrözik —, hogy kisárutermelő mezőgazdaságunkban a szó igazi értelmében vett tervgazdálkodásról még nem beszélhetünk. Nyilvánvaló, hogy a kisárutermelő mezőgazdaságban nem lehet a közvetlen tervezésnek azokat a fejlett módszereit alkalmazni, mint a szocialista iparban, vagy a mezőgazdaság szocialista szektorában. A kisárutermelő mezőgazdaságban ezért csupán *tervszerű befolyásolásról* van szó.

Milyen eszközökkel, hogyan történik mezőgazdaságunknak ez a tervszerű befolyásolása?

1. A növénytermelés és az állattenyésztés országos, megyei, járási és községi terveinek elkészítésével és kötelező, törvényerejű végrehajtásával. Ezek a tervek természetesen nem írják

elő és nem írhatják elő, hogy minden egyes paraszt minden egyes növényből mennyit termeljen. de a községi, járási stb. terveknek következetes és a dolgozó parasztok meggyőzésével párosuló végrehajtása mégis jelentősen növeli a termelés tervszerűségét. A tapasztalat azt mutatja, hogy a vetési terv néhány fontos növényre vonatkozó utasításait a dolgozó parasztság pontosan teljesíti.

2. A tervszerű befolyásolás fontos eszköze a gépállomások rendszere. Gépállomásaink szerződéseket kötnek a kisparaszti gazdaságokkal a gépi munkákra vonatkozóan, és ezzel elősegítik az országos tervek végrehajtását.

3. Fontos a termelési és állattenyésztési szerződések rendszere, amelyeket szocialista államunk, illetve a szocialista ipar köt a kisárutermelő gazdaságokkal.

4. Tervszerűen befolyásolja a népi demokratikus állam a mezőgazdasági termelést a beadási kötelezettség és a felvásárlási árak megállapításával, valamint a műtrágya és a minőségi vetőmag elosztásával, bizonyos agrotechnikai módszerek elterjesztésével, adó- és hitelpolitikával.

ÁRUTERMELES, ÉRTÉKTÖRVÉNY ÉS PÉNZ A SZOCIALIZMUSBAN

Az árutermelés a szocializmusban

Árutermelésnek az olyan termelést nevezzük, amelyben a termékeket eladásra, piaci cserére termelik. Ilyen esetben a termékek áruvá válnak, és adás-vétel útján jutnak el egyik tulajdonostól a másikhoz. Az árutermelés, amint azt a kapitalizmus politikai gazdaságtanának tanulmányozása során már láttuk, jóval régebbi, mint a kapitalizmus. Már az ősközösségi társadalom bomlása idején megjelent, megvolt a rabszolgatartó társadalomban és a feudalizmusban is. Ahhoz, hogy a társadalom fejlődése folyamán megjelenjék az árutermelés (vagyis, hogy a termékek áruvá váljanak), két előfeltétel volt szükséges:

a) *Társadalmi munkamegosztás* Ez annyit jelent, hogy a termelők egy-egy termék előállítására specializálják magukat, csak egy bizonyos fajta termék előállításával foglalkoznak. A társadalmi munkamegosztásnak az a következménye, hogy a termelők egymásra táltak, szükségleteiket csak a többi termelő termékeinek megszerzése útján tudják kielégíteni. Pl. a szabó csak ruhát készít, neki tehát mástól kell megszereznie a számára szükséges gabonát, cipőt stb. A különböző termékeknek ez a mástól való megszerzése különböző formában történhet. Történhet úgy, hogy valamilyen központi társadalmi szerv egyszerszerűen elosztja a társadalom által megtermelt termékeket a társa-

dalom egyes tagjai között. Így volt ez az ó-indiai faluközösségben és így lesz majd a kommunizmusban. Ilyen esetben a termékek nem válnak áruvá, tehát árutermelés sincs. Ez azért van így, mert a termelési eszközök közösségi tulajdona következtében a munkatermékek is a közösség tulajdonában vannak, és ennek következtében lehetővé válik a termékek közvetlen elosztása a közösségen belül.

b) Ha azonban a termelési eszközök különböző tulajdonosok (egyének vagy csoportok) kezében vannak, akkor a különböző termékeknek mástól való megszerzése már csak árucseré, vagyis adás-vétel formájában történhet. Ha ugyanis a termelési eszközök különböző tulajdonosok kezében vannak, akkor a munkatermékeknek is más-más a tulajdonosa, és ezek csak úgy hajlandók termékeikről másvalaki javára lemondani, ha cserébe hasonló értékű más terméket, most már árut kapnak. Az árutermelésnek a társadalmi munkamegosztás mellett tehát a második előfeltétele az, hogy *a termelési eszközök és egyben a munkatermékek különböző tulajdonosok kezében legyenek.*

Az árutermelésnek e két előfeltétele már az ősközösség bomlása idején megjelent. Mint ismeretes, az ősközösség bomlása idején létrejött az első két nagy társadalmi munkamegosztás: az állattenyésztés és a kézművesség, a rabszolgatartó társadalom fejlődésének kezdeti szakaszán pedig a harmadik nagy társadalmi munkamegosztás, a kereskedelem kialakulásával. Az ősközösség bomlása egyben a régi közösségi tulajdonnak magántulajdonná való fokozatos átalakulását is jelentette.

Amilyen mértékben előrehaladt e két előfeltétel párhuzamos kialakulása, olyan mértékben hódított tért az árutermelés. Mint-hogy azonban a társadalmi munkamegosztás a kapitalizmus előtti társadalmi formákban a termelőerők fejletlensége következtében nem fejlődött ki eléggé, azért az árutermelés sem válhatott a termelés egyetlen, tehát uralkodó formájává.

Az ősközösségben a termelési eszközök különböző tulajdona azt jelentette, hogy a termelési eszközök és egyben a munkatermékek egymástól független közösségek (nemzetségek) tulajdonában voltak. Amennyiben e közösségek között munkamegosztás állott fenn, közöttük árucseré bonyolódott le.

Az osztálytársadalmakban a termelési eszközök különböző tulajdona egyet jelentett a termelési eszközök magántulajdonával

Miután a Szovjetunióban felépült a szocializmus, megszűnt a termelési eszközök magántulajdona, új módon merült fel az árutermelés problémája is. Az a kérdés, hogy vajon szükséges-e a szocializmusban az árutermelés, noha megszűnt a termelési eszközök magántulajdona?

Erre a kérdésre először Sztálin elvtárs adott választ „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban“ c. művében. Sztálin elvtárs bebizonyította, hogy az árutermelésnek a szocializmusban is fenn kell maradnia, mert a szocializmusban a termelési eszközök különböző tulajdonosok kezében vannak. A szocialista tulajdonnak két formája van: az állami és a szövetkezeti kolhoztulajdon. A kolhozok tulajdonában is vannak termelési eszközök.

Az árutermelés fennmaradásának az oka tehát a szocializmusban a szocialista tulajdon két formája. Amíg ez a két tulajdon fennáll, az árutermelés is szükségképen fennmarad, mint a szocialista gazdaság szükséges és hasznos eleme.

A szocialista tulajdon két formájának fennállása ugyanis arra vezet, hogy az állam csak az állami vállalatok által termelt termékekkel rendelkezik, a kolhozok termékeivel viszont csak a kolhozok rendelkeznek, mint saját tulajdonukkal. De a kolhozok termékeiket csak áruként hajlandók elidegeníteni, amelyekért cserébe meg akarják kapni a nekik szükséges árukat. Másfajta gazdasági kapcsolatot a várossal, mint árukapcsolatot, mint az adásvétel útján történő cserét, a kolhozok ma nem fogadnak el. A szocializmusban tehát nem szűnhet meg az árutermelés és az áruforgalom.

A szocialista árutermelés sajátosságai

Az árutermelés fennállása nincs meghatározott társadalmi formához kötve. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyenlőségi jelet húzhatunk a magántulajdonon alapuló, kapitalista árutermelés és a szocialista árutermelés között. Az a társadalmi forma, amelynek keretei között az árutermelés hat, rányomja bélyegét az árutermelésre is.

„A szocialista árutermelés — írja Sztálin elvtárs — nem közönséges árutermelés, hanem az árutermelés különleges fajtája, árutermelés tőkések nélkül, amelynek alapjában véve az egyesült szocialista termelők (az állam, a kolhozok, a szövetkezetek) áruival van dolga, amelynek hatóköre a személyes fogyasztási cikkekre korlátozódik, amely nyilvánvalóan semmiképen sem fejlődhet tőkés termeléssé, és amelynek rendeltetése az, hogy „pénzgazdálkodásával“ együtt a szocialista termelés fejlesztését, megerősítését szolgálja.“

A szocialista árutermelés tehát alapvetően két szempontból különbözik a kapitalista árutermeléستől:

a) *Az árukat nem elszigetelt termelők termelik, hanem egyesült szocialista termelők, ezért a szocialista árutermelés nem vezet sem termelési anarchiához, sem kizsákmányoláshoz.*

Magántulajdonon alapuló árutermelésben különböző árutermelőket magántulajdonuk elszigeteli egymástól, s csak a piacon tudják meg, hogy az ő magánmunkájukra és a munkájukkal előállított árukra szüksége van-e a társadalomnak vagy sem. Amennyiben árujukat nem tudják eladni, az áruk termelésére fordított munkájuk feleslegesen elvégzett munka volt. Ilyen körülmények között tehát a magánmunka és a társadalmi munka között ellentmondás áll fenn, és ez az ellentmondás abban áll, hogy a magánmunka nem közvetlenül társadalmi munka, hanem csak közvetve, a piac közvetítésével válik társadalmi munkává.

A szocializmusban nincs meg a magánmunka és a társadalmi munka közötti ellentmondás, mert minden munka közvetlenül társadalmi munka. A szocializmusban nincs és nem is lehet feleslegesen végzett munka, minden munkára eleve szükség van, hiszen azt a népgazdasági tervben meghatározott termékek termelésére fordítják és ezekre a termékekre a társadalomnak feltétlenül szüksége van.

Minthogy a magántulajdonon alapuló árutermelésben a termelőket a magántulajdon elszigeteli egymástól, és éppen ezért csak a piacon tudják meg, hogy munkájukra szüksége van-e a társadalomnak, ezért a magántulajdonon alapuló árutermelés anarchikus, tervszerűtlen árutermelés.

A szocialista árutermelésben viszont egyesült szocialista termelők termelnek, akiket nem szigetel el egymástól a termelési eszközök magántulajdona. A szocializmusban a különböző szocialista üzemek termelését a népgazdasági terv szabja meg. *Ezért a szocialista árutermelés nem anarchikus, hanem lényegében tervszerű árutermelés.*

Abból a tényből, hogy a szocialista árutermelésnek az egyesült szocialista termelők áruival van dolga, következik az is, hogy *a szocialista árutermelés nem vezet és nem vezethet kapitalizmushoz.* A szocializmusban ugyanis maguk a dolgozók a tulajdonosai a termelési eszközöknek, és ilyen körülmények között nem állhat fenn a bér munka kizsákmányolásának a rendszere.

b) *A szocialista árutermelésben az áruforgalom köre jóval székebb, mint a kapitalizmusban.*

Elsősorban *nem áru a munkaerő.* A szocialista dolgozó, aki tulajdonosa a termelési eszközöknek, nem adhatja el munkaját saját magának.

A föld is megszűnt adás-vétel tárgya lenni, és ezáltal kiesett az áruforgalom köréből.

Nem áruk a szocializmusban a termelési eszközök sem. Sztálin elvtárs meghatározása szerint „az áru a termelés olyan terméke, amelyet bármely vásárlónak eladunk, az áru eladásával pedig az árutulajdonos elveszti ennek tulajdonjogát, és a vásárló

válik az áruk tulajdonosává, aki azt újra eladhatja, elzálogosíthatja vagy veszni hagyhatja“.

A termelési eszközöket a szocializmusban nem „adhatják el“ bármely vásárlónak, hanem az állam tervszerűen elosztja saját vállalatai között. Ezzel az állam nem veszíti el tulajdonjogát a termelési eszközök felett, a vállalatok pedig nem rendelkeznek szabadon velük, hanem csak az állami terv által megszabott célra használhatják azokat. A termelési eszközöket tehát általában nem piacra termelik, éppen ezért megszűnik árujellegük. Egy kivétel van ez alól, Azok a termelési eszközök, amelyeket külkereskedelem céljából termelnek, továbbra is valóságos áruk maradnak.

Annak ellenére, hogy a termelési eszközök nem áruk, mégis beszélünk értékükről, árukról. Mi ennek az oka?

Mivel a személyes fogyasztásra szolgáló cikkek áruk, ezért a munkások munkabért, pénzt kapnak. Ez a munkabér az általuk teljesített munkának a személyes fogyasztásra jutó része, és mint ilyen szerepel a termelési eszközök önköltségében. Ugyancsak szerepel az önköltségben számos olyan nyersanyag, melyet kolhozok áruként termeltek. Végül a termelési eszközökkel fogyasztási cikkeket, tehát árukat állítanak elő. Ezért szükséges a termelési eszközök termelésére fordított munka mennyiségét is értékben, pénzben mérni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek a termékek valóban áruk lennének: csupán az áru külső burkát őrzik meg. A termelési eszközökre fordított munka értékben való mérése szükséges és hasznos, mert lehetővé teszi a társadalmi munka egységes mérését, áttekinthetővé és könnyen ellenőrizhetővé teszi a vállalatok gazdálkodását, és takarékosagra szoktatja a gazdasági vezetőket.

Az árutermelés és áruforgalom köre tehát a szocializmusban lényegében *a személyes fogyasztást szolgáló cikkekre korlátozódik*, tehát jóval szűkebb, mint a kapitalizmusban.

Az értéktörvény a szocializmusban

Az értéktörvény az árutermelés törvénye. Minthogy a szocializmusban van áru és van árutermelés, működik az értéktörvény is.

Az értéktörvénynek az a követelménye, hogy az áruk cseréje értékük alapján, vagyis a bennük rejlő társadalmilag szükséges munka alapján történjék. Az értéktörvénynek ezt a követelményét meg kell különböztetni az értéktörvény hatásától. Az értéktörvény követelménye a szocializmusban is megmarad, hatása azonban gyökeresen megváltozik.

A termelési eszközök magántulajdonán alapuló tőkés áru-termelésben az értéktörvény — mint minden más gazdasági tör-

vény — ösztönös (spontán) módon hat. Az értéktörvény a kapitalizmusban — mint azt a kapitalizmus politikai gazdaságtanának tanulmányozása során láttuk — az ösztönös piaci áringadozásokon keresztül

1. utólag, spontán módon szabályozza a termelést és az áruk forgalmát,

2. differenciálja a kisárutermelőket és

3. előretendítő hatással van a termelőerők fejlődésére.

Az értéktörvény ösztönös hatása pusztító következményekkel, gazdasági válságokkal jár. Hatóköre kiterjed a munkaerőre is, mivel a kapitalizmusban a munkaerő is áru.

Más a helyzet a szocializmusban. A szocializmusban az értéktörvény — akárcsak a többi gazdasági törvény — lényegében nem ösztönös módon érvényesül, és éppen ezért hatása nem jár pusztító következményekkel, nem vezet a dolgozók tönkremenetelére, és nem vezet túltermelési válságokra. Ugyancsak korlátozott az értéktörvény hatóköre is a szocializmusban.

Miben nyilvánul az meg, hogy az értéktörvény hatóköre a szocializmusban korlátozott?

1. Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy „... az értéktörvény hatóköre nálunk mindenekelőtt az áruforgalomra, az adás-vétel útján történő árucserére, a főképen személyes fogyasztási cikkeket felölelő cserére terjed ki. Itt, ezen a területen az értéktörvény — természetesen bizonyos korlátok között — megtartja szabályozó szerepét.”

Az értéktörvény tehát — bizonyos korlátok között — szabályozza a fogyasztási cikkek forgalmát. Ez azt jelenti, hogy az állam, amikor megállapítja egy bizonyos árucikk árát, nem hagyhatja figyelmen kívül annak értékét, valamint figyelemmel kell lennie a kereslet és kínálat viszonyára is. Az államnak úgy kell az árát megállapítania, hogy a kereslet és a kínálat a megállapított ár mellett egyensúlyban legyen. Ugyanis adott munkabérialap mellett a fogyasztási cikkek árától függ, hogy a munkások és alkalmazottak mennyi fogyasztási cikket keresnek. Ha az állam nem venné figyelembe az ár megállapításánál az értéktörvényt, akkor a kereslet és kínálat egyensúlya felborulna, és ebből különböző bajok származnának.

Az értéktörvény szabályozó szerepe a forgalom folyamatában azonban csak meghatározott korlátok között érvényesül. A szocializmusban az árak nem ösztönös módon ingadoznak, hanem azokat a szocialista állam szabja meg, a kolhozpiacon pedig tervszerűen befolyásolja.

2. Az értéktörvény hatókörének korlátozottsága megnyilvánul abban, hogy *nem szabályozza a termelési eszközök forgalmát (elosztását)*. Nem szabályozza azért, mert a termelési esz-

közöket tervszerűen osztják el, odakerülnek és olyan mennyiségben, ahogyan azt az állami terv előírja.

3. Végül megnyilvánul az értéktörvény hatókörének korlátozottsága abban, hogy sem a fogyasztási cikkek, sem a termelési eszközök termelését nem szabályozza. Az, hogy mit és mennyit termeljenek a szocializmusban, egyáltalán nem függ a termék árától, hanem azt a népgazdasági terv határozza meg a szocializmus gazdasági alaptörvényének és a tervszerű arányos fejlődés törvényének megfelelően.

Noha az értéktörvény nem szabályozza a termelést a szocializmusban, mégis hatással van rá. Hogyan hat az értéktörvény a termelésre? Ugy, hogy a termékek előállítására fordított eleven és holt munka mennyiségét a szocializmusban az érték segítségével mérik. A termék értékét viszont a társadalmilag szükséges munkaráfordítás határozza meg. Az érték szerinti számbavétel tehát éppen a társadalmilag szükséges munkaráfordítás számbavételére készítet. Ilyen módon a vállalatok csak úgy tudják tervüket teljesíteni, ha a vállalatban a munkaráfordítást a társadalmilag szükséges ráfordítás alá csökkentik. Ezen keresztül az értéktörvény tehát arra ösztönzi a vállalatokat, hogy csökkentsék az önköltséget, jobban szervezzék meg a munkát, hogy a leggazdaságosabban használják fel az eleven és holt munkát.

Még nyilvánvalóbb az értéktörvény hatása a kolhozok termelésére. Pl. a gyapot és a gabona megfelelő árárányának a biztosítása ösztönzi azokat a kolhozokat, amelyek gyapottermelésre alkalmas területen gazdálkodnak, hogy minél nagyobb területen termeljenek gyapotot. A kolhozpiacon kialakuló árak ugyancsak hatással vannak az ott megjelenő áruk termelésére.

Amikor tehát az értéktörvénynek a termelésre való hatásáról beszélünk, akkor azt értjük ezen, hogy az értéktörvény serkenti a vállalatokat (állami vállalatokat és kolhozokat) a belső tartalékok jobb kihasználására, a termelékenység emelésére, a társadalmi munka jobb elosztására, a tervek teljesítésére.

Összefoglalva: Az értéktörvény hatóköre tehát a szocializmusban korlátozott, mert a munkaerőre és a földre egyáltalán nem terjed ki, mert szabályozó szerepe — bizonyos korlátok között — csak a fogyasztási cikkek forgalmában van, mert sem a termelési eszközök forgalmát, sem a termelési eszközök és fogyasztási cikkek termelését nem szabályozza, ezekre csupán hatással van.

Az értéktörvény hatókörét a szocializmusban korlátozza: a) a termelési eszközök társadalmi tulajdona; b) a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye; c) az e törvényre támaszkodó tervezés és d) a szocialista állam gazdasági politikája.

Nálunk, az átmeneti gazdaságban, az értéktörvény hatása még nem egészen olyan, mint a megvalósult szocializmusban, a Szovjetunióban.

A fogyasztási cikkek forgalmában játszott szabályozó szerepe (bizonyos korlátok között), valamint a szocialista szektorban a termelésre való hatása lényegében nem különbözik a szocializmusban e téren játszott szerepétől. Itt csak arról van szó, hogy mi még kevésbé jól tudjuk az értéktörvényt felhasználni.

Más a helyzet a magántermelésnél; és a magántermelésnek mezőgazdaságunkban van nagy szerepe. Itt az értéktörvény bizonyos mértékig még szabályozza a termelést, hiszen azt csak tervszerűen befolyásolni tudjuk. Gondoljunk bizonyos mezőgazdasági cikkek termelésének hatalmas ingadozására az áringadozás folytán. A káposzta, a paradicsom ára felment, erre a következő évben rengeteget termeltek belőle, ez viszont áresésre vezetett, amire azután ismét keveset termeltek belőle, és újra felmentek az árak. Ez azt mutatja, hogy a magántermelésben az értéktörvénynek nálunk még van bizonyos termelésszabályozó szerepe. Viszont az értéktörvénynek ezt a termelésszabályozó szerepét a szocialista állam felhasználhatja, ösztönös hatását pedig korlátozhatja.

A pénz a szocializmusban

A pénz az árutermelés fejlődésének terméke. Az árucseré fejlődése oda vezetett, hogy az áruk közül kivált egy áru, amely általános egyenértékes lett. A pénz lényege éppen az, hogy a társadalom a csere folyamán a pénz termelésébe (arany termelésébe) fektetett munkához viszonyítja az összes többi áruba fektetett munkát. Amíg az árutermelés fennmarad, szükségképpen a pénznek is fenn kell maradnia. Tehát a pénz mint különleges áru, mint általános egyenértékes fennmarad a szocializmusban is.

Épp úgy, mint az árutermelést, a pénz jellegét és hatókörét is minden társadalomban, ahol a pénz fennáll, az adott társadalom gazdasági törvényei szabják meg.

A kapitalizmusban a pénz a tőke hatalmát testesíti meg, a dolgozó tömegek elnyomásának eszköze, a tőkekoncentráció és centralizáció eszköze. Pénzért a tőkés rendszerben minden vásárolható, pénz segítségével valósítják meg a munkások kizsákmányolását.

A szocializmusban a pénz nem válhat tőkévé; a termelési eszközök társadalmi tulajdonban vannak, a munkaerő nem áru. Pénzért a szocialista rendszerben sem munkaerőt, sem gyárat, sem földet nem lehet venni. A szocialista pénzgazdálkodás az áruforgalom fejlesztésének, a szocialista termelés megszervezé-

sének eszköze, elősegíti a társadalmi munka (élő és holt munka) tervszerű és takarékos elosztását, ösztönzi a dolgozókat és a vállalatokat a termelékenység emelésére, az önköltség csökkentésére.

Míg a tőkés társadalomban a nemzeti jövedelmet a pénz segítségével a kizsákmányoló osztályok javára osztják el, *a szocialista társadalomban a pénz arra szolgál, hogy a nemzeti jövedelmet a dolgozók érdekeinek megfelelően osszák el*, állandóan javítsák anyagi jólétüket és kulturális színvonalukat.

A pénz tehát *szükségszerűen fennmarad a szocializmusban*, de jellege alapvetően megváltozik. Míg a kapitalizmus viszonyai között a dolgozók kizsákmányolásának eszköze, *addig a szocializmusban eszköz a szocialista állam kezében az értéktörvény tudatos alkalmazására a szocializmus gazdasági alaptörvénye érdekében.*

A pénz mint értékmérő

A pénz alapvető funkciója az áruk értékének mérése.

A kapitalizmusban az áruk értéke a piacon válik egyenlővé a pénzárú (arany) értékével, így spontán módon, a kereslet-kínálat hatására alakulnak ki az árak.

A szocializmusban a termelési eszközök társadalmi tulajdona miatt az összes árutermelő munka közvetlenül társadalmi munka. *A pénz a közvetlenül társadalmi munkát méri.* Az állami méretekben megszervezett termelés népgazdasági tervek szerint fejlődik. *Ezért az áruk (termékek) értéke tervszerűen megszabott árakban fejeződik ki.*

A kolhozpiacon az árak a kereslet-kínálat hatására alakulnak ki. A szocialista állam azonban ebben az irányban is döntő befolyást gyakorol, a kolhozpiaci árak az államilag megszabott árakhoz igazodnak, éppen ezért a kolhozpiaci áralakulás sem tekinthető spontán folyamatnak.

A pénz értékmérő funkciója a szocialista termelés megszervezésének, nyilvántartásának és ellenőrzésének eszköze.

Pénz segítségével (az árak és bérek arányának alakításával) történik a dolgozók munkája és fogyasztása mértékének meghatározása, tervezése. *A pénz segítségével valósítjuk meg a munka szerinti elosztás elvét.* Ugyancsak a pénz, az önálló gazdaságos elszámolás segítségével történik az egyes vállalatokban (állami vállalatokban és kolhozokban) felhasznált eleven és holt munka mennyiségének ellenőrzése. A vállalat termelési költségeinek és az általa előállított termékek értékének szembeállítása teszi lehetővé a vállalat jövedelmezőségének mérését és ellenőrzését. *A pénz a tereteljesítés ellenőrzésének eszköze.*

A szocialista pénz csak azért töltheti be értékmérő funkcióját, mert magának is van értéke. Ha nem volna értéke, nem lehetne vele a munka termékeinek értékét mérni. A pénz tehát nem egyszerű technikai, nyilvántartási eszköz, hanem maga is tényleges értékkel rendelkező munkatermék, áru. A szocialista pénz az arany. A forint 0,057 gr aranyat képvisel, 1 rubel 0,222 168 gr aranyat. Ez képezi alapját a szocialista pénz külföldi valutára való átszámításának.

A pénz mint forgalmi eszköz

A pénz, mint forgalmi eszköz a szocialista államban a következő feladatok megoldására szolgál:

- a) Az áruforgalom megszervezésére és lebonyolítására.
- b) Az áruforgalom nyilvántartására és ellenőrzésére.

A kapitalizmusban a pénz — forgalmi eszköz funkciójában — az anarchikus forgalmat bonyolítja le. A pénz közbeékelődése a csere folyamatában megteremti a válságok lehetőségét.

A szocializmusban az árutermelés tervszerű, ezért az áruforgalom is tervszerű. Ezt a *tervszerű* áruforgalmat bonyolítja le, irányítja és ellenőrzi az állam a pénz segítségével. Így az áruk alakváltozása pénzzé, majd pénzből áruvá — a szocializmusban nem rejti magában a válságok lehetőségét.

A szocialista pénz forgalmi eszközként jelenik meg akkor, amikor a munkások és alkalmazottak munkabérükből a szükséges fogyasztási cikkeket megvásárolják; továbbá akkor, amikor a kolhozok (illetve kolhoztagok) termékfeleslegeiket eladják és az így kapott pénzért fogyasztási cikkeket vásárolnak.

A kapitalizmusban, ahol a piacon is a konkurrencia és anarchia törvénye uralkodik, lehetetlen a forgalom tervszerű irányítása. A szocialista forgalmat a pénz segítségével pontosan meg lehet tervezni, magát a forgalomhoz szükséges pénzmennyiséget is irányítani lehet. Ezt a célt szolgálják a Nemzeti Bank központi pénzügyi tervei, a lakosság pénzforgalmi mérlege és a pénztári terv. A pénzforgalom tudatos, tervszerű irányításával a szovjet államnak sikerült elérnie, hogy a rubel a világ legszilárdabb, legértékállóbb valutája. Miközben a tőkés államok valutái egyre jobban elértéktelenednek, a rubel vásárlóereje állandóan nő, ami megmutatkozik az utóbbi évek folyamán hat ízben megtörtént árszállításban.

A pénz, mint a dolgozók megtakarításainak és állami pénztartalékok képzésének eszköze

A szocializmusban megszűnik a pénz kincsképző funkciója, mivel a kincs felhalmozott pénzeszközök feletti magántulajdont

feltételez, amelyet adott esetben tőkésíteni lehet, kizsákmányolásra lehet felhasználni.

A tőkés országokban a fokozódó elszegényedés nem engedi meg azt, hogy a dolgozók jövedelmük egy részét megtakarítsák. *A szocializmusban a dolgozók megtakarítása egyre jelentősebb lesz*, amely megtakarításokat tartós, értékes fogyasztási javak (autó, motorkerékpár, családi ház) megszerzésére tartalékolják. Ezek a megtakarítások képezik az egyik alapját az állami bank pénztartalékainak.

Másik formája a pénztartalékoknak az *állami és szövetkezeti vállalatok felhalmozásainak jelentős része*, amelyet ugyan csak a bank tart nyilván. Végül a *költségvetés feleslegei* is az állami kasszában gyűlnek össze.

A pénztartalékok egy bizonyos részét az állam aranykészletben tartja; ez a világpiacon szükséges fizetések fedezetét szolgálja, a másik része mint a bankjegytartalék áll az állam rendelkezésére, amellyel a pénzforgalom idényszerű (pl. arátás utáni) emelkedését egyenlíti ki.

A pénz mint fizetési eszköz

A kapitalizmusban a fizetési eszköz funkció — akárcsak a forgalmi eszköz funkció — a válságok lehetőségét hordja magában, elősegíti és elmélyíti a már kitört válságot. A pénz fizetési eszköz funkciója teszi lehetővé a tőkések számára a kisárutermelők kiuzsorázását, kisebb versenytársaik megfojtását, a tőkés állam számára pedig az adófizető tömegek kifosztását.

A szocialista pénz fizetési eszköz funkciója alapvetően különbözik ettől. *Mindenekelőtt akkor érvényesül, amikor a munkásoknak és az alkalmazottaknak munkabért, a kolhozparasztoknak munkaegységük után járó pénzt fizetnek ki.*

Ezenkívül felhasználja még a szocialista állam ezt a funkciót a hitelrendszerben is, amikor a hitelnyújtásnál és visszafizetésnél a pénz fizetési eszközként szerepel. Ugyanez a funkciója *adófizetés* esetén is, végül fizetési eszközként szerepel a pénz *az állami vállalatok kölcsönös kapcsolatában*. Az állami vállalatok egymás közötti elszámolásait az Állami Banknál levő folyószámláikon keresztül teljesítik.

A pénz mint világpénz

A kapitalista államok az arany világpénz funkcióját arra használják fel, hogy betörjenek vele más országok piacaira, leigázzák azokat, kiszorítsák vetélytársaikat és kiterjesszék a gyarmati kizsákmányolást.

A szocialista pénz világpénz funkciója a szocialista piacon az árak mércéjének és a kölcsönös elszámolás eszközének szerepét tölti be, hű tükörképe annak a kölcsönös segítségen alapuló nemzetközi munkamegosztásnak, amely a szocialista tábor országai között a második világháború után kialakult.

A TÁRSADALMI MUNKA SZOCIALISTA SZERVEZETE

A szocialista munka sajátosságai

A szocialista munka jellege

A munkásosztály hatalmának megteremtésével a dolgozó ember évszázados rabmunkája, idegenek, kizsákmányolók számára végzett munkája helyébe a kizsákmányolástól mentes, szabad munka lépett. A szocialista munka elvileg különbözik az előző társadalmi formákban végzett munkától.

Az osztálytársadalmakban a munka kikényszerített munka volt; a dolgozó nem volt érdekelt a termelésben. A kapitalizmusban az éhségtől és a munkanélküliségtől való félelem serkent munkára. A munkatevékenység önmagában érdektelen a munkás számára; súlyos, nyomasztó teher, pusztán a bérért végzi. A munkát nem számítja saját életéhez, idegen számára. A munkához való ilyen viszonynak az az alapja, hogy a termelési eszközök a tőkésék, nem pedig a közvetlen termelők, a munkások tulajdonában vannak. A termelők és a termelési eszközök szét vannak választva.

A szocialista munka gyökeresen más. A munka csak a szocializmusban igazán szabad, alkotó jellegű. A szocializmusban a munka „becsület és dicsőség dolga“, és a legnagyobb társadalmi megbecsülésben részesül. A társadalmi munka szocialista jellegének és szervezetének alapja: a termelési eszközök társadalmi, szocialista tulajdona, a kizsákmányolás megszüntetése. A szocializmusban alapvetően megváltozik a termelők viszonya a termelési eszközökhöz. Megszűnik a kapitalizmusra jellemző szakadás a munkás és a munka feltételei között.

A szocialista munka jellegének alapja: a kizsákmányolás megszüntetése

A Szovjetunióban (és a népi demokráciákban túlnyomó részben) a dolgozók együttesen birtokolják a termelési eszközöket. Ezért a munkaerő a szocializmusban nem áru, nem adás-vétel tárgya. A szocialista állami üzemekben a munkások munkájukért bért kapnak, de ez gyökeresen különbözik a kapitalista munkabértől. A kapitalizmusban a bér a termelési eszközök tulajdonosa és a bérmunkás közötti viszony, a kizsákmányolási viszony kifejezése. A szocializmusban ellenben a bér a társada-

lom egésze (melyet a szocialista állam képvisel) és a szocialista termelés egyes munkásai közötti viszonyt fejezi ki, nem pedig két osztály közötti kiengesztelhetetlen ellentét viszonyát.

A szocialista munka: közvetlenül társadalmi munka

A kapitalizmusban ellentmondás van a magánmunka és a társadalmi munka között. Ez az ellentmondás abban áll, hogy a magánmunka csak közvetve, a piac közvetítésével válik társadalmi munkává. Sztálin elvtárs megállapítja: „A kapitalizmusban a munkának magán, személyes jellege van; megkapod a bért — mondják a bérmunkásnak — élj magadnak, ahogy tudsz!”

A szocializmusban ezzel szemben a társadalom minden tagjának munkája közvetlenül része az egész társadalmi munkának, amelyet társadalmi méretekben tervszerűen szerveznek. Minden dolgozó munkája közvetlenül társadalmi, minden dolgozó a társadalomért dolgozik és élvezzi a közös munka eredményeit. Ezért a dolgozók viszonya munkájukhoz egészen más: a munka személyes magánügyből a legfőbb társadalmi ügygé válik. Sztálin elvtárs azt mondja, hogy a szovjethatalomban a munkának társadalmi jelentősége van.

Kommunista munka, szocialista munka

Lenin 1919-ben az első önkéntes szocialista munkavállalásokról, a „kommunista szombatok”-ról azt mondta, hogy azok óriási jelentőségűek, mert a munkához való viszonyban gyökeres fordulatot mutatnak: „Ez olyan fordulatnak a kezdete, amely nehezebb, mélyrehatóbb, alaposabb, döntőbb jelentőségű, mint a burzsoázia megdöntése.” Lenin messzire előretekintve beszélt a kommunista munkáról, de ugyanakkor rámutatott arra, hogy most tulajdonképpen még csak szocialista munkáról lehet szó.

Mit jelent a kommunista munka, és mit a szocialista munka? *Kommunista munka: a társadalom érdekében végzett olyan munka, mely nem számít díjazásra, nem kötelezettség lerová-sáért előre megállapított normák szerint végzik. A kommunista munka önkéntes munka, forrása az a szokássá vált tudatos belátás, hogy a közösség érdekében dolgozni kell. A kommunista társadalomban a munka életszükségletté válik.*

Lenin rámutatott arra, hogy az adott társadalom (Szovjet-Oroszország a polgárháború végén) még messze van az ilyen természetű munka széles méretű alkalmazásától, és egyelőre a szocialista munka kifejlesztése, megszervezése a feladat.

A szocializmus, vagyis a kommunista társadalom alsó foka még nem olyan fejlett, hogy a termékek kellő bőségben álljanak

rendelkezésre, és a munka még nem vált elsőrendű életszükségletté. A szocializmusban a munka — bár még nem életszükséglet — de már becsület, dicsőség és hősiesség dolga.

Azóta a Szovjetunióban felépült a szocialista társadalom, és most a szovjet dolgozók a kommunizmust építik. Ma már a munka sok szovjet embernek elsőrendű életszükségletévé vált. Ezt bizonyítja a szovjet emberek mindennapi munkája, élete és ennek tükrö: a mai szovjet irodalom. Mégis a kommunizmus felépítését éppen a szocializmus alapelve — „mindenkinek munkája szerint“ — érvényesítésének erősítése, a munka szocialista megszervezése alapján lehet biztosítani. Különösen fontos ezt hangsúlyozni nálunk, a népi demokratikus Magyarországon, ahol a szocialista társadalom építése a feladat. Ötéves tervünk teljesítésénél döntő jelentőségű a Szovjetunió tapasztalatainak felhasználása a munka szocialista megszervezésében.

A munkára való jog és kötelesség a szocializmusban

A Szovjetunió és a népi demokráciák alkotmányai biztosítják a munkához való jogot és a munka szerinti díjazást. „A munkára való jogot biztosítja — mondja a Szovjetunió Alkotmánya — a népgazdaság szocialista szervezése, a szovjet társadalom termelőinek szakadatlan növekedése, a gazdasági válságok lehetőségeinek kiküszöbölése és a munkanélküliség megszüntetése.“ A mi Alkotmányunk 45. szakasza is ezt a gondolatot mondja ki: „A Magyar Népköztársaság biztosítja polgárai számára a munkához való jogot és a végzett munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazást. E jogot a Magyar Népköztársaság a népgazdaság termelőerőinek tervszerű fejlesztésével és a népgazdasági terven alapuló munkaerőgazdálkodással valósítja meg.“

A szocializmusban ugyanakkor a munka minden munkaképes polgár kötelessége, becsületbeli ügye. A kapitalizmusban a munka a társadalom egy részére kényszerített kötelesség és kiegészül a társadalom másik részének tétlenségével. A szocializmus megszünteti ezt az ellentmondást, mert a szocialista társadalomban mindenkinek el kell végeznie a munka ráeső részét.

Szocialista munkafegyelem

Ezzel kapcsolatos a szocialista munkafegyelem kérdése. A kapitalista munkafegyelem: az éhségtől és a nyomortól való félelem fegyelme, eszköz a kizsákmányolás fenntartására, a dolgozók elnyomására. A szocialista munkafegyelem új termelési viszonynak, a kizsákmányolás alól felszabadult dolgozók elv-

társi együttműködésének kifejezője. Ez a fegyelem éppen ezért a dolgozók tudatos fegyelme.

A szocialista munkafegyelmet mindenekelőtt a meggyőzés, a párt, az állam és a szakszervezetek nevelő munkája teremti meg. A szocialista munkafegyelem fenntartásának egyik fő módszere az anyagi érdekeltség is, a jobban dolgozó munkások anyagi ösztönzése, a mennyiség és minőség szerinti díjazás. Ezekon a módszereken kívül a szocialista állam kényszereszközökkel (pl. fegyelmi büntetés) is folytatja a harcot a munkafegyelem megsértői ellen. Lenin azt mondja: „aki nem dolgozik, ne is egyék” — ebben az egyszerű igazságban benne van a szocializmus alaptétele és győzelmének záloga. Lenin kifejti, hogy a történelem legnagyobb fordulata — a kényszermunka, a kizsákmányolók javára végzett munka felváltása saját társadalmunknak végzett munkával — nem történik a megrögzött lusták elleni erőszak nélkül. Hangsúlyozza, hogy kérlelhetetlenül büntetni kell azt, aki a munkafegyelmet sérti. „Csak ha megteremtettük az új munkafegyelmet, akkor mondhatjuk el, hogy az utolsó koporsószeget is bevertük a tőkés társadalom koporsójába.”

A szocialista munkafegyelem megszilárdításának egyik fontos eszköze a vezetés helyes megszervezése, az egyéni felelősség biztosítása. Mindenki felelős a rábízott munkáért; a minisztertől a brigádvezetőig mindenki saját területén teljes jogú felelős vezető. És minden vezető köteles szélesesen felhasználni a dolgozók tapasztalatait, tudását, alkotókészségét; nemcsak tanítani és vezetni kell a tömegeket, hanem tanulni is kell tőlük.

A munkához való szocialista viszony kifejelesztése, az új, szocialista munkafegyelem megszilárdítása — nem könnyű, nem rövid időre szóló feladat. Lenin azt mondja: új munkafegyelmet megteremteni, az emberek közötti társadalmi kötelék új formáit létrehozni — évekre, évtizedekre terjedő munka. De a dolgozók társadalmának gyümölcsöző munka, melynek nyomán kibontakozik a szocializmus hatalmas fölénye a kapitalizmus fölött, mert a munkához való új, szocialista viszony a szocialista gazdaság, a munkatermelékenység óriási előrehajtó ereje.

A munkatermelékenység növekedése a szocializmusban. Szocialista verseny, Sztahanov-mozgalom

A munkatermelékenység növekedésének jelentősége a szocialista társadalomban

Marx azt mondta, hogy a szocialista termelés első gazdasági törvénye: az idővel való gazdálkodás és a munkaidő tervszerű elosztása a termelési ágak között. Látjuk, Marx a tervgazdaság mellett a munkatermelékenység döntő jelentőségét

hangsúlyozza. A munkatermelékenység növelése éppen azt jelenti, hogy jobban gazdálkodunk az idővel, csökken az egy termék előállításához társadalmilag szükséges munkaidő (pl. egy csavar elkészítéséhez 12 perc helyett 10 perc), vagy másképen: ugyanannyi munkaidő alatt több termék az eredmény (pl. 5 csavar helyett 6 egy óra alatt). Lenin így ír erről: „A munka termelékenysége végeredményben az új társadalmi rend győzelme szempontjából a legfontosabb, legfőbb dolog. A kapitalizmust az győzi le véglegesen, hogy a szocializmus a munkának új, sokkal magasabb termelékenységét hozza létre.“

A szocializmusban a munkatermelékenység növekedésének üteme sokkal gyorsabb, mint a kapitalizmusban. 1929 és 1939 között az USA iparában a munkatermelékenység 3%-kal csökkent, a Szovjetunió iparában pedig több, mint kétszeresére nőtt meg. Ha a Szovjetuniót a kapitalista országok összességével hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy 1929 és 1937 között a kapitalista országokban mindössze 4%-os, a Szovjetunióban pedig 103%-os a munkatermelékenység emelkedése, vagyis a kapitalista országokénál több, mint 25-ször nagyobb. A mi iparunkban 1950 elején, az ötéves terv indulásakor már 20%-kal magasabb volt a munka termelékenysége, mint 1938-ban. Ötéves tervünk első évében több, mint 20%-kal emelkedett gyárunkban a termelékenység.

A szocializmusban a munka termelékenységének nagyütemű emelkedése törvényszerű. Ennek alapja az, hogy a szocializmusban a termelési eszközöket társadalmi tulajdonba vették, és így a termelési viszonyok társadalmiak. Így teljesen megfelelnek a termelőerők társadalmi jellegének és elősegítik a termelőerők gyors fejlődését. A munkatermelékenység gyors és törvényszerű növekedésének végső soron a szocializmus gazdasági alaptörvénye a hajtóereje. A szocialista termelés célja — az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése — a leghatalmasabb ösztönzőereje a munka termelékenysége olyan gyors növekedésének, amelyhez hasonlót egyetlen termelési mód sem ismert.

A munkatermelékenység emelésének módjai a szocializmusban

A munkatermelékenység növelésére szolgál:

1. *A technika fejlesztése, gyarapítása.* Lenin közvetlenül a Nagy Októberi Forradalom után rámutatott arra, hogy a munka termelékenységének emelése mindenekelőtt a nagyipar anyagi alapjának — a fűtőanyag-, vas- és fémtermelés, a gépgyártás, a vegyipar fejlődésének — biztosítását kívánja meg. A Szovjetunió gazdaságában a munkatermelékenység növekedése főleg a technikai fejlődés eredménye. Ezt mutatják a Szovjetunió követ-

kező adatai: 1940-ben az összes ipari termelés 8,5-szer haladta meg az 1913-as színvonalat, de a termelési eszközök termelése 15,5-szeresen, és ezen belül a gépgyártás 40-szeresen nőtt meg. 1950-ben a Szovjetunió fémmegmunkáló gépeinek száma 30%-kal több, mint amennyi 1940-ben az USA-é volt.

2. *Az új termelési eszközök alkalmazása mellett igen fontos tényező a munkatermelékenység növelése terén a munka jobb megszervezése.* A munka termelékenysége annál nagyobb, mennél kisebb a munkaidővesztés, mennél teljesebben használják ki a munkanapot. Éppen ezért a munka tudományos megszervezése rendkívül nagy jelentőségű. A korszerű szocialista üzem bonyolult szervezet. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen üzemnél a termelés eredményessége nemcsak az egyes munkások munkájától függ, hanem az egész munkafolyamat gondos megszervezésétől is. A munkát úgy kell megszervezni, hogy a gépállás a lehető legkevesebb legyen. Ehhez viszont a gépek tervszerű, megelőző karbantartása szükséges. A munkát továbbá úgy kell megszervezni, hogy a termelés egyenletes, ütemes legyen, hogy ne a hónap végén hozzák be rohammunkával a hónap elejei lemaradást.

3. A munkatermelékenység emelésének harmadik tényezője: *a dolgozók széles tömegeinek műveltségi és kulturális felemelkedése.* A Szovjetunióban a dolgozók szakképzettségét és kulturális színvonalát állandóan növelik. A sztálini ötéves tervek idején a szakképzett dolgozók száma a különféle termelési ágakban 8, 10, 15-szörösére nőtt, most is ifjak százazeit képezik ki gyári iskolákban, és munkások millióinak szakképzettségét növelik tanfolyamokon. Nálunk is 1951-ben 57 000 ipari tanulót képeznek ki korszerű nagyipari tanműhelyekben.

4. *A munkához való új, szocialista viszony, az új szocialista munkafegyelem* hatalmas mozgatóereje a munkatermelékenység emelésének. Ez az új viszony a munkához, a dolgozók kezdeményező készsége, a termelés fejlesztése a szocialista versenyben és annak legfejlettebb formájában, a Sztahanov-mozgalomban fejeződik ki.

5. *Végül a munka szerinti elosztás elvének következetes megvalósítása és a dolgozók anyagi életszínvonalának emelése az az eszköz, amely odaadóbb, jobb munkára ösztönöz.*

Kapitalista konkurrenciá — szocialista munkaverseny

Burzsoa írók és közgazdászok azzal a rágalommal próbálják a dolgozókat elijeszteni a szocializmustól, hogy azt mondják róla: az olyan rendszer, amelyben megszűnik minden kezde-

ményezés. Dícsérik a kapitalista versenyt, a vállalkozói szellemet, és azt állítják, hogy az a hajtóereje az ember egyéni erő-kifejtésének.

Marx és Engels leleplezték a kapitalista versenyt. Kimutatták, hogy a kapitalista konkurrencia: verseny a profitért. Mindenki harcol mindenki ellen, „ember embernek a larkasa”: ez a kapitalizmus törvénye. Lenin rámutatott arra, hogy az imperializmus idején a szabad verseny helyére monopóliumok uralma lép, de ez nem küszöböli ki a konkurrenciát. Sőt a verseny élesebben, rombolóbban hat, és kíméletlenül elnyomja a nép kezdeményező erejét.

Lenin a szovjet társadalom fejlődésének feltételeit vizsgálva felfedezte a szocialista versenyt mint új formát a dolgozóknak a gazdasági építésbe való bevonására. Sztálin mindenoldalúan kifejlesztette a szocialista verseny gondolatát, kidolgozta elveit, fejlődési módjait, szervezeti formáit.

Sztálin elvtárs a szocialista verseny három jellemző vonását emeli ki:

1. A szocialista verseny *a szocializmus építésének módszere*, mely a tömegek legnagyobb fokú aktivitásán, kezdeményezésén, alkotó erején épül. A szocialista verseny az ország egész életét szocialista alapra helyezi.

2. A szocialista versenyben *a tömegek forradalmi önbírálata jut kifejezésre*. Ez megnyilvánul különösen a szocialista verseny legfejlettebb formájának, a Sztahanov-mozgalomnak a fejlődésében. A mozgalom kezdeményezői harcoltak a régi munkamódszerek ellen, bírálták az elavult normákat és az azokhoz ragaszkodó embereket.

3. A szocialista verseny elve: *elvtársi segítség az elmaradottaknak az általános felemelkedés elérésére*.

A kapitalizmusban féltik az új munkamódszereket, nem adják át másoknak. A szocializmusban éppen ellenkező az elv. Bortkievics szovjet gyorsforgácsoló sztahanovista írta: „Az igazi sikert nem a csúcsteljesítmények, hanem a gyorsított munkamódszer tömeges elterjedése jelenti.”

A Szovjetunióban a szocialista verseny fejlődése nagy utat tett meg az első kommunista szombattól a mai nagy szocialista versenyig és a sztahanovista mozgalomig. Tömegesen, országos méretekben 1929-ben kötöttek munkaversenyszerveződések. Ma a Szovjetunió munkásainak több, mint 90%-a áll egyéni szocialista versenyben. A legkülönbébb versenyformákat teremtték meg: a verseny folyik a termék mennyiségének növelésére, minőségének javítására, az önköltség csökkentésére, technikai ismeretek elsajátítására, tapasztalat átadására stb.

A szocialista verseny fejlődése során eljutott magasabb szakaszához, a Sztahanov-mozgalomhoz. A második ötéves terv elején, 1934-ben Sztálin elvtárs hangsúlyozta, hogy a szocializmus építésében való előbbrejutáshoz a legfőbb feltétel „... emberek, akik elsajátították a technikát”. Ez a megállapítás a Sztahanov-mozgalomban valósult meg. 1935 augusztusában Sztahanov szovjet bányász jobb termelési eszközökkel, munkája jobb megszervezésével, jobb munkamódszerekkel elérte azt, hogy egy műszak alatt 102 tonna szénét termelt, ezzel a szénfejtés normáját 14-szeresére teljesítette. Sztahanov példáját sok kiváló munkás követte: Buszigin a gépiparban, Szmetyanin a cipőiparban és sokan mások. A mozgalom hallatlan gyorsasággal terjedt el az egész országban.

Sztálin elvtárs a sztahanovisták első szovjetuniói értekezletén beszélt a Sztahanov-mozgalom forrásairól és történelmi jelentőségéről. Rámutatott arra, hogy a mozgalom kibontakozását a következő négy feltétel tette lehetővé:

1. *A munkások anyagi helyzete gyökeresen megjavult.* „Vidám lett nálunk az élet, és ez az a talaj, melyben a Sztahanov-mozgalom kinőtt.”

2. *A kizsákmányolás megszüntetésével* a munka társadalmi jelentőségűvé vált, kialakult *a munkához való szocialista viszony.*

3. Az ország iparosításával megteremtett *új technika* (új gépek, új felszerelések).

4. *Új káderek fejlődtek* ki, akik elsajátították a technikát, a technikai tudást.

Sztálin elvtárs kiemelte a sztahanovisták munkakultúráját, gondosságát, pontosságát és technikai biztonságát a munkában, és rávilágított a Sztahanov-mozgalom történelmi jelentőségére. Ez a mozgalom előkészíti az átmenetet a szocializmusból a kommunizmusba.

Azáltal, hogy a munka termelékenységét hatalmas mértékben fokozza, és hogy megvannak benne a szellemi és fizikai munka közti lényeges különbség megszüntetésének a csirái: a munkások munkája a Sztahanov-mozgalom útján a mérnöki-technikai munka színvonalához közeledik.

Sztálin elvtárs 70. születésnapja tiszteletére rendezett sztálini műszak volt a magyar sztahanovista mozgalom elindítója. A magyar sztahanovisták első kongresszusán, 1950 február végén számuk felülmúlta a 6000-et. A kongresszuson Dubjaga szovjet sztahanovista textilmunkásnő elmondta, hogy náluk a szovjethatalom fennállásának 17. esztendejében született meg a

Sztahanov-mozgalom, és nálunk, Magyarországon a felszabadulás óta csak 5 év telt el a mozgalom megszületéséig. Rávilágított arra, hogy ennek a különbségnek oka éppen az, hogy mi már átvehetjük és felhasználhatjuk a Szovjetunió tapasztalatait. Hangsúlyozta azt, hogy *a Sztahanov-mozgalom ereje az, hogy nemcsak magunkért dolgozunk*. Rákosi elvtárs a kongresszuson rámutatott arra, hogy a Szovjetunió elvégezte előttünk az úttörő munkát. Kiemelte, hogy milyen komoly segítséget kaptunk azzal is, hogy kiváló szovjet sztahanovisták jöttek hozzánk munkatapasztalataikat átadni a magyar munkásoknak. Beszélt *a munkások és tudósok közötti kapcsolat megszilárdításának fontosságáról és a munkatermelékenység tartalékainak felhasználásáról: fiatalok és nők nagyobb méretű bekapcsolásáról* a szocialista versenybe, a Sztahanov-mozgalomba.

A Szovjetunió háború utáni szocialista versenvében és Sztahanov-mozgalmában új formák születtek meg. Így pl. az üzemekből, műhelyekből, kolhozokból kollektív leveleket intéztek Sztálin elvtárshoz, amelyek önkéntes kötelezettségvállalásokat tartalmaznak az ötéves terv idő előtti teljesítésére. Továbbá: egész műhelyek és üzemek vállalták, hogy sztahanovista terveket valósítsanak meg, ezek a *sztahanovista műhelyek, sztahanovista üzemek*. Erre a példára nálunk is alakultak sztahanovista műhelyek.

Egy másik új formája a szocialista versenynek: 1948-ban hazafias mozgalom indult el a szovjet munkások között *a termelés belső tartalékainak mozgósítására*. Ez azt jelenti, hogy valamely üzem vagy műhely dolgozói megvizsgálják, milyen lehetőségek vannak a munkatermelékenység emelésére. A belső tartalékok mozgósításához alkalmazzák az *önfénypépezés* módszerét. Ennek lényege az, hogy maguk a munkások leírják egy munkanapjukat, számbaveszik az idővesztéseket, és javaslatokat dolgoznak ki a veszteségek csökkentésére. A munkatermelékenység emelésének ilyen módszere csak szocializmusban lehetséges a munkához való új, szocialista viszony alapján.

A szocialista versenyben egyik legfőbb feladat: *harc a takarékoságért*. A kapitalizmusban is van takarékoskodás — a munkások rovására. A tőkés vállalkozó is takarékoskodik a minél nagyobb profitért folyó hajszában: szűk műhelyekbe zsúfolja a munkásokat, gépekre nem szereltet védőeszközöket stb. Ő ezt nevezi takarékoságnak. De a tőkés termelés szervezetlensége, a konkurrencia és különösen a túltermelési válságok azt eredményezik, hogy nagy tömegben elpazarolnak, elpusztítanak már megtermelt anyagi eszközöket. A szocialista termelés ezzel szemben természeténél fogva takarékos gazdasági rendszer. Itt a takarékoskodás a dolgozókat szolgálja, a dolgozók saját ügye. Le-

nin és Sztálin több ízben is rámutatott arra, hogy a takarékos-
ság a szocialista és a szocializmust építő társadalom gazdálko-
dásának állandó módszere. Az üzemek dolgozói szocialista ver-
senyvállalásának egyik fő pontja a takarékoság Kibontakoz-
nak olyan mozgalmak, mint pl. a Korabelnyikova-mozgalom.
Ennek lényege az, hogy a versenyben állók minden 25 munka-
nap után egy napon át megtakarított anyagból termelnek, és nö-
velik a legjobb minőségi termékek arányát az összes termékek
között. Ilyen a Nazarova-mozgalom a gépek jobb gondozására,
megőrzésére stb. — ez álló alapokkal való takarékoságot jelent.

Burzsoa közgazdászok és írók azzal vádolják a szocialista
versenyt és a Sztahanov-mozgalmat, hogy a nagy eredményeket
a dolgozók fizikai munkaerejének kisajtolásával érik el Ennek
a vádnak alaptalansága, hamissága nyilvánvaló, ha megnézzük
a tényeket, a sztahanovisták eredményeit. A fizikai túlerőltetés-
nek határai vannak, nem lehet elérni csak legfeljebb 30—40 %-os
termésmenövekedést. Hogyan magyarázhatók meg akkor a sztaha-
novisták sok száz, sőt több ezer százalékos eredményei. Pl. Gu-
dov esztergályos 9000 %-a, vagy sok magyar sztahanovista több-
száz és több ezer százalékos eredményei?! A sztahanovista
munkás éppen arra törekszik, hogy — a munka jobb megszerve-
zésével, technikai újításokkal, kigépesítéssel stb. — megkön-
nyítse munkáját, és így növelje a munka termelékenységét.
Rákosi elvtárs a sztahanovista kongresszuson fellépett ez ellen
a vád ellen Rámutatott arra, hogy a kongresszuson résztvevő
sztahanovisták felszólalásaikkal rácáfolnak az ilyen állításokra,
és bizonyítják, hogy az ézszerűsítések következtében a munka
könnyebb lett, a szabad idő pihenésre és tanulásra pedig több.
A sztahanovista módszer elve — mondotta Rákosi elvtárs —
többet ésszel, mint erővel.

A burzsoa vád tehát hazug. Ellenben igaz az, hogy a szo-
cialista verseny és a Sztahanov-mozgalom óriási mértékben
csökkenti az egy termékre fordított társadalmilag szükséges
munkaidőt. Éppen ez a Sztahanov-mozgalom jelentősége: lé-
pésről lépésre felszabadítja a dolgozókat a létfenntartáshoz
szükséges nehéz munka alól, szellemi munkával helyettesít fizi-
kai, *megszünteti a fizikai és szellemi munka közötti lényeges
különbséget* Bortkievics szovjet sztahanovista írja: „Ma már
nemcsak fizikai, hanem szellemi munkát is végzünk; ma már
nehéz elképzelni olyan sztahanovistát, aki ne kísérné figyelem-
mel a sajtót, ne tanulmányozna könyveket és a szovjet ember
természetéből folyik, hogy az új felé törekszik, ilyennek nevelt
bennünket a kommunista párt.“

A munka szerinti elosztás szocialista elve. Szocialista bérezés

Társadalmi össztermék a szocializmusban

A termékek elosztása minden társadalomban a termelési eszközök tulajdonformáitól és az egyes társadalmi csoportoknak a termelésben elfoglalt helyétől és egymáshoz való kölcsönös viszonyától függ. A kapitalizmusban ennek megfelelően a termelési eszközök a tőkés magántulajdona, valamint a tőkésosztály és a proletariátus osztályviszonya azt eredményezi, hogy a proletariátus csupán munkaerejének értéke arányában részesedik az általa előállított termékekből, míg a termékek nagyobb részét a tőkés osztály sajátítja ki.

Egészen másként van ez a szocializmusban. A termelési eszközök társadalmi tulajdonba vétele és a kizsákmányoló osztályok felszámolása következtében a társadalmi össztermék (az egy év alatt előállított termékmennyiség) teljes egészében a dolgozók anyagi jólétének közvetlen emelésére és a termelés bővítésére szolgál.

Az a tény, hogy a szocializmusban a társadalmi össztermék a dolgozóké, nem jelenti egyben azt, hogy minden munkás közvetlenül megkapja munkája teljes hozamát.

Marx igen élesen bírálta azt a hamis, értelmellen nézetet, hogy a szocialista társadalom munkásának „teljes munkáhozadék”-ot kellene kapnia. Kimutatta: ahhoz, hogy a szocialista társadalom fennmaradjon és fejlődjék, a társadalmi össztermékből le kell vonni: először az elhasznált termelési eszközök pótlására szükséges fedezetet, másodszor a termelés kibővítésére szükséges részt és harmadszor a tartalék- vagy biztosítási alapot szerencsétlenségek és elemi csapások okozta zavarok ellen. Az össztermék másik része a fogyasztási alap. De még mielőtt ezt felosztanák az egyének között, le kell belőle vonni: 1. Az általános, nem a termeléshez tartozó igazgatási költségeket; 2. azt, ami a közös szükségletek fedezésére szolgál (iskolákra, közegészségügyi intézkedésekre stb.); 3. a nem munkaképesek alapját; 4. mivel még fennál a kapitalista környezet, a társadalmi össztermékből fedezni kell a szocialista ország védelmét a kapitalista, imperialista államok támadásai ellen. Csak ezek után a levonások után kerülhet sor a szocialista társadalomban a termékek egyének közötti elosztására.

Vagyis a szocializmusban a dolgozók nem kapják közvetlenül kézhez mindazt az értéket, amit megtermelnek; más szóval: nemcsak azt a termékmennyiséget termelik meg, amelyet személyes szükségletre megkapnak, hanem előállítják azt a termékmennyiséget is, amely a bővített újratermelés megvalósításához és a társadalmi szükségletek kielégítéséhez szükséges.

Az öntudatos dolgozók tudják, hogy ha csak annyit termel-nének, amennyi személyes fogyasztásukhoz szükséges, akkor nem lehetne szó szocialista felhalmozásról, bővített szocialista újratermelésről, a szocialista haza védelméről, a szocialista kul-túra, a szocialista társadalom szakadatlan fejlődéséről. Tudják, hogy mindaz az érték, amit a társadalmi termékből közvetlenül nem kapnak meg, a dolgozók javát, a szocialista társadalom egé-szének javát és közvetve egyéni szükségletek kielégítését szol-gálja. Marx ezt írja a szocialista társadalomról: „... minden, amit a termelőktől mint egyénektől levonnak, egyenesen vagy közvetve visszatér hozzájuk mint a társadalom tagjaihoz.”

Ennek megfelelően a szocializmusban megszűnt a munká-nak szükséges és többletmunkára való megosztása. A szocializ-musban minden munka szükséges munka. Ebből következik, hogy nem alkalmazható a szocializmusban a többlettermék fo-galma sem, hiszen a többlettermék azt fejezi ki, hogy azt a dol-gozóktól egyszersmindenkorra kisajátították. A szocializmusban viszont a társadalom számára fenntartott terméket szintén a dolgozók kapják meg közvetve, a társadalmi szükségletek kielé-gítése formájában (közköztartás, egészségügy stb.).

A Szovjetunióban a háború utáni ötéves tervben a nemzeti jövedelem (a társadalmi össztermék, levonva belőle a munka-folyamatban elhasznált termelési eszközök pótlására felhaszná-landó részt) elosztása százalékban kifejezve a következő: 73 % egyéni és társadalmi fogyasztási alapra, 27 % felhalmozásra és állami tartalékokra. Hogy a szocialista nemzeti jövedelemből mennyi a felhalmozásra és mennyi a fogyasztásra eső rész, az a termelőerők fejlettségi színvonalától és a szocialista építés adott szakaszának feladataitól függ.

A munka szerinti elosztás: a szocialista gazdaság törvénye

Vizsgáljuk meg közelebbről a dolgozók között egyéni fel-osztásra kerülő társadalmi termék rész felosztásának törvényét. A szocialista társadalomban még nem lehet a szükségletek sze-rinti elosztás elvét megvalósítani, mert: 1. Még nincs akkora termék-bőség, amely képes teljesen kielégíteni a társadalom vala-mennyi tagjának sokoldalú szükségletét. 2. A munka még nem vált elsőrendű életszükségletté, és ezért a különböző társadalmi jellegű ösztönzőerőkön kívül a dolgozókat munkájukban szemé-lyesen anyagilag is érdekeltté kell tenni.

Ezért arra a kérdésre, hogy a szocialista társadalom adott tárgyi feltételei alapján hogyan kell megszervezni az elosztást, csak egy lehet a válasz: az elosztásnak a munka elvén kell ala-pulnia; a termelő joga a termékben való részesedésre munkájá-val arányos. A szocializmusban egyenlő mértékkel, a teljesített

munkával mérnek. Szocializmus nem állhat fenn semilyen más elv alapján; a munka szerinti elosztás elve a szocializmus számára objektív szükségszerűség, gazdasági törvény.

A munka szerinti elosztás elvének következetes megvalósítása hozzájárul a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeinek valóráváltásához. A munka szerinti elosztás ugyanis anyagilag érdekeltté teszi a dolgozókat szakképzettségük növelésében, az új technika elsajátításában és növelésében. Ilyen módon tehát a munka szerinti elosztás hozzájárul a szocialista termelés szakadatlan növeléséhez, ami viszont az állandóan növekvő szükségletek maximális kielégítéséhez szükséges.

A munka szerinti elosztás azt jelenti, hogy egyenlő munkáért egyenlő bér jár. A kapitalizmusban nem ez a helyzet. Pl. Angliában a fiatalok és nők ugyanazért a munkáért 40—50%-kal kevesebb bért kapnak, az USA 26 legnagyobb városában a néger munkások bére kétszer-háromszorta kisebb, mint a fehéreké. A kapitalista Magyarországon a nők és ifjúmunkások ugyanazért a munkáért 20—30%-kal kevesebb bért kaptak, mint a férfi munkások. *A szocializmusban más elv uralkodik: nemtől, kortól, fajtól, nemzeti hovatartozástól stb. függetlenül — a bér mértéke: a munka.*

Hangsúlyozni kell, hogy elv: az egyenlő bért egyenlő munkáért. Az egyenlősdin azonban, vagyis termékeknek az elvégzett munka mennyiségétől és minőségétől független, egyenlő elosztása mindenki között — nem szocialista elv. Lenin közvetlenül a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a szovjet hatalom soronlévő feladatai között rámutatott arra, hogy feltétlenül szükséges összemérni a munkabért a gyártás eredményeivel. Élesen fellépett az egyenlősdin törekvések ellen. Marx és Lenin azt mondták, hogy a szakmunkás és a nem szakmunkás közötti különbség még a szocializmusban is megmarad. Sztálin elvtárs részletesen kifejti, *mit ért a marxizmus egyenlőségen:*

1. A kapitalisták hatalmának megdöntése és termelőeszközök tulajdonának kisajátítása alapján az összes dolgozók egyenlően felszabadulnak a kizsákmányolás alól.

2. A termelési eszközök magántulajdona mindenki számára egyformán megszűnik.

3. Mindenki egyenlően köteles képességei szerint dolgozni; és a szocializmusban mindenkinek egyenlő joga, hogy munkája arányában részesedjék a termelt javakból, a kommunizmusban pedig mindenkinek egyenlő joga, hogy szükségletei szerint részesedjék a termelt javakból.

Sztálin elvtárs utal arra, hogy Marx csak ezt az egyenlőséget ismeri el, mást nem. Hangsúlyozza, hogy az emberek ízlése és szükségletei nem egyenlők sem a szocializmusban, sem a

konimunizmusban. A párt és a szocialista állam következetesen harcol a munka szerinti elosztás szocialista elvének érvényesítéséért és a kispolgári egyenlődsdi törekvések ellen. A munka szerinti elosztás szocialista elvéből folyik, hogy a bér a munka eredményétől függ.

A szocialista bérezés a munka szerinti elosztás elvére épül

A szocialista nemzeti jövedelemnek a munkások és alkalmazottak között egyéni elosztásra kerülő része: a munkabéralap. Szocialista gazdaságban a munkabéralap gyors növekedése azzal magyarázható, hogy: 1. Növekszik az egyes munkások és alkalmazottak átlagos munkabére. 2. Nő a munkások és alkalmazottak létszáma. A Szovjetunióban a munkabéralap 1928-ban 8,2 milliárd rubel volt, 1940-ben már 162 milliárd és 1947-ben 280 milliárd; vagyis 1928 és 1940 között húszszorososan, 1928 és 1947 között pedig több, mint harmincszorososan megnőtt. A munkabéralapnak nagy szerepe van a szocialista tervgazdaságban. A munkabéralap és az áruk ára meghatározza a lakosság vásárlóképeségét. Bizonyos fogyasztási cikkek termelését a munkabéralappal összhangban kell tervezni. A pénz szilárdsága szempontjából is kézenfekvő a munkabéralap helyes tervezésének és a terv pontos megtartásának fontossága. Ügyelni kell arra, hogy a tervben megállapított munkabéralapnövekedést ne lépik túl, kivételesen csak abban az esetben, ha közvetlenül a termelést is túlteljesítették.

Milyen tényezők határozzák meg a szocializmusban az egyes munkások részesedését a béralapból, vagyis az egyes munkások bérét?

Először is a végzett munka mennyisége és minősége. A munkabér a végzett munkához igazodik, függetlenül a dolgozó korától, nemétől, nemzetiségi hovatartozásától. A szocialista bérezés következetesen megvalósítja az „egyenlő munkáért egyenlő bér” elvét.

Másodszor: a munkás szakképzettsége. A munkabérnek olyannak kell lennie, hogy ösztönözzön tanulásra, a szakképzettség fokozására. Sztálin elvtárs a Szovjetunió első öt éves tervének elején útmutatást adott ehhez, és ennek alapján szélesítették ki a Szovjetunióban a bérskálát. A szakképzettségnek megfelelően növelték a bérkülönbségeket.

Harmadszor: az egyes iparágak és vállalatok jelentőségének megfelelően állapítja meg az állam a bért. Nálunk az 1950 evi nyári alapbéremelésről és normarendezésről szóló minisztertanácsi határozat kimondta, hogy az alapbéremelésnek nagyobb-nak kell lennie a fontosabb iparágakban, pl. a bányászatban.

Negyedszer: a munka nehézsége. Kapitalista országban a munkanélküliség nyomására éppen a nehéz munkát végző munkások tartoznak a legalacsonyabb bérkategóriákba. A szocializmusban ellenkező a helyzet. A Szovjetunióban a háború után a bányászok és a rakodómunkások bérét külön felemelték 20%-kal.

A szocialista gazdaság fejlődésének követelménye a munkatermelékenység és a munkabér állandó emelkedése. Ha a munkabér hosszabb időn át gyorsabban emelkedik, mint a munka termelékenysége, akkor a társadalmi össztermékből egyre kevesebb marad a termelés fejlesztésére (szocialista felhalmozásra) és más társadalmi szükségletekre. Ezért a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja még 1924-ben hozott elvi határozatot arról, hogy *a munkatermelékenység növekedése ütemének nagyobbak kell lennie, mint a munkabérnövekedés ütemének.*

A munkabér formái a szocializmusban (teljesítménybér és időbér)

A szocializmusban a bérezésnek két alapformája van: *darabbér* (teljesítménybér) és *időbér*. A munka szerinti elosztás elvéből következik, hogy a *főforma a szocializmusban a darabbér*. Aki több vagy jobb teljesítményt nyújt, annak a bére is nagyobb; vagyis a teljesítménybér a munka szerinti elosztás érvényesülésének legjobb módja. A teljesítménybér a munkatermelékenység növeléséhez vezet, serkenti a szocialista versenyt és a Sztahanov-mozgalmat.

Egyes fontos munkáknál — hogy a dolgozót többtermelésre serkentsék — szükségessé válhat az egyszerű darabbér helyett a *progresszív darabbér* bevezetése. Ez azt jelenti, hogy amit a munkás a normálteljesítményen felül termel, azért darabonként mind nagyobb bért fizetnek.

Időbér ott használatos a szocialista gazdaságban, ahol technikailag, a munka jellegénél fogva nem lehet darabbért bevezetni. A szocialista bérrendszer azonban különféle módon igyekszik itt is ösztönözni: pl. terven felüli eredményekért, takarékoságért stb. teljesítményjutalmakkal.

Teljesítménynorma

Látjuk, hogy a munka szerinti elosztás elvének legjobban a teljesítménybér (darabbér) rendszere felel meg. De a teljesítménybérezés egyik legfőbb előfeltétele a helyes norma megállapítása. Mi a norma (teljesítménynorma, munkanorma)? Az a teljesítmény, amelyet a jól begyakorolt, átlagos képességű munkás helyes munkamódszerekkel, munkaereje leromlása nél-

kül tartósan teljesíteni tud. Pl. megállapítják, hogy egy bizonyos fajta munkadarabból ötöt lehet és kell megmunkálni egy óra alatt; vagy másképen: 12 perc alatt kell megmunkálni egy munkadarabot (időnorma). A Szovjetunióban 1935-ig az ú. n. tapasztalati-statisztikai normák voltak érvényben. Ez azt jelenti, hogy a normákat egy bizonyos időszak alatt elért átlagos teljesítmény alapján állapítják meg. Az új normák megállapítása 1950 nyarán nálunk is ilyen tapasztalati-statisztikai alapon történt. Az 1950 áprilisában elért tényleges teljesítményt vették új normáknak. 1935-ben a Szovjetunióban új alapot állapítottak meg a normák megszabásához. Először is technikailag, műszakilag megalapozott normák megállapítását írták elő, olyan normákét, amelyek az adott technikai színvonal alapján teljesíthetők. Ehhez tekintetbe veszik az előző normamegállapítás óta elért technikai fejlődést, a munkamódszerek és a munkamegszervezés javulását. Másodsorban pedig hangsúlyozták, hogy a normákat nem az átlagosan elért színvonal szerint kell megállapítani, hanem ennél magasabban: a közepes technikai normák és az élenjáró munkásokkal elért teljesítmény között. Ezek a *haladó átlag normák*. A haladó átlag normák mozgósítják a munkásokat szakképzettségük fokozására, a technika jobb alkalmazására, vagyis a munkatermelékenység fokozására. Sztálin elvtárs hangsúlyozta, hogy a szocialista tervek megvalósításához ilyen haladó átlag normák kellenek.

Szocialista munkaerőgazdálkodás

**Munkanélküliség a kapitalizmusban,
a munkanélküliség felszámolása a szocializmusban**

A népgazdaság szocialista rendszerének és a munka szocialista szervezetének egyik legfőbb sajátossága a tervszerű munkaerőgazdálkodás. Minden társadalmi rendszernek megvan a maga sajátos módszere a munkaerő előteremtéséhez. A kapitalizmus a munkásosztály elnyomorodása, a parasztság tönkretétele útján növeli a munkaerőkínálatot a piacon, a munkanélküliek tartalékserege a kapitalizmus fejlődésének fontos feltétele. A munkaerő elosztása az egyes gazdasági ágak között ösztönösen, tervszerűtlenül megy végbe.

A szocializmusban és a szocializmust építő országokban más a helyzet. Itt nincsenek olyan emberek, akik kénytelenek lennének a gyárak kapuin kopogtatni és munkáért könyörögni. A szocialista állam előtt nem az a feladat áll, hogy mit csináljon a fölös munkaerővel. Ellenkezőleg. A szocialista állam egyik legfőbb gondja, hogy jól megszervezze a munkaerőellátást.

Tehát tervszerűen felhasználja a munkaerőforrásokat, jól előkészítse és jól elossza a munkaerőket a népgazdaság különféle ágai között.

A Szovjetunióban a munkanélküliség végleges felszámolására az első sztálini ötéves terv idején került sor. Ebben az időszakban rohamosan fejlődött a szocialista ipar. Másrészt a mezőgazdaság kollektivizálása végleg megszüntette az elszegényedés további lehetőségeit a falun. 1930-ban teljesen megszűnt a munkanélküliség. A népi demokráciákban is a népgazdasági tervek sikeres végrehajtása, a szocialista iparosítás eredményei szüntették meg a munkanélküliséget az iparban.

A munkaerő forrásai és tervszerű munkaerőellátás a szocializmusban

A gyorsan és megszakítás nélkül fejlődő szocialista iparnak állandóan szüksége van új munkaerőre, többek között a képzett munkások nagy tömegeire is. Melyek azok a főbb források, amelyekből a népgazdaság munkaerővel való tervszerű és állandó ellátását biztosítják?

A munkaerő egyik forrása: *a mezőgazdaság*. A Szovjetunió első ötéves tervében az ipar munkaerő utánpótlásának kétharmadrészét, a második és harmadik ötéves tervben pedig a felét a falu adta. A kisparaszti gazdaságok egyesülése a kolhozokban fokozott lehetőséget biztosított arra, hogy a mezőgazdaságból munkaerőt hozzanak át az iparba. Ennek feltételeit elsősorban a mezőgazdasági munka nagyarányú gépesítése teremtette meg. 1937-ben a kolhozgazdaságokban, a magángazdálkodáshoz viszonyítva, 11 millió dolgozó munkaerejét takarították meg a gépesítés révén. A munkaerőt *szervezetten biztosították*. Sztálin elvtárs 1931-ben felhívta a figyelmet arra, hogy az ipar számára a kolhozokkal kötött szerződések segítségével szervezett úton kell toborozni a munkaerőt. A város elsősorban azzal vonzotta a falu dolgozóit, hogy a szovjet munkás életszínvonala rohamosan emelkedett. A népi demokráciákban, Magyarországon is, a falu munkaerőtartálékai jelentik az egyik leghatalmasabb munkaerőforrást.

A társadalmi termelésbe újonnan bevont munkások másik jelentős része: *a nők*. A Szovjetunióban 1930-ban a foglalkoztatottak között 3,5 millió volt a nő, 1940-ben pedig már több, mint 11 millió. Ezzel a nők aránya a foglalkoztatottak összlétszámában 41%-ra emelkedett. A nők bevonása a termelésbe óriási haladást jelentett, megvalósította a nők tényleges társadalmi és gazdasági egyenlőségét. A társadalmi ellátással, gyermekgondozó intézmények kifejlesztésével, a munkakörülmények

megkönnyítésével reális alapot adtak ahhoz, hogy kiszabadítsák a nőt a magánháztartás szűk köréből.

A munkások, főleg pedig a szakmunkások utánpótlásának harmadik, döntő fontosságú forrása: az *ifjúság*. Különösen sűrűn vetődött fel ez a kérdés akkor a Szovjetunióban, amikor a kolhozparasztok jómódúvá váltak, és kevésbé áramlott a munkaerő a faluról a városba. 1940-ben rendelet jelent meg a Szovjetunióban az állami munkaerőtartalékok rendszerének megteremtéséről. A rendelet végrehajtásával arról gondoskodtak, hogy az ifjúság nagy tömegeit az állam költségén taníttassák és képezzék ki. Az ifjúság soraiból így képzett munkaerő — az *állami munkaerőtartalék*. A Nagy Honvédő Háború éveiben az állami munkaerőtartalékok rendszerében több, mint 2 millió ifjúmunkást képeztek ki, a háború utáni sztálini ötéves tervben pedig a népgazdaság összes ágaiban szükséges 7 millió új dolgozóból 4,5 milliót az állami munkaerőtartalékok rendszere ad.

A népi demokráciákban is az ifjúság a munkaerő és különösképpen a szakképzett munkaerő egyik döntő forrása. Nálunk, Magyarországon az eddiginél fokozottabb gondot fordítunk az ipari tanuló képzésére. Mintegy 50 000 ipari tanuló kiképzése folyik a nagyiparban, korszerű tanműhelyekben, ipari tanuló iskolákban.

Allítsuk szembe a népi demokrácia ifjúságának ezt a fejlődését a kapitalista Magyarország dolgozó ifjúságának súlyos helyzetével. Még az ellenforradalmi rendszer hivatalos statisztikai kiadványa — Magyar Statisztikai Szemle, 1938 — is kénytelen volt elismerni a süllyedést az ifjúság képzése terén. Leírja, hogy a tanonciskolákban „a tanulók száma 1928/29-től 1933—1934-ig állandóan fogyott; 6 év alatt éppen a felénnyire esett a létszám!”

Az ifjúság soraiból tömegesen kerülnek ki az öntudatos és ugyanakkor szakmailag is alaposan képzett új munkások. De a szocialista ipar szakmunkásszükséglete oly nagy, hogy ez a forrás egymagában nem elegendő, szükség van arra, hogy a *fel-
nőtt dolgozókat is szakmailag továbbképezzék*. Miközben a kapitalizmusban a munkanélküli szakmunkások elveszítik szakképzettségüket, mert kénytelenek más, tanulatlan munkát vállalni, ugyanakkor a Szovjetunióban és a népi demokráciákban tömegesen tanulnak tovább a munkások. A Szovjetunió hatalmas eredményeivel mutat példát ebben. 1926 és 1939 között a mérnökök száma 7,7-szeresére, az esztergályosoké 6,8-szorosára, a maróké 13-szorosára, a traktorosoké 215-szörösére nőtt. A most folyó ötéves tervben 26 millió munkás szakképzettségét növelik.

Nálunk a dolgozók szakképzettségének emelésére az állam hatalmas összegeket költ; 1950 első felében kb. kétszázezren vé-

geztek országunkban különféle szaktanfolyamokat. Ebből mintegy százezren mezőgazdasági tanfolyamot. A párt és a szocialista állam hatalmas mértékben emeli a munkásosztály, a dolgozók kulturális és technikai színvonalát.

A népgazdaságnak munkaerővel való ellátása a szocialista gazdaságban tervszerűen megy végbe. Munkaerőmérleget dolgoznak ki, amely számbaveszi egyik oldalon a munkaerő forrásait és a másik oldalon a munkaerőszükségleteket, és ennek alapján a népgazdasági tervnek megfelelően előírja a munkaerő megfelelő szétosztását a különféle termelési ágak és a különböző vidékek között.

„Az egész emberiség első termelőereje a munkás, a dolgozó; — írja Lenin. A kapitalizmusban elnyomórtják, tömegesen munkanélkül hagyják ezt a döntő termelőerőt. A szocialista gazdaságban a Szovjetunióban és a szocialista úton haladó népi demokráciákban minden erővel segítik a döntő termelőerő fejlődését, rendszeresen emelik anyagi és kulturális színvonalát.

A dolgozók életszínvonalának emelkedése a szocializmusban

A tőkés országokkal szemben, ahol a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének következtében a maximális profit kisajtolása és biztosítása a tőkés termelés célja, ami a munkások és a dolgozók nyomorát eredményezi, *a szocializmus gazdasági alaptörvényéből az következik, hogy a termelés célja nem a profit, hanem az ember a maga szükségleteivel, az ember anyagi és kulturális szükségletei mind jobb és teljesebb kielégítése.* A szocializmus gazdasági alaptörvényének hatása következtében állandóan növekszik a szocialista dolgozók anyagi és kulturális életszínvonala. Ezt mutatják a következő tények:

A dolgozók jólétének növekedését összefoglalóan jelzi *a nemzeti jövedelemnek és elosztásának alakulása.* A Szovjetunió nemzeti jövedelme a sztálini ötéves tervek idején óriási ütemben megnőtt; 1940-ben 174 milliárd rubel volt, nyolcszor több, mint a forradalom előtti Oroszországé. A legnagyobb kapitalista országok nemzeti jövedelme évenként csak 3—6%-kal nő, ugyanakkor a Szovjetunióé 15—25%-kal. A népi demokráciák a Szovjetunió útján járnak. Magyarország nemzeti jövedelme a hároméves terv folyamán kétszeresére nőtt, 24 százalékkal haladta túl az 1938-as színvonalat. Mindezekhez hozzá kell tenni: *a szocializmus országában az egész nemzeti jövedelem a dolgozóké; ezért a nemzeti jövedelem a nép államát gazdagítja, erősíti és minden egyes dolgozó jólétét növeli.*

Ezt mutatják a dolgozók keresetéről, béréről szóló adatok. A Szovjetunióban a munkások és alkalmazottak évi átlagos bére a második világháború előtti 8 év alatt négyszeresére nőtt (az 1913-as bér hatszorosára). A szovjet dolgozók reális jövedelme 1950-ben 62%-kal magasabb volt, mint 1940-ben.

A családok keresetének növekedésében a foglalkoztatottak számának növekedése is jelentős szerepet játszik. A Szovjetunióban az 1928-as 11,6 millióról 1940-ben 30,4 millióra emelkedett a munkások az alkalmazottak létszáma, 1950-ben pedig 39,2 millióra. Ez azt jelenti, hogy az egy-egy kereső munkásra eső eltartottak száma csökken, vagyis nő a dolgozók családtagjainak keresete.

Mindez szorosan összefügg a munkanélküliség megszüntetésével, amely önmagában is az életszínvonal emelkedésének egyik legdöntőbb tényezője.

Emellett számításba kell venni, hogy a Szovjetunióban és a népi demokráciákban *a pénzbeli béren kívül igen jelentős szociális, kulturális szolgáltatások emelik az életszínvonalat: a társadalombiztosítás, közoktatás stb., stb.* Az államnak ezek a kiadásai mintegy 30—40%-kal növelik a pénzben kifizetett bért.

A parasztság keresete is jelentősen nő. A Szovjetunió kolhozparasztjainak pénzbeli jövedelme 1933 és 1939 között megháromszorozódott. 1949-ben egy kolhozparaszt jövedelme 30%-kal több volt, mint 1940-ben.

Az életszínvonal emelkedésének fontos mutatója az egy főre eső élelmi és ipari közszükségleti cikkek fogyasztásának növekedése és ezek árának csökkentése. A Szovjetunióban a fogyasztási cikkek termelése 1913 és 1940 között 500%-ra nőtt, ugyanakkor a lakosság számának növekedése 40%-os volt. A Szovjetunióban a háború óta hat ízben hajtottak végre ár-csökkentést a fogyasztási cikkekre, és ennek következtében az árak több, mint a felére csökkentek.

Az az építkezés is, melyhez most fogott hozzá a szovjet nép, a hatalmas volgai erőművek és öntözőcsatornák építése is a termékek bőségét, az életszínvonal óriási emelkedését szolgálja.

Sztálin elvtárs 1935 novemberében a Sztahanov-munkások első szovjetuniói értekezletén azt mondta: „A mi proletárforradalmunk az egyetlen olyan forradalom a világon, amely nemcsak politikai eredményeket tud felmutatni a nép számára, hanem anyagi eredményeket is. A mi forradalmunk az egyetlen, amely nemcsak összetörte a kapitalizmus bilincseit, és szabadságot adott a népnek, hanem meg is tudta teremteni a nép számára a jó módú élet anyagi feltételeit is. Ebben van a mi forradalmunk ereje és legyőzhetetlensége.”

Az önálló elszámolás fogalma és alapvető jellemvonásai

Hogyan fejlődött az önálló elszámolás a Szovjetunióban?

A szovjet állam közvetlenül a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után, a hadikommunizmus idején nagy mértékben központosította a vállalatok vezetését. Ezt a körülményt a polgárháború évei alatt a katonai beavatkozások következtében előállott helyzet tette szükségessé. Az állam a központok útján utalta ki az egyes vállalatok számára a termeléshez szükséges eszközöket, utasította a vállalatokat, hogy a késztermékeket hova szállítsák. A vállalat dolgozói a vállalat eredményében nem voltak anyagilag közvetlenül érdekeltek. A jobb és rosszabb munkát végző vállalatok eredményei összefonódtak, s ez a körülmény a vállalatok munkájának ellenőrzését is megnehezítette. A vállalatok eddigi vezetésének tapasztalatai megmutatták, hogy a további fejlődés során a vállalatok eredményes munkáját már akadályozzák:

1. Az önállóság hiánya, a vállalatoknak teljesen az állami eszközökből történő fenntartása stb. révén.

2. A hadikommunizmus idejében szükségessé vált központosítás, mely idővel a továbbfejlődés gátjává vált.

3. Az a körülmény, hogy a rendelkezésre álló eszközök a vállalat eredményétől függetlenek voltak.

Ezeket a tapasztalatokat is számításba vették akkor, amikor a Szovjetunióban megvalósították a NEP-et (az új gazdasági politikát), és 1921-től fokozatosan átállították a vállalatokat az önálló elszámolásra. (Oroszul: hozjasztvennij raszcsot, rövidítve: hozraszcsot. Ismeretes még a fogalomnak „gazdaságos számvetés”-sel, „gazdaságos elszámolás”-sal stb. való fordítása is. Valamennyi elnevezés ugyanazt a fogalmat jelenti.)

Az önálló elszámolás a szocialista vállalatok terüsterő irányításának módszere.

Ez a módszer annyit jelent, hogy a vállalatokat terüsterően irányító szocialista állam a vállalatok rendelkezésére bocsátja a tervek végrehajtásához szükséges eszközöket. A vállalatok ezekkel az eszközökkel *önállóan* gazdálkodnak, s arra törekednek, hogy az eszközök minél kisebb ráfordításával, tehát minél kisebb költséggel teljesítsék terveiket: az állam által megszabott feladatokat. Az önálló elszámolás módszere azt jelenti, hogy szigorúan összemérik a vállalat ráfordításait az elért eredmény-nyel. Ez az összemérés ösztönzi, érdekeltté, de egyben felelőssé is teszi mind a vállalatot, mind a vállalat dolgozóit a vállalat eredményes munkájában.

Az önálló elszámolást négy alapvető vonás jellemzi:

1. Az önálló elszámolás alapján működő szocialista vállalat gazdasági tevékenységét a népgazdasági terv keretében teljesen *önállóan jolytatja*. Ezt nevezzük *operatív önállóságnak*. Az operatív önállóság elősegíti az állami feladat, a népgazdasági terv vállalati részének teljesítését.

Az operatív önállóságnak az a tartalma, hogy a vállalat megfelelő vagyonnal: álló és forgó eszközökkel rendelkezik. Ezeket az állam bocsátja a vállalat rendelkezésére.

A vállalat önálló jogi személy. Szerződéseket köt, kötelezettségeket vállal. Saját egyszámlával rendelkezik. Joga van bankhitelt igénybe venni, amelyet a hitelfeltételeknek megfelelően kell visszafizetnie.

A vállalat az eszközöket, azok felhasználását, valamint a nyereségeket és veszteségeket önálló mérleg- és eredménykimutatásban tünteti fel. Mindezek ösztönzik, serkentik is a vállalatot, hogy állami feladatát minél jobban, minél gazdaságosabban teljesítse.

2. Az önálló elszámolás alapján működő szocialista vállalat *kiadásait a terv teljesítése alapján szerzett bevételekből tartozik fedezni*. Minden egyes vállalat, minden gazdasági szervezet tevékenységében a ráfordítások összefüggnek az elért eredményekkel. Az önálló elszámolás közvetlenül összekapcsolja a vállalat kiadásait azokkal a bevételekkel, amelyekhez a vállalat gazdasági tevékenysége eredményeképpen jut. Az önálló elszámolásnak egyik fontos célja az is, hogy a vállalat nyereséggel dolgozzék.

Az a tény, hogy a vállalat nyereséggel dolgozik, egyértelmű azzal, hogy kiadásait teljes mértékben fedezni tudja bevételeiből.

A vállalat nyeresége azonban a népgazdaság szempontjából csak akkor teljes értékű, ha azt előre megtervezi és a tervnek megfelelően: gondosan megtervezett önköltségcsökkentéssel, takarékos anyagfelhasználással, a munka termelékenységének fokozásával éri el.

A vállalat nyereséghez juthat a tervgazdaság általános érdekeivel ellentétben álló jövedelmi források esetleges igénybevételével, a gyártott árucikk önkényes megváltoztatásával stb. Az ilyen módon szerzett nyereség valójában a népgazdaság megkárosítását jelenti.

A nyereség tehát csak akkor bizonyítja azt, hogy a vállalat valóban tervének teljesítésével, illetőleg túlteljesítésével érte el eredményét, ha a vállalat az önálló elszámolás elvének szigorúan meghatározott követelményeit megtartja. Ezért olyan fon-

tos, hogy a vállalatok az önálló elszámolás alapján dolgozzanak, és a vállalatokat megfelelően ellenőrizték is.

Az önálló elszámolás alapján működő szocialista vállalatok tevékenysége tehát nemcsak egyszerűen azt jelenti, hogy ezek a vállalatok nyereségesek, hanem ez a módszer meghatározza azt a kizárólagos utat, amelyen ezt a nyereséget elérhetik.

A vállalatok önálló elszámolása az értéktörvény felhasználását jelenti. A vállalat csak akkor ér el nyereséget, ha termékeit a tervezett önköltségen (ami kisebb, mint az érték) állítja elő. Terven felüli nyereségre pedig csak akkor tehet szert, ha az önköltséget a tervezett önköltség alá csökkenti. Az értéktörvény tehát serkenti a vállalatokat az önköltség csökkentésére, ami végső soron az áruk árának csökkentésében jut kifejezésre.

3. Az önálló elszámolás alapján működő vállalat *gazdasági tevékenységének eredményeiért anyagilag felelős*. Ez a felelőség elsősorban azt jelenti, hogy a vállalat az állami népgazdasági terv meghatározott részét, a vállalati tervet nemcsak összességében, hanem részleteiben is teljesíteni tartozik.

A terv teljesítése mind az állam, mind a többi vállalatok felé kötelezettséget jelent.

A terv teljesítése az állam felé annyit jelent, hogy a vállalat valamennyi tervét — a termelési tervtől kezdve a pénzügyi tervig keresztül az önköltségcsökkentési és nyereségbefizetési tervig stb. — teljesíti, illetőleg túlteljesíti. Teljesíti tehát a tervnek mind mennyiségi, mind pedig minőségi mutatószámait.

A szocialista vállalat, szemben a tőkés vállalatokkal, nem elszigetelten dolgozik. Az állami népgazdasági terv a vállalatok tervein keresztül az egyes szocialista vállalatokat a legszorosabban egymáshoz kapcsolja.

A tervteljesítés a többi vállalatok felé annyit jelent, hogy a vállalat minden kötelezettséget (mind a szállítási, mind a fizetési kötelezettséget) pontosan és időben teljesíti. Ha a vállalat a szerződésben vállalt kötelezettségeit nem teljesíti, kötbért, esetleg kártérítést tartozik fizetni.

Az önálló elszámolás alapján működő vállalatok anyagi felelőssége: az egyéni felelősség elvének gyakorlati megvalósítása. Ez a felelősség megteremti a vállalatok vezetőinek és dolgozók kollektívájának, összességének személyes felelősségét és egyben — a vállalat munkájának eredményességében a személyes érdekeltiséget is.

4. Az anyagi felelősséggel szorosan összefügg az anyagi érdekeltiség. *Az önálló elszámolás alapján működő szocialista vállalat és dolgozóinak összessége nemcsak felelős, de anyagilag érdekelt a tervfeladatok teljesítésében.*

A szocialista gazdasági rendszer lehetővé teszi, hogy az önálló elszámolás alapján működő vállalat, amennyiben a tervét teljesíti, jelentős mértékű felhalmozásra tegyen szert. A felhalmozás mértékét a vállalat évi gazdasági eredményeinek figyelembevételével állapítják meg.

A vállalat anyagi érdekelttségét a dolgozók egyéni érdekelttségével egészítik ki oly módon, hogy az állam a vállalat nyereségének egy részét visszatéríti. Mennél nagyobb a vállalat megtervezett nyereségével szemben a tényleges nyeresége, annál több a nyereségvisszatérítés összege.

A Szovjetunió példájára állami vállalatainknál mi is bevettük a nyereségvisszatérítés rendszerét. Megvalósítottuk az igazgatói alapot is.

A visszatérített nyereség iparáganként különböző része az úgynevezett igazgatói alap.

Az igazgatói alap 75%-a a terven felüli szociális és kulturális beruházásokra, valamint a rászoruló dolgozók segélyeire fordítható, 25% pedig a dolgozók jutalmazására.

Az önálló elszámoláson alapuló nyereségvisszatérítési és jutalmazási rendszer a dolgozók munkateljesítményének hatalmas ösztönző ereje. Helyesen egyezteteti össze a dolgozók egyéni érdekeit a szocialista társadalom érdekeivel. A jutalmazás rendszerén keresztül is érvényesül a „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek munkája szerint” elv.

A vállalaton belüli önálló elszámolás

A Szovjetunió vállalatai 1921-től fokozatosan tértek rá az önálló elszámolásra. Jelentősebbé vált a fejlődés a sztálini öt-éves tervek idejében. Az önálló elszámolás a Nagy Honvédő Háború utáni ötéves tervben még fokozottabb jelentőségre tett szert, és a terv határidő előtti teljesítéséért folytatott küzdelem egyik harci eszközévé vált.

A háború utáni ötéves terv megteremtette azt a lehetőséget — minthogy az önálló elszámolás már igen jól kiépült — hogy a vállalatok rátérjenek a vállalaton belüli önálló elszámolásra.

A vállalaton belüli önálló elszámolás ugyanazokon az elveken alapszik, mint a vállalati önálló elszámolás, csak egyszerűbb formában valósul meg. Mennél kisebb az a gyáregység, amely önálló elszámolás alapján működik, annál egyszerűbb az önálló elszámolás szervezete. Ezen az alapon beszélünk gyáregység, üzem, műhely és brigád önálló elszámolásáról.

A vállalatok belső egységeinek önálló elszámolása azért egyszerűbb, mert ezek az egységek (pl. műhely) nem maguk értékesítik termékeiket, nem kötnek gazdasági szerződéseket, nincs egy számlájuk az Állami Banknál, nincs önálló mérlegük. Alta-

lános elv, hogy csak olyan feladatokat szabad az önállóan elszámoló egység elé állítani, amelyeknek megoldása közvetlenül az egységtől függ, hiszen csak ezekért vállalhat felelősséget.

A műhely önálló elszámolásának az a feladata, hogy a műhely összes kiadásait számbavegye, szembeállítsa azokat a termelés eredményével, fokozza a takarékoságot, serkentsen az önköltség csökkentésére és a munkatermelékenység emelésére.

Az önálló elszámolás fejlődése népi demokráciánkban

Állami vállalatainknál a vállalati önálló elszámolást általánosságban megvalósítottuk. Szocialista vállalataink önállóak, saját eszközökkel rendelkeznek. Kifejlesztettük vállalataink szocialista számviteli rendszerét. A vállalatok eszközeikről és azok felhasználásáról — a szocialista gazdasági rendszer követelményeinek megfelelő — valódi mérleg- és eredménykimutatásokat készítenek. Megvalósítottuk a Magyar Nemzeti Bank egyszámlarendszerét is. Vállalataink munkájában mindjobban érvényesül az operatív vezetés.

1946—47-ben, sőt még 1948-ban is vállalataink egy része — egyes nehézipari üzemek, szénbányák — még veszteségesek voltak. Ma már ezek döntő többsége is nyereséges. A szocialista felhalmozás hatalmas forrása: vállalatainknak az állami költségvetésbe befizetett nyeresége.

Vállalataink munkájában érvényesül az anyagi felelősség, mindjobban erősödik a tervfegyelem, a szállítási fegyelem, a pénzügyi fegyelem.

Vállalaton belül is meg kell valósítanunk az önálló elszámolást. Igen fontos, hogy az önálló elszámolás vállalati egységeinkben érvényesüljön. Vállalataink tehát önállóak, felelősek, nyereségesek, dolgozóink pedig a tervteljesítésben érdekeltnek legyenek. Az is fontos azonban, hogy a vállalaton belül is megkeressük azokat a kisebb egységeket, amelyekre az önálló elszámolási rendszer követelményei, habár változtatott módon, de lényegében alkalmazhatók. Ez magyar viszonylatban is a vállalaton belüli üzemek, gyáregységek, üzemrészek, műhelyek, brigádok önálló elszámolását jelenti.

A Szovjetunió szocialista iparának példájára Népköztársaságunk Nép gazdasági Tanácsa is 1950. április 27-i határozatában elrendelte, hogy „az egyes iparvállalati termelőegységek eredményeinek önálló kimutatása és ezen keresztül a termelés tervszerűségének a pénzügyi és gazdasági fegyelem érvényesítésének fokozása, valamint az önköltség rendszeres csökkentésének előmozdítása érdekében *az iparvállalatokon belüli egységeket az önálló elszámolás rendszere alapján kell megszervezni.* Az önálló elszámolás rendszere az eredmények jobb kimutatá-

sával előmozdítja a bérezés szocialista elvének érvényesítését és a munkaversenyt“.

Allandó neveléssel, meggyőzéssel és tanulással fokozatosan tudatosodik dolgozóinkban az a tény, hogy szocialista vállalkozásaink jövedelmezősége, az önköltségcsökkentésből eredő felhalmozás minden dolgozó anyagi és személyes felelősségének, saját ügyének kérdése.

A szocialista vállalat eszközei

A szocialista állam a vállalatokra háruló feladatok végrehajtása érdekében anyagi eszközöket bocsát a vállalatok rendelkezésére. Ezeket az eszközöket a vállalatok a terv keretén belül önállóan használják fel.

A vállalat rendelkezésére bocsátott eszközöket két csoportra oszthatjuk, éspedig állóeszközökre és forgóeszközökre.

Állóeszközök

Az állóeszközöknek az a jellegzetességük, hogy alkotó elemeik több termelési perióduson keresztül megőrzik eredeti alakjukat, csak fokozatosan használódnak el. Ennek megfelelően értékük is csak apránként, elhasználódásuk mértékében kerül át a termék értékébe. Éppen ezért az állóeszközök értéke nem térül meg egyszerre, hanem csak részletenként.

Az állóeszközök csoportjába tartoznak a tágabb értelemben vett munkaeszközök, mint a gépek, szerszámok, üzemi épületek, gátak, csatornák, különböző berendezések stb.

Az állóeszközökbe történt beruházások hosszú időre meghatározzák a termelés irányát, nagyarányú befektetéseket igényelnek és csak hosszú idő múlva térülnek meg. Éppen e különleges jelentőségük miatt az állam csak használatra engedi át az állóeszközöket a vállalatoknak, de nem rendelkezhetnek velük szabadon, pl. nem adhatják el azokat. A vállalatok rendelkezési joga az állóeszközök felett tehát korlátozott.

A vállalatoknak maguknak kell gondoskodniuk az elhasznált állóeszközök pótlásáról. Az állóeszközök pótlása felújítás útján történik. A felújítás magába foglalja mind a generáljavítást (a gépek valamennyi elhasznált alkatrészének kicserélését), mind maguknak az elhasznált gépeknek új példánnyal való helyettesítését. A vállalatok a felújítás költségeit az amortizációs alaphól fedezik. A vállalatok ugyanis a kész termékek önköltségébe belekalkulálják az értékcsökkenési leírást (amortizációt), és így a késztermékek folyamatos eladása révén olyan pénzeszközökhöz jutnak, amelyek az állóeszközök elhasználódása révén keletkeztek.

Az évi értékcsökkenés mértékét (amortizációs kulcsot) az állóeszközök elhasználódásának normális időtartama alapján alapítják meg. Pl. ha egy bizonyosfajta gép tíz évig használható, akkor évenként a gép értékének 10 %-át írják le amortizációként.

Az elhasználódott állóeszközök felújításától meg kell különböztetnünk az új állóeszközök beállítását (új vállalatok építését, régiók kibővítését). Ennek költségeit nem az amortizációs alapból, hanem az állami költségvetésből fedezik.

Forgóeszközök

A vállalatok eszközeinek másik csoportja a *forgóeszközök*. A forgóeszközöket ismét két csoportra oszthatjuk, éspedig *a*) szűkebb értelemben vett forgóeszközökre és *b*) forgalmi eszközökre.

Szűkebb értelemben vett forgóeszközöknek azokat az eszközöket nevezzük, amelyek egyetlen termelési periódusban elhasználódnak, és értékük egyszerre és nem apránként térül meg. A szűkebb értelemben vett forgóeszközök tehát a termelés területén lekötött eszközök. Ebbe a csoportba a munkatárgyak tartoznak: a nyersanyagok, segédanyagok, fűtőanyagok és a befejezetlen termelés. A befejezetlen termelést önköltségen számítjuk a szűkebb értelemben vett forgóeszközökhöz. Ez az önköltség az anyagok és energia értékén, valamint az amortizáción kívül munkabéreket is tartalmaz. Ilyen módon a szűkebb értelemben vett forgóeszközökhöz számítjuk a munkásoknak és alkalmazottaknak kifizetett munkabéreket is.

A gyakorlatban a szűkebb értelemben vett forgóeszközökhöz soroljuk a kisértékű és rövid idő alatt elhasználódó szerszámokat is (fogyóeszközök). Ezek tulajdonképpen munkaeszközök, és így az állóeszközökhöz tartoznak, de a tervezés és a számvitel egyszerűsítése érdekében a gyakorlatban a forgóeszközökhöz csapják őket.

Forgalmi eszközöknek nevezzük azokat az eszközöket, amelyek a termelés területét már elhagyták és a forgalom területén működnek, vagy egyáltalán csak a forgalomban szerepelnek. Ebbe a csoportba tartoznak a készárúk, a készpénz, az Állami Bank egyszámláján lévő követelés, valamint a szállítók és vevők még ki nem egyenlített elszámolásai.

A forgóeszközök forgási sebességének meggyorsítása

A szocialista állam, valamint minden egyes vállalat külön-külön érdekelt a forgóeszközök gyors forgásában. A szocialista gazdasági rendszerben az anyagi értékek körforgásának meggyorsítása a pénzeszközök legtakarékosabb és leghatékonyabb felhasználását, a termelés ütemének meggyorsítását, valamint a

termelés méreteinek és a szocialista felhalmozásnak növelését jelenti.

Nézzük a forgóeszközök forgási sebessége meggyorsításának módjait:

1. A termelés idejének csökkentése.

2. A nyers-, segéd- és üzemanyagkészletek csökkentése. Ez az anyagkészleteknek természetesen csak a szükséges méretekre való csökkentését jelenti. A termelés folyamatosságának a biztosításához bizonyos anyagkészletre mindig szükség van.

3. A késztermékek értékesítési idejének csökkentése (gyors számlázás, inkasszóforgalom meggyorsítása stb.).

A Szovjetunióban 1949. január 26-án Sztálin elvtárshoz intézett levélben jelentették be Moszkva város és a moszkvai terület 103 vállalatának dolgozói a forgóeszközök forgási sebességének fokozására irányuló tömegmozgalom kezdeményezését. A moszkvaiak kezdeményezését a szovjet ország dolgozói nagy lelkesedéssel tették magukévá, és mozgalmuk eredményeképpen több milliárd rubel forgóeszközt szabadítottak fel.

A szovjet vállalatok dolgozóinak példamutatása nyomán a magyar dolgozók is arra törekedtek, hogy a forgóeszközök forgási sebességét meggyorsítsák, mert tudják azt, hogy az így megtakarított összegek a népgazdaság további fejlesztésére és így a dolgozók életszínvonalának emelésére szolgálnak.

A forgóeszközök forgási sebességének növelésére irányuló mozgalom eredményeképpen a Vörös Csillag dolgozói rövidítették a traktorgyártás idejét, ezáltal csökkentették félkészárúkészleteiket, és további 10 %-kal növelték a traktortermelést.

A forgóeszközök forgási sebességének meggyorsítása óriási jelentőségű a termelés önköltségének csökkentése, az önálló elszámolás alapján működő vállalatok jövedelmezősége emelésének szempontjából, s egyben a pénzügyi fegyelem megszilárdításához is vezet.

Saját és kölcsönzött forgóeszközök

Az önálló elszámolásban működő vállalatok forgóeszközei forrásukat tekintve saját és kölcsönzött eszközökre oszlanak.

A saját forgóeszközök nagyságát a termelési folyamat minimális szükségletei alapján állapítja meg az állam. A vállalatnak a terv által előírányzott olyan szükségletei is vannak, melyek a saját forgóeszközökre megállapított minimumot meghaladják. Ezeket a vállalat bankkölcsönből, tehát kölcsönesezközökből fedezi. Hitelt csak a Magyar Nemzeti Bank (a Szovjetunióban a Goszbank) nyújthat. A hitelt meghatározott célra és rendeltetésre szigorúan előírt visszafizetési feltételek mellett folyósítják. A hitel rendeltetésellenes felhasználása, késedelmes visszafizetése

súlyosan sérti a terv- és pénzügyi fegyelmet, s károsan hat az egész népgazdasági terv teljesítésére.

Az állam a vállalatnak csak a termelési program teljesítéséhez szükséges minimális keretben juttat saját forgóeszközöket. Ez a körülmény a vállalatot arra ösztönzi, hogy forgóeszközeinek forgási sebességét minél nagyobb mértékben gyorsítsa. Ha a vállalat a minimumon felül rendelkezne saját eszközökkel, akkor amidőn ezek az eszközök bizonyos időszakokra felszabadulnak, fennállana az a lehetőség, hogy a vállalat ezeket célszerűtlenül használhatná fel.

A minimális keretben rendelkezésre bocsátott forgóeszközök erősen megnehezítik a célszerűtlen felhasználás lehetőségét. A saját forgóeszközöket kiegészítő kölcsönesezők után a vállalat kamatot fizet. A kamatteher csökkenti a vállalat megtervezett nyereségét, tehát ez a körülmény is ösztönzi a vállalatot a hitel visszafizetésére, egyben a forgóeszközök forgási sebességének növelésére. A hitelnyujtás — mint külső szerv segítsége — fokozza a belső és külső ellenőrzés lehetőségét. A bank igen gondosan ellenőrzi a vállalat forgóeszközeinek mennyiségét, felhasználási módját, a forgási sebesség nagyságát, a hitelkérelem indokoltságát, folyósítás esetén a hitelfelhasználás módját. Ezzel is elősegítjük a pénzügyi fegyelem és ezen keresztül az önálló elszámolás rendszerének megszilárdulását, végső soron a vállalati tervnek s ezen keresztül a népgazdasági tervnek a teljesítését.

Az érték és az önköltség a szocialista gazdasági rendszerben

Társadalmi termelési költségek, önköltség

Az áru értékét az előállításra fordított társadalmilag szükséges munka mennyisége határozza meg. Ezek a ráfordítások:

1. Az adott áru előállítására fordított-eleven munka és
2. az áru előállításához elhasznált termelési eszközökben már megtestesült holt munka (nyers-, segéd-, üzemanyag-felhasználás, álló eszközök értékcsökkenése) felhasználásából állanak.

Az áru értéke tehát egyenlő a társadalom által az áru előállítására fordított termelési költségekkel.

A termelési költségek a szocialista gazdasági rendszerben gyökeresen különböznek a kapitalista termelési költségektől. A szocializmus felszámolta a kizsákmányolást, a meg nem fizetett munkának a tőkés által történő kisajátítását. A szocializmusban a termelési költségek nem tőkeráfordítások, hanem valóságos munkaráfordítások. A szocializmusban így lesz egyenlővé a termelési költség az áru értékével.

A társadalmi termelési költségektől, azaz az áru értékétől meg kell különböztetnünk a vállalati önköltséget. Az *önálló elszámolás rendszerében működő vállalatok termékeinek önköltsége a termelés társadalmi költségeinek tehát az áru értékének csak egy része és pedig a termeléssel kapcsolatos tényleges vállalati ráfordítások pénzértéke*. A vállalati önköltségbe nem tartozik bele tehát az értéknek az a része, amelyet a vállalatok nyereségbefizetés és forgalmi adó formájában az állami költségvetésbe fizetnek be. Az összes állami kiadások — az államigazgatás fenntartására, az ország védelmére, beruházásokra, a készletekre és tartalékokra fordított kiadások stb. — nincsenek benne a termelés önköltségében. Ezeket a kiadásokat a forgalmi adókból és a vállalatok nyereségéből az önköltség és az eladási ár közötti érték rész fedezik.

Az önköltség, mint a vállalati munka minőségének legfontosabb mutatója.
A takarékoság jelentősége

Az önköltség mindazon költségek pénzbeli kifejezése, amelyeket a vállalat a termelésre fordít. Ezek az alábbiak:

1. Az amortizáció.
2. Az anyagköltség.
3. A munkabér.
4. Az általános igazgatási költségek.

Az önköltség rendszeres csökkentése a szocialista gazdasági élet fejlődésének egyik fontos követelménye. „Az a fővonal, amelyen iparunknak haladnia kell — mondotta Sztálin elvtárs — az a fővonal, amelynek meg kell határoznia minden további lépésünket, az ipari termelés önköltsége rendszeres csökkentésének vonala.”

A kapitalizmusban az önköltség elsősorban a munkások fokozottabb kizsákmányolása (a munkabérek leszállítása stb.) által csökken. Ezzel szemben a szocialista gazdasági rendszerben a technika fejlesztése, a termelékenység növelése révén csökken a költséget. Jóllehet, az egységnyi áru termelésére fordított társadalmi munka állandóan csökken, de ez nem jár együtt a munkabérek csökkenésével — ellenkezőleg: a munkabéralap és ezen belül az egyes dolgozók munkabére állandóan növekszik. *A szocialista gazdasági rendszer egyik fontos jellemvonása éppen az, hogy lehetővé teszi az élő munka ráfordításának szakszerű megtagadása mellett a szocialista felhalmozás fokozását, és ennek következtében a dolgozók jólétének, anyagi és kulturális életszínvonalának folytonos növekedését.*

Az önköltségcsökkentés alapvető módszerei:

Az élő munkával és a holt munkával való takarékoság.

Az élő munkával való takarékoság annyit jelent, hogy magasfokú gépesítéssel — különösen a nehéz munkafolyamatok gépesítésével — a technika állandó tejlesztésével és a munka jobb megszervezésével lehetővé tesszük a munka termelékenységének emelkedését. „A munka termelékenységének emelkedése azt jelenti — írja Marx — hogy az élő munka részaránya csökken, a nem élő munka részaránya pedig növekszik, de oly módon növekszik, hogy az áruban rejlő munka egésze csökken . “

A szocializmusban a munka termelékenységének emelkedésével emelkedik a munkabér is, de a munka termelékenységének emelkedése meghaladja a munkabérek növekedését. Ennek eredményeképpen a termelés növekedésével párhuzamosan az önköltség csökken. Ez lehetővé teszi az akkumuláció fokozását és a dolgozók életszínvonalának állandó emelését.

A holt munkával való takarékoskodás annyit jelent, hogy észszerűbben és gazdaságosabban használjuk ki a gépeket és berendezéseket, csökkentjük azok amortizációját, és elkerüljük a felesleges beruházások létesítését, selejtmentesen termelünk, az anyaggal takarékoskodunk, és kiküszöböljük a felesleges, improduktív kiadásokat.

Mindezen feladatok hatékony végrehajtása céljából szükséges:

- a) A szakképzettség növelése.
- b) A munkaversenymozgalom és Sztahanov-mozgalom ki szélesítése.
- c) Az élenjárók tapasztalatainak elterjesztése.
- d) Olyan ösztönző bérrendszer kiépítése, amely a dolgozónak az önköltség csökkentésében való érdekeltiséget biztosítja.

Az ár a szocialista gazdasági rendszerben

Gyári eladási, fogyasztói ár. A szocialista vállalatok az általuk előállított termékeket — mint árukat — előre megtervezett áron adják el. Az áruk ára: értékük pénzbeli kifejezése. A szocialista állam meghatározza a termékek árait:

A gyári eladási árakat, amelyeken az egyes vállalatok az általuk előállított termékeket más vállalatoknak eladják.

A fogyasztói árakat, amelyeken a dolgozók az egyéni szükségleteik kielégítésére szolgáló fogyasztási cikkeket megvásárolják.

Az ár a szocialista állam egyik legfontosabb és leghatékonyabb gazdasági emelője.

A helyes árpolitika: az árak tervezése, a szilárd, egységes árrendszer kialakítása a szocializmus építésének, fontos eszköze.

Az áruk árának megállapításánál az önköltségből kell kiindulni. A gyári eladási ár alapja a termelés önköltsége. A fogyasztói ár az értékesítés költségeit is magában foglalja.

Az önköltség csökkentése teszi lehetővé az árak állandó leszállítását. Így válik lehetővé a termelési eszközök árának csökkentése, amely kihat a beruházások olcsóbbá tételére és ezen keresztül a termelés bővítésének növelésére. Ez közvetve feltétele az életszínvonal emelkedésének. A fogyasztói árak leszállítása pedig közvetlenül lehetővé teszi a dolgozók életszínvonalának emelkedését.

A szocialista gazdasági rendszerben az egyes áruk árának értéküktől való eltérő megállapítása — amelynek technikai eszköze: a változó forgalmi adó kulcsok alkalmazása — a terv szerinti, szilárd árrendszer következménye. Az áruk árának értéküktől eltérő megállapítása természetesen nem általános rendszabály.

Ez a rendszer teszi lehetővé a népgazdasági terv arányainak megfelelően a társadalmi termék észszerű felhasználását; mind a termelési eszközök, mind a személyes fogyasztásra szolgáló áruk helyes arányának kialakítását (egyes áruk fogyasztásának ösztönzését vagy — ha úgy szükséges — csökkentését: pl. alkohol fogyasztását); a felhalmozás biztosítását; és a reálbérek emelkedését, azaz a pénz vásárlóképeségének növelését.

Forgalmi adó és nyereség. Az önköltség és az eladási ár között van egy fennmaradó értékrész, amely a társadalomnak fenntartott termékek formájában jelentkezik. Ezt a fennmaradó értékrészt a vállalatok forgalmi adó és nyereség formájában fizetik be az állami költségvetésbe.

Azt a módszert, amely szerint a társadalom számára fenntartott értékrész pénzértékét két úton, egyrészt forgalmi adó, másrészt nyereségbefizetés útján fizetik be a vállalatok az állami költségvetésbe, *kétcsatornás módszernek* nevezzük.

A társadalom számára fenntartott értékrész pénzbeni összegének nagyobb része realizálódik forgalmi adó és kisebb része nyereség formájában. Ennek oka az, hogy a forgalmi adó befizetési kötelezettség a vállalatokra állandó teherként hárul. A vállalatoknak az adóbefizetési kötelezettséggel így állandóan számolniuk kell. A vállalat a forgalmi adót önköltségi tervének teljesítésétől függetlenül fizeti be az állami költségvetésbe. Ezek az összegek az állami költségvetés széles alapját biztosítják.

A nyereségnövelés a vállalatot nagyobb erőfeszítésekre ösztönzi. A vállalat tervezett nyereségén felül a tényleges nyereség annál nagyobb, mennél jobban teljesíti a vállalat az önköltségcsökkentési tervét. Mennél nagyobb nyereséget ér el a tervezett nyereségen felül, annál nagyobb a nyereségvisszatérítés összege is. Ennek közvetlen eredményeképpen növekszik a vállalat igaz-

gatói alapja, több dolgozó részesülhet jutalomban, növekszenek a dolgozók szociális juttatásai.

Mint látjuk, a vállalatok jövedelmezősége (rentabilitás) olyan fontos dolog, amelynek elérésére a szocialista állam céltudatosan törekszik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szocialista állam csak olyan vállalatokat tart fenn, amelyek pillanatnyilag is rentábilisak. A szocializmusban (és a szocializmus építése szakaszán is) a jövedelmezőséget más szempontból kell megítélni.

Először is a jövedelmezőséget nem egy vállalat vagy iparág szempontjából kell nézni, hanem az egész népgazdaság szempontjából. Lehetséges az pl., hogy egy vállalat nem jövedelmező, mégis fenn kell tartani, mert sok más vállalatot lát el nyersanyaggal.

Másodszor a jövedelmezőséget nem pillanatnyi szempontból, hanem 10—15 év távlatában kell nézni. Így nézve a szocialista gazdasági rendszer *az egész népgazdaság tartós és állandó jövedelmezőségét biztosítja* azzal, hogy a szocializmusban nincsenek gazdasági válságok, és a népgazdaság szakadatlanul és gyors ütemben fejlődik.

A jövedelmezőség ilyen elbírálása természetesen nem jelenti azt, hogy a szocialista állam közömbös az egyes vállalatok és termelési ágak jövedelmezőségével szemben. Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy az egyes vállalatok és termelési ágak jövedelmezőségének óriási jelentősége van a termelés fejlődése szempontjából, és azt a termelés tervezésénél figyelembe kell venni.

ÁRUFORGALOM A SZOCIALIZMUSBAN

Az áruforgalom szükségessége és sajátosságai a szocializmusban

Az áruforgalom szükségessége a szocializmusban a szocialista tulajdon két formájának következménye. Az állami és kolhoztulajdon fennállása következtében tehát a termékek mozgása a város és a falu között — mivel árutermelés van — nem lehet más, mint áruforgalom, árucseré, tehát olyan forgalom, amelyben az értéktörvény is működik (az értéktörvény az árutermelés törvénye, ahol árutermelés van, ott értéktörvény is létezik), sőt bizonyos korlátok között megtartja szabályozó szerepét. Mivel a kolhoztermékek áruk, az állami üzemekben dolgozó munkások és alkalmazottak nem szerezhetik meg másként a fogyasztási cikkeket, minthogy áruként vásárolhatják meg.

Áruforgalom a szocializmus előtt is létezett. De az áruforgalom — a termelés módjától függően — minden társadalomban más és más. A szocialista áruforgalom — amely az egyesült szocialista termelők áruinak forgalmát bonyolítja le — gyökere-

sen különbözik a kapitalista áruforgalomtól és minden olyan áruforgalomtól, amely a termelési eszközök magántulajdonával volt kapcsolatos.

Melyek a szocialista áruforgalom sajátosságai?

1 A szocialista árutermelés és áruforgalom sajátossága a kapitalista árutermeléssel és áruforgalommal szemben az, hogy *korlátozott*. A termelési eszközök, mindenekelőtt a munkaeszközök, a szocializmus belföldi forgalmában nem válnak árukká (bizonyos kivételektől eltekintve), amennyiben nem történik tulajdonváltás (tehát olyan, hogy az állami tulajdonokból kolhoz-tulajdonba megy át vagy fordítva), a termék mozgása a termelés helyéről a felhasználási helyére nem áruforgalom. (Például nem áru az a szerszámgép, amelyet az egyik állami vállalat szállít a másiknak.) Továbbá nem lehet a Szovjetunióban áruforgalom tárgya az állami tulajdonban lévő föld. Nem lehet áruforgalom tárgya a szocializmusban a munkaerő, amely a kapitalizmusban döntő fontosságú áru volt, hiszen a munkaerőárun alapult a kapitalizmus egész léte. *A szocializmusban az áruforgalom lényegében a fogyasztási cikkekre korlátozódik.*

2. A szocialista termelés következtében, amelynek törvényei gyökeresen különböznek a kapitalizmus törvényeitől, az áruk forgalma is más törvényeknek van alávetve, mint a kapitalizmusban.

A forgalom az újratermelésnek igen fontos területe, összekötőkapocs a termelés és a fogyasztás között. A forgalom jellegét, nagyságát, tagoltságát, intenzitását a termelés határozza meg.

A kapitalizmusban az áruforgalom is a kapitalizmus gazdasági alaptörvényének, az értéktöbblettörvénynek, a jelenkori kapitalizmusban pedig a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvényének van alávetve. Az áruforgalom célja tehát nem a fogyasztás igényeinek kielégítése, hanem a profitszerzés biztosítása.

A szocialista társadalomban viszont a szocializmus gazdasági alaptörvényének megfelelően az áruforgalom is a szükségletek maximális kielégítését szolgálja, ez a célja. A fogyasztási cikkek egyre nagyobb tömegét juttatja el a szocialista áruforgalom a dolgozókhoz.

A szocialista áruforgalmat a termelési eszközök társadalmi tulajdona és a szocialista tulajdon alapján létező gazdasági törvények határozzák meg.

A szocialista áruforgalom főbb törvényszerűségei

A szocialista áruforgalom főbb törvényszerűségeit az alábbiakban foglaljuk össze:

1 *A szocializmusban törvényszerű elsősorban az áruforgalom szakadatlan növekedése* Ennek oka a szocializmus gazdasági

alaptörvényének hatása, amelynek következtében a szükségletek kielégítése és a termelés szakadatlanul növekednek. Ilyen körülmények között az áruforgalomnak is szakadatlanul növekednie kell. Egészen más a helyzet a kapitalizmusban, ahol rendszeresen visszatérő válságok szakítják meg az áruforgalom fejlődését, amelyeknek oka a tömegek nyomora, vásárlókéességük elégtelen volta.

2. *A szocialista áruforgalom törvényszerűsége továbbá, hogy állandóan javul az áruk minősége és növekszik az áruk választéka.* A szocializmus gazdasági alaptörvénye megköveteli a szükségletek mind teljesebb és jobb kielégítését. A növekvő anyagi és kulturális igények egyre nagyobb követelményeket támasztanak az áruforgalommal szemben. A Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusán Mikojan elvtárs mondotta például, hogy „A feladat tehát nemcsak az, hogy nagy mennyiségben gyártsuk az élelmiszereket. Az élelmiszereknek kiváló minőségűeknek, táplálónak, kíváncsoknak, ízleteseknek kell lenniök. Az ételek fejlesszék az ízlést, legyenek étvágygerjesztők, hogy az emberek igazi élvezettel fogyasszák.”

Ezzel szemben a kapitalizmusban a mennél több profit érdekében rontják az áruk minőségét, és rendszeresen becsapják a dolgozókat. Különböző módszerekkel igyekeznek a silány árukat a dolgozóknak eladni. Az áruk minőségét és választékát csak annyiban javítják, amennyiben az előnyt jelent a konkurrencia harcában.

3. *A szocialista áruforgalom törvényszerűsége még, hogy az áruforgalomban növekszik a fejlettebb szükségleteket kielégítő, értékesebb cikkek aránya.* Ez megmutatkozik abban, hogy az iparcikkek fogyasztása gyorsabban nő, mint a mezőgazdasági cikkeké. Ennek az az oka, hogy a társadalom anyagi és kulturális életszínvonalának emelkedésével a szükségletek inkább az ipari cikkek felé tolódnak el, mert a táplálkozási szükségletek megfelelő mérvű kielégítését aránylag hamar megközelítik.

Ez a fogyasztás kulturáltságának egyik legfőbb mutatója.

4. Ugyancsak fontos törvényszerűsége még a szocialista áruforgalomnak, hogy *gyorsabban nő a falusi áruforgalom, mint a városi, és gyorsabban nő a valamikor elmaradott nemzetiségi területek áruforgalma, mint az összeforgalom.* Az áruforgalomnak ez a törvényszerűsége a fejlődésnek azt a sajátosságát tükrözi, hogy már a szocializmusban megkezdődik a falu és város közötti lényeges különbség felszámolása, a falunak a város színvonalára való felemelése. E törvényszerűség elősegíti a lenini-sztálini nemzetiségi politika érvényesülését, amely a nemzetiségi területek felvirágoztatására törekszik.

A kereskedelem szerepe és jelentősége

Már a kapitalizmus politikai gazdaságtanának tanulmányozásánál megismertük, hogy az újratermelés két folyamatból áll. Ismerjük azt a tételt, hogy a javak termelésének és forgalmának egysége jelenti az újratermelést. Az újratermelés megvalósításához nem elég a termelési folyamat elvégzése — bár ez az alapvető — hanem szükség van arra is, hogy a termelt áru eljusson a fogyasztóhoz.

Az újratermelés zavartalan megvalósításához szükség van arra is, hogy a termelő vállalat el tudja adni termékeit, és azok ellenértékéből meg tudja vásárolni a számára szükséges anyagokat. Az áruforgalmat a kereskedelem bonyolítja le.

A kapitalista kereskedelemnek nem az a célja, hogy eljuttassa az árut a termelőtől a fogyasztóig, hanem az, hogy a kereskedelmi tőkének megfelelő hasznot biztosítson. A *tőkés kereskedelem alapvető célja: a profitszerzés* azt eredményezi, hogy kereskedők, bizományosok, ügynökök és kiskereskedők egész serege ékelődik be a termelő és fogyasztó közé. A kapitalista gazdaság anarchiája az áruforgalomban a sok közvetítő elősdi jellegű láncolatát hozza létre.

Több mint 100 esztendővel ezelőtt írta Engels: „Gondoljátok el, hány kézen kell mindegyik árunak átmennie, míg a tényleges fogyasztó kezébe kerül. Gondoljátok csak el, hány üzérkedő és felesleges közvetítő áll a termelő és fogyasztó közé. És a közvetítők, üzérek, ügynökök, szállítók, bizományosok, szállítmányozók, nagy- és kiskereskedők milliókra rúgó tömege, amely maga nem vesz részt az áru termelésében, mind ebből akar elni, és hasznot akar ebből húzni.”

A kereskedelem területén működők nagy száma az egymás közötti verseny fokozódását is jelenti, amely újabb költségekkel — elsősorban a fokozódó reklám költségeivel — terheli az áruk árát. Egyes áruknál a csomagolás a legfontosabb reklámeszköz. Luxus kivitelű csomagolással tévesztik meg a gyanútlan vásárlót, aki fényes csomagolásban selejtes árut kap. Vannak árucikkek, amelyeknél a csomagolás többbe kerül, mint maga az áru. Pl. Amerikában egy adag 5 centbe kerülő ricinust 60 centért adnak el, mert a reklámjellegű csomagolás 55 centbe kerül. Az USA-ban évente használt 2,6 millió tonna papírból több mint 1,5 millió tonna reklámcélokat szolgál.

A kapitalizmus rothadásának előrehaladásával a kereskedelem költségei egyre nőnek. Az improduktív jellegű költségek növekedésének egyik következménye: a reálbérek csökkenése.

Az áru-pénz viszonyok nemcsak a termelt áruk értékének pénzben való számbavételét tételezik fel, hanem a termékeknek pénz segítségével való, vagyis a szocialista kereskedelem segítségével történő cseréje szükségességét is.

A szocialista társadalomban a pénzt a munkások, parasztok, értelmiségiek a társadalmi termékben való részesedésük megszerzésére használják fel. Az állami vállalatok egymás közti forgalmát szintén a pénz felhasználásával bonyolítják le.

Az állami üzemekben és hivatalokban dolgozók a társadalmi termékben való részesedésüket pénz formájában, munkabéren kapják. A kolhoztagok munkájukért járó fizetést részben természetben, részben pedig pénz formájában kapják meg. A munkások, hivatalnokok és kolhozisták az így kapott pénzen a számukra szükséges fogyasztási cikkeket vásárolják meg.

Abból, hogy a termék a szocializmusban megőrizte áruformáját, következik, hogy a pénzre és a kereskedelemre még szüksége van, s azok a gazdasági életben fontos szerepet töltenek be.

A szocialista kereskedelem jellemzése

Sztálin elvtárs az első ötéves terv eredményeiről szóló beszámolójában meghatározta a szovjet szocialista kereskedelem mibenlétét: „A szovjet kereskedelem — kereskedelem kis- és nagykapitalisták nélkül, kis- és nagyspekulánsok nélkül. Különös fajtája ez a kereskedelemnek, amelyet a történelem eddig még nem ismert és amely csak a mi gyakorlatunkban, a bolsevikok gyakorlatában, a szovjet fejlődés körülményei között létezik.”

A kapitalista kereskedelem forgalmi költségeinek színvonala kb. négy-ötszöröse a szovjet kereskedelem költségeinek. A kapitalista konkurrenciával, spekulációval, az áruknak a válságokkal kapcsolatos megsemmisítésével összefüggő költségek a szocialista kereskedelemből teljesen hiányoznak.

A szocialista gazdaságban nem kerül nehézségbe az áruk eladása.

A szocialista gazdaságban a forgalmi költségek túlnyomórészt olyan költségekből állanak, amelyek a forgalom területén, a termelés befejezésével kapcsolatban keletkeznek (szállítás, csomagolás, raktározás stb.). Éppen ezért a szovjet kereskedelem a népgazdaságnak egyik értékalkotó ága, mivel tiszta forgalmi költségei az összes forgalmi költségekhez viszonyítva elenyészőek.

A szocialista kereskedelem minimálisra csökkenti azoknak a szerveknek a számát, amelyek az árut a termelőtől a fogyasztóig juttatják. A szocialista kereskedelem arra törekszik, hogy

megrövidítse, olcsóbbá tegye az utat a termeléstől a fogyasztásig. Ezért helyeznek pl. nagy súlyt a helyi ipar fejlesztésére is, amely helyi nyersanyagokra támaszkodva, nem nagy terület fogyasztási szükségletét látja el. Különösen fontos ez olyan hatalmas országban, mint a Szovjetunió, ahol óriásiak a távolságok.

A Szovjetunió árutorgalma abban is lényegesen különbözik a tőkés országok kereskedelmétől, hogy nem anarchikusan, hanem tervszerűen fejlődik.

A szocialista kereskedelem tervszerű kereskedelem. A szovjet kereskedelem terve szerves része a népgazdasági tervnek. A szovjet állam megállapítja a szovjet kereskedelem formáit, jóváhagyja a nagy- és kiskereskedelmi áruforgalom terjedelmét, meghatározza a kereskedelmi hálózat sűrűségét és elhelyezését, az áruforgalom útját, megtervezi a kereskedelemben foglalkoztatott dolgozók számát, megállapítja a forgalomba kerülő ipari és mezőgazdasági árucikkek árait.

A szocialista kereskedelem formái

Az állami kereskedelem a szocialista kereskedelem legfontosabb formája. Az állami kereskedelem eszközei (épületek, felszerelés, árukészlet stb.) állami tulajdonban vannak. Az igazgatás az egyéni felelősség elve alapján történik.

Az állami kereskedelmi hálózat az áruforgalomnak kb. 70 %-át bonyolítja le. Ennek a hálózatnak legnagyobb része a kereskedelmi minisztérium szervezetébe tartozik és nagy-, valamint kiskereskedelmi hálózatra oszlik.

A kiskereskedelem természeténél fogva a fogyasztás követelményeihez alkalmazkodik. A fogyasztók számához mérten sűrű üzlethálózattal rendelkezik, és a legkisebb településnél is megfelelő számban van jelen. Az egyes kiskereskedelmi üzletekből egy szakmán belül is többféle változat van (pl. háztartási vasüzlet, általános vasüzlet).

A nagykereskedelem közbeiktatása azonban elengedhetetlen, mert:

1. Lehetetlen az ipar közvetlen kapcsolata a nagyszámú kiskereskedelmi szervezettel.

2. A termelő üzemek általában kevés számú cikk nagytömegű szállítására képesek, míg a kiskereskedelmi vállalatoknak sokféle cikkből kismennyiségű tételekre van szükségük.

3. A fentiekén kívül még arra is gondolnunk kell, hogy az állami kiskereskedelmen kívül szövetkezeti és nálunk még magán-kiskereskedelem is működik, amelyeknek ellátása szintén csak beiktatott elosztó szervezet útján történhet.

A nagy- és kiskereskedelmet tehát el kellett egymástól választani. A két szervezet más-más funkciót tölt be. A nagykereske-

delmi vállalat a termelőtől vásárol és a kiskereskedőnek ad el. A kiskereskedelmi vállalat a nagykereskedőtől vásárol és a fogyasztónak ad el. Külön haszonkulcs van megállapítva a nagykereskedelem és a kiskereskedelem számára, a haszonkulcsok összekeverése csak visszaélésekre adna alkalmat.

A kereskedelmi minisztériumon kívül egyes termelő minisztériumok is tartanak fenn elárúsító helyeket, amelyek a hozzájuk tartozó üzemek termékeivel kereskednek. Ilyen üzletei vannak pl. az élelmiszer-, a hal-, a hús- és a tejipari minisztériumnak.

Ezenkívül egyes nagyüzemeknek vannak munkásellátó osztályai. Ezek fenntarthatnak elárúsítóhelyeket, éttermeket, büfféket, szervezhetnek saját gazdaságokat. A munkásellátó osztályoknak különösen nagy jelentőségük volt a Nagy Honvédő Háború idején az üzemi munkásság ételmezésének megjavításában. A munkásellátó osztályok is a kereskedelmi minisztérium irányítása és ellenőrzése alatt működnek.

Az állami kereskedelmi hálózat a városokban az áruházak mellett elsősorban szaküzletekből áll, vidéken azonban előtérben állnak az univerzális, vagyis az összes szükséges cikket árusító boltok.

A *szövetkezeti kereskedelem* eszközei (berendezései, felszerelése, árukészlete) az adott szövetkezet üzletrészesei kollektívájának a tulajdona. A szövetkezetek az önkéntes tagságon épülnek fel, a tagok részjegyet vásárolnak. A vezető szerveket választják. A központi készletekből kapott áruk árai ugyanazok, mint az állami üzletekben. A helyi bevásárlásokból eredő áruk eladási áraitra vonatkozólag az az irányelv, hogy mindig alacsonyabbak legyenek a kolhozpiacok árainál, hogy ezzel is befolyásolják a kolhozpiaci áralakulást. A fogyasztási szövetkezet a vidéki lakosság áruellátásában vesz részt, ezenkívül a mezőgazdasági termékek begyűjtését végzi.

A szövetkezeti kereskedelmi hálózat méretére jellemző, hogy 1948-ban több mint 28 ezer fogyasztási szövetkezet működött a Szovjetunióban kb. 32 millió taggal. Az összes áruforgalomnak kb. 15%-át bonyolították le a szövetkezetek.

A *kolhozpiaci kereskedelem* a város és falu közötti áruforgalom kibővítését szolgálja.

A kolhozok részben beszolgáltatják termékeiket, részben eladják a különböző (állami, szövetkezeti) felvásárló szerveknek. Amit így nem értékesítenek, azt beviszik a városokba, a kolhozpiacra és közvetlenül adják el. (A „Vidám vásár“ c. szovjet film bemutat egy ilyen kolhozpiacot.) A kolhozpiacokon az egyes kolhozoknak a kolhoz nevével megjelölt külön elárúsító bódéi vannak. Ezeken a piacokon a kolhozparasztok nemcsak a kolhoz-eladás keretében, hanem egyénileg is eladhatják terményeiket.

Amíg az állami és szövetkezeti kereskedelem területén az árak államilag megállapított árak, addig a kolhozkereskedelemben a kereslet és kínálat törvényei szerint alakulnak. Az ár tehát itt eltér az állami vagy szövetkezeti kereskedelem áraitól. Az állami kereskedelem azonban itt is szabályozóan lép közbe. Ha a piacon emelkednek az árak, akkor az állami készletekből rögzített áron nagyobb mennyiségű árut dobnak piacra, ha jelentősen süllyednek az árak, akkor az állami szervek csökkentik az eladást.

A kolhozpiac forgalma az egész áruforgalomnak 15—17%-a. Tehát az árualapok döntő többsége a szervezett kereskedelem kezében van, ami biztosítja a kolhozpiaci kereskedelemre gyakorolt szabályozó hatást.

A szocialista kereskedelem feladatai

A szocialista kereskedelem számos funkciót tölt be a népgazdaságban. Ezek közül a leglényegesebbek a következők:

1. A szocialista kereskedelem valósítja meg a termelés és fogyasztás közötti kölcsönös kapcsolatokat azzal, hogy az ipari és mezőgazdasági termelés áruit közvetlenül a fogyasztókhoz juttatja. E tevékenység elvégzése egyúttal az árukban foglalt értékek realizálását is jelenti.

2. A szocialista kereskedelem feladata a dolgozók szükségleteinek, ízlésének, kívánságainak tanulmányozása. A szocialista kereskedelem akkor látja el maradéktalanul feladatát, ha a dolgozók igényeit, kívánságait közvetíti az ipar felé.

3. A szocialista kereskedelem serkentően hat a termelésre. Ösztönzi a termelés növekedését és egyidejűleg a termelt áruk minőségének megjavítását is szolgálja. Az árueelosztás zökkenésmentes lebonyolítása, a dolgozók jó ellátása nagyban hozzájárul a termelés növeléséhez. A szocialista kereskedelemnek ez a kölcsönhatása szervezeten, az áruforgalmi terveken keresztül, a szállítási szerződések útján történik.

4. Fontos feladata a szocialista kereskedelemnek az áruforgalom meggyorsítása és a forgalmi költségek csökkentése. Ezzel munkaerőt és anyagi eszközöket szabadít fel a népgazdaság más területei számára.

A szocialista kereskedelemben a nemzeti jövedelmet elsősorban a szocialista árpolitika útján osztják el. A kiskereskedelmi árak tervezése és szabályozása egyidejűleg a felhalmozás és a fogyasztás közötti viszony tervezésének képét is jelenti.

A szocialista állam a kereskedelem számára megállapított árak révén nyereséget biztosít magának, és így fokozni tudja a beruházásokat, a termelőerők fejlesztését szolgáló akkumulációt. Az áraknak olyan elemei, mint a forgalmi adó, kereskedelmi ha-

szon, nyereségbefizetés a szocialista felhalmozás jelentékeny forrását alkotják.

5. A szocialista kereskedelem különleges funkciója az ország árukészletének növelésében való közvetlen részvétel. A szocialista kereskedelem vállalatai, szervezetei nemcsak eljuttatják a nép-gazdaság által kibocsátott árukat a fogyasztókhoz, hanem saját termelő vállalataik útján a termelésben is részt vesznek. A kiskereskedelmi szervezet üzemeinek főként olyan árukat kell termelniük, amelyeknek választéka hiányos az üzletekben, valamint azokat, amelyek mintául szolgálnak a tömegtermelésre az iparban.

Összefoglalóan: A szocialista kereskedelem összes felsorolt funkciói mind a dolgozó nép anyagi és kulturális életszínvonala szakadatlan emelésének szolgálatában állanak. A kereskedelmi munka állandó javítása, az áruforgalom kifejlesztése, az árcsök-kentések szükséges előfeltételei a dolgozók életszínvonala emelésének.

A kereskedelem tehát hatalmas eszköz a szocialista állam kezében. Erősíti a munkásság és kolhozparaszság szövetségét, növeli a tömegek jólétét, erősíti a dolgozók hatalmát.

A magyar belkereskedelem fejlődése

A kereskedelem területén másképen jártunk el, mint az iparban. A gyáriparban néhány száz üzem birtokbavételével döntő befolyásra tettünk szert az ipar területén, s a termelést minden komolyabb zavar nélkül továbbvihettük, sőt fokozni tudtuk. Ezzel szemben a kereskedelem területén néhány ezer nagykereskedelmi vállalatról és több tízezer kiskereskedelmi üzletről volt szó.

A nagykereskedelem kézbe vételét nem az államosítással kezdtük, hanem állami nagykereskedelmi hálózat kiépítésével. Ennek a hálózatnak a felhasználásával kiszorítottuk a kapitalista nagykereskedelmet, majd 1949 őszén teljesen megszüntettük. Ma a nagykereskedelmet kizárólag az állami vállalatok bonyolítják le, a kiskereskedelmi forgalmat pedig csaknem teljesen állami vállalatok és szövetkezetek.

A szocialista külkereskedelem

A tőkés országok számára azért szükséges a külkereskedelem s ezen belül elsősorban a kivitel, mert a kapitalizmusnak a profitéhség következtében egyik alaptörékvése a termelés határtalan kiszélesítése, amit a tőkés felhalmozás általános törvénye következtében a dolgozók nyomorának növekedése, vásárlóképessé-

ségük csökkenése követ. Ebből következik, hogy a belső piac szűkké válik számukra és a magasabb profit elérése érdekében külső piacok felé terjeszkednek. Behozatalra pedig azért van szükségük, mert a nagyipar nemcsak hazai nyersanyagforrásokra épül, sőt elsősorban nem arra épül, és a szükséges nyersanyagokat csak a világpiacon tudják megkapni. De a tőkéseknek nemcsak több nyersanyagra van szükségük, annál, mint amennyit a belső termelés ad, hanem olcsó nyersanyagra is, amely révén a profitrátát emelni tudják.

Tehát a tőkés rendben a külkereskedelem mozgató ereje a profit tömegének növelésére való törekvés. A tőkés országok külkereskedelmében a hangsúly az exporton van, a piacok megszerzésén.

Alapvetően más a szocialista külkereskedelem. E külkereskedelem jellegét a szocializmus gazdasági alaptörvénye határozza meg, tehát hajtóereje a társadalom szükségleteinek maximális kielégítése. A szocializmus termelési viszonyai a kölcsönös segítség és baráti együttműködés viszonyai. Ennek megfelelően a szocialista tábor országai valamennyi országgal a kölcsönös egyenjogúság elismerésén, a kölcsönös előnyök biztosításán és a nemzeti függetlenség tiszteletben tartásán alapuló kereskedelmi kapcsolatok kifejtésére törekszenek.

A szocialista tábor országai azért importálnak, hogy meggyorsítsák a szocialista termelés fejlődését, és ezáltal a társadalom szükségleteinek jobb kielégítését — amely utóbbit bizonyos fogyasztási cikkek importjával is — elősegítsék. Ugyanakkor ezek az országok azért exportálnak, hogy először is ezzel fedezzék importjukat, másodszor segítséget nyújtsanak egymásnak a szocializmus építésében, harmadszor segítsék a gyarmati országokat, hogy azok ilyen módon kedvező feltételek mellett juthassanak azokhoz a gépekhez és berendezésekhez, amelyeket eddig a vezető kapitalista országoktól szereztek be igen rossz feltételekkel, függetlenségük elvesztése árán. A szocialista tábor országai arra törekszenek, hogy a szocialista táboron belül egységes nemzetközi munkamegosztást alakítsanak ki, a kapitalista országokkal való külkereskedelmük fejlesztésével pedig hozzájáruljanak a tartós béke biztosításához.

Külkereskedelmi monopólium

A Szovjetunió külkereskedelme állami monopólium. Ez azt jelenti, hogy külkereskedelmet csak az állam folytathat, mégpedig csak erre a célra alkotott szerv útján. Csak ez a szerv foglalkozhat külkereskedelemmel, és minden egyéb szerv számára tilos kereskedelmi ügyleteknek külfölddel való kötése.

A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának 1925. október 5-i határozata két alapvető feladatot jelölt meg a külkereskedelem monopóliuma számára:

Az első feladat, hogy maximálisan közreműködjék az ország termelőerejének fejlesztésében.

A második feladat, hogy megvédje a szocialista gazdaságot a tőkés országok gazdasági támadásaival szemben.

Az első feladatot a külkereskedelem azzal oldja meg, hogy külföldi országokból azokat az árukat hozza be, amelyek a gazdasági tervek végrehajtásának meggyorsításához szükségesek.

A külkereskedelem monopóliuma megoldja a második feladatot is. Megvédi a Szovjetunió gazdaságát a tőkés világ betöréseitől; megakadályozza, hogy a külföldi tőke összevásárolhassa a szovjet árukat, és megvédi az országot a tőkés országok áruinak beözönlésétől. A külkereskedelem monopóliuma elhárítja a tőkés piacokon végbemenő események befolyását, a tőkés országokban ismétlődő gazdasági válságok hatását, és ezáltal hozzájárul a szovjet gazdaság tervszerű fejlődésének biztosításához.

Mindez azt mutatja, hogy a külkereskedelem monopóliuma hatalmas fegyver a szovjet kormány kezében, amely a kommunizmus építését és a Szovjetunió ellenségei támadásának elhárítását szolgálja.

A szocializmust építő népi demokráciák kialakulásával bővült a külkereskedelmi monopólium funkciója. Ma már nem a Szovjetunió az egyetlen ország, amely kiszakadt az imperializmus rendszeréből. Eppen ezért a külkereskedelmi monopólium most már nemcsak a szocialista gazdasági rendszer védelmezésének eszköze, hanem a Szovjetunió és a népi demokráciák gazdaságai tervszerű összekapcsolásának eszköze is.

Sztálin elvtárs kezdeményezése nyomán a gazdasági kapcsolatoknak olyan rendszere létesült a Szovjetunió és a népi demokratikus országok között, amely biztosítja a testvéri együttműködést és a gazdasági tervek egymást segítő összehangolását.

A szocialista táborhoz tartozó országok gazdasági együttműködésének formái sokfélék: külkereskedelmi, ipari és szállítási együttműködés, kölcsönös műszaki segítség, kölcsönök és hitelek nyújtása, ipari vállalatok közös építése, a termeléssel kapcsolatos tapasztalatcsere legváltozatosabb módszerei, együttműködés a kádereképzésben, természeti erőforrások együttes kiaknázása stb.

A Szovjetunió és a népi demokratikus országok, valamint a népi demokráciák egymás közötti sokrétű gazdasági kapcsolatainak kiterjedt rendszere meggyorsítja a népi demokratikus országok gazdasági fejlődésének ütemét. Az eredményesen fejlődő gazdasági együttműködés erősíti ezeknek az országoknak a tervgazdálkodását, ez teszi lehetővé, hogy szorosabbra fűzhessék és

összeegyeztethessék gazdaságuk fejlesztését, megvalósíthassák az egymásközti munkamegosztást. A nemzetközi munkamegosztás kifejlesztése következtében például nem kell a nehézipar valamennyi ágát egy-egy államnak kifejlesztenie, különösen azokat az ágakat nem, amelyekhez nincsenek meg az országon belül a kedvező természeti előfeltételek. A Szovjetunió és a népi demokráciák gazdasági együttműködése útján a hiányzó vagy kevésbé fejlett iparágak termékeit előnyösen be lehet szerezni.

Ennek az együttműködésnek szervezett formát a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa ad. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa keretében történő együttműködés két fontos célt szolgál:

Először, hogy a népi demokráciák összefogva egymással, a Szovjetunió segítségére támaszkodva, a lehető leggyorsabb ütemben fejlesszék termelőerőiket, és így gyorsabban haladjanak a szocializmus felé vezető úton.

Másodszor, hogy az együttműködés elhárítsa a tőkés országok gazdasági befolyását a népi demokratikus országok felől, elhárítsa a kapitalista országok gazdasági válságának kártékony hatását.

A Szovjetunióval folytatott külkereskedelem igen fontos tényező, amely elősegíti a népi demokratikus országok fejlődését. Eltérően a tőkés világtól, ahol az erősebb ragadozók (USA) a külkereskedelmet eszköznek használják fel arra, hogy gyengébb társaikat mezőgazdasági és nyersanyagfüggvényűkké, illetőleg ipari termékeik elhelyező piacává változtassák. Ezt látjuk többek közt a hírhedt „Marshall-terv alkalmazásánál is, amely egyik kifejezője az USA háború utáni gazdasági agressziójának. Az USA kihasználva a többi kapitalista ország háború utáni meggyengülését, kiszélesítette külkereskedelmét ezeknek az országoknak a rovására. A „Marshall-terv“ kézzelfogható megnyilvánulása az USA terjeszkedési terveinek. Lényege az, hogy az USA a neki lekötölezett államokból csoportot alakít, ezeknek hiteleket nyújt, és ennek következtében ezek az országok gazdasági és politikai önállóságukat kénytelenek feladni.

Ilyen a kapitalista államok „együttműködése“, szemben a szocializmust építő országok baráti, egymást támogató, fejlődésüket meggyorsító társulásával.

Magyarország külkereskedelme

Magyarország külkereskedelme a Horthy-rendszer idején magán viselte azokat a jellemvonásokat, amelyeket a kapitalista külkereskedelem jellemzésénél megállapítottunk. A fasiszta Németországgal való szoros kapcsolat külkereskedelmi téren is megnyilvánult, amely hazánk kirablásának egyik legdöntőbb eszközevé vált a fasiszták kezében. Nyersanyagaink, élelmiszereink

hatalmas mennyisége került így Hitlerék kezébe és cserébe jóformán értéktelen bazárárak tömegét, vagy a háború utáni szállítások ígéretét kaptuk. A tőkés külkereskedelmi vállalatok szívesen szállítottak a fasiszta Németországba, mert a profitot megkapták, a magyar kormány a magyar dolgozók adóiból „finanszírozta” a fasiszták vásárlásait.

A felszabadulás után fokozatosan valósítottuk meg a külkereskedelem állami monopóliumát. A megvalósítás módja az volt, hogy sorra életre hívtuk az állami külkereskedelmi vállalatokat, és kiviteli, illetőleg behozatali engedélyeket csak számukra adtunk ki. Ilyen módon kiszorítottuk a külkereskedelemből a magánkereskedőket. Ez a harc, amelyet 1946-ban kezdtünk el, lényegében 1948 végére, 1949 elejére fejeződött be.

Külkereskedelmünk az ötéves terv szükségleteinek megfelelően erőteljesen növekszik. Külkereskedelmünk — országok szerint való megoszlását tekintve — egyre inkább a tervgazdálkodást folytató országok felé irányul. Külkereskedelmünkre az áru összetételét nézve az a jellemző, hogy elsősorban nyersanyagokat és beruházási javakat hozunk be, kivitelünkben pedig nagyobb-részt készgyártmányok szerepelnek.

Gazdasági életünkben a külkereskedelem sokkal nagyobb szerepet játszik, mint a Szovjetunió életében. Számos nyersanyagban behozatalra szorulunk, és bár forgalmunk nagyobb fele már a baráti országokkal bonyolódik le, még jelentős mértékben rá vagyunk utalva a tőkés országokból való behozatalra. Kereskedelmi politikánk egyik legfőbb feladata, hogy nagy mértékben függetlenítsük magunkat a tőkés országoktól, amelyek ellenséges, megkülönböztető politikát folytatnak velünk szemben.

Feladataink megoldásánál a Szovjetunió példája áll előttünk. A Szovjetunió tapasztalatait felhasználva építjük, erősítjük szocialista külkereskedelmünket. Sokkal könnyebb helyzetben vagyunk, mint annak idején a Szovjetunió volt, mert nem állunk egyedül, mert a szocializmus útján haladó országok táborába tartozunk, és mert segítő kézzel és útmutatással mellettünk áll a hatalmas Szovjetunió.

Az egységes világpiac szétesése a második világháború után két egymással párhuzamos világpiacra.

A kapitalista és a szocialista világpiac ellentétes fejlődése

A második világháború során az imperialisták arra spekuláltak, hogy a Szovjetunió meggyengülve fog kikerülni a világháborúból. Nem ez történt. A második világháború nem a szocializmus gyengülését, hanem ellenkezőleg, annak megerősödését eredményezte. A kapitalista rendszerből kiváltak Kína és az európai népi demokratikus országok, amelyek a Szovjetunióval együtt megalakították a kapitalizmus táborával szembenálló egységes és ha-

talmas szocialista tábor. *A két ellentétes tábor létezésének gazdasági eredménye az volt, hogy szétesett az egyedüli, mindent átfogó világpiac; aminek következtében most két — egymással szintén szembenálló — párhuzamos világpiac van.* Tehát jelenleg két világpiacról, kapitalista és szocialista világpiacról beszélhetünk. A két világpiacon a fejlődés teljesen ellentétes. A kapitalista világpiacon a gazdasági kapcsolatok az általános válság elmélyülése következtében rendkívül zilált állapotba jutottak. Ezt a ziláltságot még fokozza az USA terjeszkedési politikája, amelynek célja a világuralom megszerzése. Az USA sokat akar eladni és keveset akar venni Ennek következtében fokozódik az USA gazdasági nyomása a többi tőkés országok felé. A kapitalista világpiacon harc dúl a különböző tőkés országok között az elhelyezési piacokért és a maximális profit biztosításáért; ez pedig kiélezi az ellentéteket közöttük.

Egészen más a helyzet a szocialista világpiacon. „A demokratikus táborhoz tartozó országok közötti testvéri kapcsolatokra és az országok érdekeinek összhangjára támaszkodó új világpiac egészséges alapon nő és fejlődik. Ezek a testvéri kapcsolatok és ez az összhang biztosítja az említett országok közötti észszerű munkamegosztás megteremtését és népgazdaságaik tervszerű, válságmentes fejlődését a természeti forrásoknak és a gazdasági lehetőségeknek megfelelően.” A szocialista világpiac tagjainak egymással való forgalma 1948—1952-ig a háromszorosára nőtt, a kapitalista országokkal való forgalmuk pedig erősen csökkent. Összforgalmuk ezen idő alatt mégis kétszeresére növekedett.

A szocialista világpiac a szocializmust építő népi demokráciák és a Szovjetunió gazdasági felemelkedését, baráti együttműködésük képét, a kapitalista világpiac pedig ezzel ellentétben a pusztuló kapitalizmus országainak gazdasági romlását és ezen országok éles ellentéteit, a maximális profitért való hajszájuk képét tárja elénk.

SZOCIALISTA PÉNZÜGYI ÉS HITELRENDSZER

A szocialista állam költségvetése

A szocialista állam pénzügyi rendszerében az állami költségvetés központi helyet foglal el. *A költségvetés is terv, mégpedig azon pénzeszközök mozgósításának és felhasználásának a terve, amelyek az állami feladatok végrehajtásához szükségesek.* A költségvetés tehát olyan alapvető pénzügyi terv, amely az egész népgazdaságra kiterjed, és a tulajdonképeni államháztartáson kívül felöleli a helyi költségvetéseket (pl. a Szovjetunióban a köztársasági költségvetéseket, vagy nálunk a községi, járási tanácsok

költségvetését), valamint a társadalombiztosítás előirányzatát. Molotov elvtárs szavai szerint az állami költségvetésben „össze-
jutnak az egész gazdasági és kulturális építés szálai”.

A költségvetés bevételeinek és kiadásainak nagyságát és meg-
oszlását végső fokon a népgazdasági terv mutatószámai határoz-
zák meg. A népgazdasági terv írja elő az egyes gazdasági ágaza-
tok termelésének méretét, az önköltségcsökkentés terén megvaló-
sítandó feladatokat, amely adatok nélkül a bevételek zöme nem
tervezhető meg. Ugyancsak a népgazdasági terv szabja meg a
beruházások terjedelmét, a közigazgatási alkalmazottak béralap-
ját, a szociális és kulturális intézmények fejlesztésének mértékét
stb. Ezeknek az adatoknak a költségvetés kiadásainak összeállí-
tásánál döntő jelentőségük van. A népgazdasági tervnek megfele-
lően állapítják meg azokat az összegeket is, amelyeket a vállala-
tok a költségvetésből kapnak beruházásaik fedezetére, forgóeszkö-
zeik gyarapítására.

A költségvetés nem csupán egyszerű visszatükrözője a nép-
gazdasági tervnek, nem tekinthető csupán tartálynak, amely az
önműködőleg befolyó bevételeket egyszerűen magába gyűjti és
azután meghatározott csatornába irányítja. A költségvetés a
szocialista állam eszköze, amelynek segítségével biztosítja, hogy
az állami feladatok megvalósításához szükséges pénzeszközök
kellő időben és teljes mértékben rendelkezésre álljanak. Ez egy-
ben új jövedelmi források kipuhatolását és feltárását is jelenti.
A költségvetés végrehajtása során az állami szervek rendszeres
ellenőrzést gyakorolnak a gazdasági vállalatok és szervezetek
munkája felett. Ezáltal a költségvetési rendszer hatékonyan közre-
működik a népgazdaság rejtett tartalékainak felderítésében, ösztö-
nzi a vállalatokat jövedelmezőségük és a munka termelékeny-
ségének fokozására.

Állami bevételek

A szocialista költségvetés bevételi oldalának legfőbb jelleg-
zetessége, hogy az állami bevételek döntő része az állami vállala-
latoktól folyik be. Emellett fontos szerepet töltenek be a szövet-
kezeti (kolhoz) alapon működő szervezetektől származó adóbevé-
telek, továbbá a lakosság adói. A bevételek egy másik csoportját
alkotják az állami tulajdon (erdők, tőzegtelepek stb.) kiaknázási
jogaért beszedett járulékok, továbbá a vámok és illetékek. Végül
fontos bevételt jelentenek az államkölcsonők.

Ellentétben a tőkés államháztartással, a Szovjetunióban és
a népi demokráciákban az állami bevételek a dolgozók javára
részint közvetlen, részint közvetett úton teljes egészükben vissza-
térülnek, mert az állami kiadások végeredményben a lakosság

anyagi és kulturális színvonalának emelését, valamint a békés építő munkának megvédését szolgálják a kapitalista környezettel szemben.

A szocialista költségvetés bevételei között a fontosság sorrendjében első helyen az állami vállalatok befizetései állanak.

A szocialista vállalatok a termékeket terv szerinti áron értékesítik. A terváron befolyó bevételek összege nagyobb, mint azoké az ugyancsak megtervezett kiadásoké, amelyek a vállalat önköltségét jelentik. Az eltérés az önköltségi ár és az eladási ár között a népgazdaság egészére nézve megfelel a társadalom számára fenntartott terméknek és döntő részben az államot illeti meg, amelyet az a bővített szocialista újratermelés és a többi állami feladat megvalósítása érdekében használ fel.

A társadalom számára fenntartott terméket az állam — mint tudjuk — forgalmi adó és nyereségbefizetés formájában vonja el.

A *forgalmi adót* az áruk eladása után fizetik. Kivetésének legfontosabb elve, hogy minden árut a termeléstől a fogyasztóig vezető úton, csak egyszer adóztatnak meg. A forgalmi adók kulcsai az egyes árukategóriáknál eltérőek. A beruházási cikkek árában csak 1% forgalmi adó van kalkulálva, hogy ezzel is ösztönözze az állam az új technika alkalmazását. A fogyasztási cikkek különböző fajtáinál árpolitikai szempontok szerint eltérő nagyságú forgalmi adót kalkulálnak. Alacsony az adókulcs a gyógyszereknél, tankönyveknél, gyermekruházati cikkeknél, magasabb a textil- és cipőáruknál, míg az olyan cikkeknél, mint a dohány, szesz, az adó az ár nagyobb hányadát teszi ki.

Pénzügyi szempontból a forgalmi adó jelentősége főleg abban rejlik, hogy az állam feladatainak teljesítésénél feltétlenül számíthat nagyösszegű, előre meghatározott és a népgazdasági termelési és értékesítési tervek teljesítésével szorosan összefüggő adóhozamra, függetlenül a vállalatok pénzügyi eredményétől. A forgalmi adó továbbá fontos tényezője a vállalati gazdálkodás pénzügyi ellenőrzésének is, mert a költségvetésbe való befizetések csak akkor folynak be idejében és a tervezett összegben, ha a vállalatok termelési és értékesítési terveiket megfelelően teljesítik.

A szocialista rendszer pénzügyeinek fölényét a kapitalista rendszerrel szemben többek között — mint láttuk — az is bizonyítja, hogy a forgalmi adó fontos tervellenőrző eszközként is működik, tehát arra is szolgál, hogy a tervek szerinti termelés és értékesítés folyamatosságát ellenőrizze.

A szocialista pénzügyi rendszer fölénye azonban még szembe-
tűnőbbé válik, ha megvizsgáljuk a *nyereségbefizetések* szerepét és fontosságát. A forgalmi adó megszabása oly módon történik, hogy a vállalatoknál emellett még nyereség is létrejöhessen. Magyarországon jelenleg az árba általában két százalék nyereség

van beépítve. A nyereség egyik fontos feladata, hogy érdekeltté tegye a vállalatokat és azoknak minden dolgozóját saját gazdasági tevékenységük eredményeiben, és így ösztönzőleg hasson az önköltség csökkentésére.

Az önköltség leszorítása folytán ugyanis nagyobbodik az a különbség, amely a vállalat bevételei és kiadásai között keletkezik. Mivel az állami vállalatok nyereségük túlnyomó részét nyereségbefizetés formájában az államnak szolgáltatják be, a nyereségek gyarapodásával az államháztartás járulékos bevételekhez jut. Az önköltség csökkentéséből keletkező vállalati nyereségek az állami bevételeknek egyik fontos forrását jelentik, és hozzájárulnak ahhoz, hogy a dolgozók állama olyan célkitűzéseket valósíthat meg, amelyek végeredményben a dolgozók összessége anyagi, szociális és kulturális színvonalának további emelését teszik lehetővé. Figyelembe kell venni ezenkívül azt is, hogy a nyereségnek egy része a vállalatnál marad. Ezt a nyereségrészt a vállalat egyfelől termelése bővítésére, másfelől az illető vállalatban dolgozók szociális és kulturális szükségleteinek minél tökéletesebb kielégítésére fordítja. Ez azt is jelenti, hogy az utóbbi feladatok végrehajtására is nagyobbodó összegek állanak a vállalat rendelkezésére. Mindennek tudatában mind a vállalatok vezetősége, mind azoknak a dolgozói különösen a szocialista munkaverseny kiszélesítésével igyekeznek az önköltségcsökkentés mértékét fokozni.

Míg tehát a forgalmi adó teljes egészében az állam jövedelme, a nyereség egy része a vállalatoknál marad; részben a termelés növeléséhez szükséges forgóeszközök, részben az igazgatói alap céljaira.

Az említett két bevételi forrásnak a szocialista államháztartásban betöltött döntő fontosságú szerepe kiviláglik az alábbi táblázatból, amely feltünteti a forgalmi adó és nyereségbefizetés százalékos részesedését az állami összbevételekben.

Szovjetunió

Állami bevételek	1950	1951
	Ideigl. zárszámadás	Költségvetés
Forgalmi adóból	55,92 ⁰ / ₀	52,48 ⁰ / ₀
Nyereségbefizetésből	9,56 ⁰ / ₀	10,29 ⁰ / ₀
Együtt	65,48 ⁰ / ₀	62,77 ⁰ / ₀

Állami bevételek	1950	1951
	[Költségvetés	Költségvetés
Forgalmi adóból	46,19 ⁰ / ₀	45,62 ⁰ / ₀
Nyereség befizetésből	18,40 ⁰ / ₀	15,61 ⁰ / ₀
Együtt	64,59 ⁰ / ₀	61,23 ⁰ / ₀

A szocialista államháztartás harmadik fő bevételi forrása a szövetkezetek (kolhozok) jövedelemadója. Erre azért van szükség, mert a szövetkezet jövedelme nem az állam, hanem egyes csoportok (szövetkezeti tagok, kolhozisták) tulajdonát alkotják, és így a szövetkezetek az adó befizetése után fennmaradó nyereségükkel az alapszabályok által meghatározott keretben szabadon rendelkeznek.

A szocialista (állami és szövetkezeti) vállalatok és szervezetek költségvetési szolgáltatásainak e három fő fajtája (forgalmi adó, nyereségbefizetés és szövetkezeti jövedelemadó) mellett a szocialista gazdasági szektor egyéb adók és illetékek címén is teljesít befizetéseket az állami számlákra.

A szocialista gazdasági szektorból származó költségvetési bevételek a népgazdaság gyorsütemű fejlődésével, valamint a termelés és az áruforgalom állandó kiterjedésével egyre növekednek.

A szocialista vállalatok költségvetési szolgáltatásaihoz képest a lakosság adója csak kisebb, de azért számottevő szerepet tölt be. Pl. a Szovjetunióban a lakosság adója az 1952. évi költségvetés szerint előirányzott összes állami bevételeknek 9,3%-át teszi ki, szemben a forgalmi adó és a nyereségbefizetés 63,2%-os együttes részarányával.

Eltekintve a szocialista állam kifejlődésének első szakaszában a városi kapitalista elemekkel és a kulákokkal szemben alkalmazásra kerülő magas adókulcsoktól, a lakosság adóterhe úgyszólván jelentéktelen. A tőkés országok viszont az adókat, melyek lényegében a kapitalista osztály uralmának biztosítására, más szóval a dolgozók kizsákmányolására és fékentartására szolgálnak túlnyomórészt éppen a dolgozókkal fizettetik meg, sőt a burzsoázia által fizetett adókat is végeredményben a dolgozó népre hárítják át.

A lakosság adóbefizetéseinek mértéke aszerint változik általában, hogy az adófizető az állami, szövetkezeti vagy magángazdasági szektorhoz tartozik-e? A szocializmust építő népi demokráciákban az adókivetésnek ez az egyik fő irányelve. Adó-

kedvezmények nyújtásánál pedig az egyik vezető szempont a látszólagos gazdálkodás fokozott segítése.

Az egyes gazdasági szektorokon belül az adóösszeg magassága rendszerint függ az adófizetők családi állapotától, valamint az adó alá eső jövedelem nagyságától. A dolgozóknak bizonyos mértéket meg nem haladó jövedelme teljesen mentes az adóztatás alól.

Az államháztartási bevételek fontos forrását alkotják továbbá az *államkölcsönök*, amelyeket a lakosság, illetve (a Szovjetunióban) a szövetkezeti szervezetek, takarékpénztárak és biztosítóvállalatok is jegyeznek.

Míg a kapitalista állam a kölcsönöket főleg népelnyomó apparátusának kibővítésére vagy a háborús finanszírozás céljaira használja fel, addig a szocialista viszonyok között a kölcsönöket a dolgozó nép érdekeinek megfelelően produktív célokra fordítják. A nyermény- vagy kamatozó kötvények formájában kibocsátott szocialista államkölcsönök sikere a kölcsönök kedvező feltételei mellett elsősorban a dolgozók állandóan növekvő jólétére, a tömegek politikai öntudatának fejlődésére és szocialista hazafiságukra vezethető vissza.

Allami kiadások

A termelés állandó kiszélesítése, az önköltség állandó csökkenése és a lakosság növekvő jóléte évről évre nagyobb bevételeket biztosít a szocialista állam számára. E hatalmas bevételi források lehetőséget nyújtanak arra, hogy az állam egyre nagyobb összeget fordítson a népgazdaság fejlesztésére, a szociális és kulturális szükségletek mind teljesebb kielégítésére.

Az állami funkciók végrehajtásával kapcsolatos kiadásoknál négy főcsoportot szoktak megkülönböztetni, nevezetesen a népgazdaságra fordított összegek, a szociális és kulturális költségek, a honvédelmi kiadások és a közigazgatás költségei. A Szovjetunió költségvetésében az egyes kiadási csoportok az 1952. évi költségvetés szerint a következő arányokkal szerepeltek: népgazdaság 37,8%, szociális-kulturális kiadások 26,2%, honvédelem 23,9%, közigazgatás 3% és egyéb 9,1%.

A kiadások között döntő súllyal esnek latba *a népgazdaság finanszírozását* szolgáló összegek. Így pl. 1950-ben az európai népi demokráciák összkiadásainak a következő hányadát irányozták elő népgazdasági célokra. Lengyelország 43,5%, Magyarország 41,5%, Románia 37,5%, Albánia 37%, Bulgária 35% és Csehszlovákia 32%. A tőkés államok viszonyaira pedig jellemző, hogy pl. Horthyék Magyarországon a háború előtti utolsó esztendőben az összes költségvetési kiadásokból csupán 2,8%-ot fordítottak beruházásokra. A szocialista állam hatalmas erőként írá-

nyítja a népgazdaság fejlődését, fedezi a beruházási szükségleteknek és a forgóalapok bővítésére irányuló kiadásoknak döntő részét. A költségvetés terhére biztosítják többek között a különböző egyéb kiadások pénzügyi fedezetét is, amelyek pl. népgazdasági tartalékok létesítésére, káderek kiképzésére, tudományos kutatómunkákra stb. szolgálnak. Az állam gazdasági jellegű kiadásai között fontos helyet foglal el továbbá a mezőgazdasági gépállomások finanszírozása is. Míg így a szocialista állam népgazdasági kiadásai kizárólag produktív célok és a bővített újratermelés szolgálatában állanak, addig a tőkés állam gazdasági kiadásainak túlnyomó részét a tőkéseknek nyújtott nyílt vagy burkolt támogatás teszi ki.

A szocialista államháztartásban a népgazdaság finanszírozása mellett kimagasló szerepet játszanak a *szociális, kulturális kiadások* is, amelyek általában az állami összkiadás negyed részét teszik ki. Ebben kifejezésre jut az a nagy fontosság, amelyet a szocialista állam a dolgozó nép szociális és kulturális életszükségei menő jobb kielégítésének tulajdonít. Az új kórházak, bölcsődék, óvodák, iskolák és felső tanintézetek, valamint az üdülők, kultúrházak, sporttelepek tömege, a továbbtanulási lehetőségek stb. jelzik azt a szeretetet, amellyel a szocialista állam legnagyobb kincséről, az emberről gondoskodik.

A *hónvédelemre fordított kiadások* a nép békés alkotómunkáját biztosítják. Ami pedig végül a *közigazgatási költségeket* illeti, megállapítható, hogy ezeknek az összkiadásokban való részese-dése mindinkább csökken és — amint láttuk — pl. a Szovjetunióban csak mintegy 3%-ot tesz ki. A népi demokratikus országokban a párt és a kormány törekvése állandóan arra irányul, hogy csökkentse a termeléssel nem kapcsolatos igazgatási költségeket és az állami apparátus munkáját észszerűbbé és olcsóbbá tegye.

A költségvetés egyensúlya

A szocialista államháztartás tervszerűsége és szerves kapcsolata a népgazdaságban végbemenő termelési és forgalmi folyamatokkal lehetővé teszi, hogy az államháztartás nemcsak egyensúlyban van, hanem ezen felül rendszerint jelentős bevételi többletet is tüntet fel. Ez a szocialista pénz szilárdságának egyik legfontosabb biztosítója. Ezzel szemben a tőkés országokban az államháztartásnak még békeidőben is — kevés kivétellel — mutatkozó nagyösszegű hiánya az infláció irányába hat, vagyis még csak fokozza a dolgozók kizsákmányolását a pénzhígítás eszközeivel, tehát azzal, hogy a dolgozók egyre értéktelenebb pénzben kapják fizetésüket. A szocialista államháztartás fölénye a tőkés állam pénzügyei fellett még jobban szembetűnő a háborús időkben. Míg a tőkés államokban a háború finanszírozása hatalmas

hiányok keletkezéséhez vezetett, és az állami szükségletek kielégítése csak a bankjegyprés állandó igénybevétele mellett volt biztosítható, addig a Szovjetunióban a Nagy Honvédő Háború minden eddigit felülmúló pénzügyi erőfeszítései ellenére és annak ellenére, hogy a fasiszta hadseregek mélyen szovjet területen álltak, az államháztartási bevételek csupán az 1942. és 1943. években (amikor is mindössze 10,3%-os, illetve 3,5%-os hiány mutatkozott) nem fedezték teljesen a kiadásokat, de már 1944-ben, tehát a második világháború kellős közepén, az államháztartás ismét felesleggel zárult.

A költségvetés szerepe a nemzeti jövedelem újraelosztásában

A költségvetés végrehajtása során az állam — mint láttuk — az adók, nyereségbefizetések, kölcsönök stb. útján biztosítja magának feladatainak megvalósításához a szükséges pénzügyi fedezetet. Ezáltal az állam pénzeszközöket von el a szocialista vállalatoktól, valamint a lakosságtól. Másfelől a szocialista vállalatok és a lakosság az állami költségvetésből folyósított kiadások révén új pénzeszközökhöz is jutnak. Ez a két elentétes irányú, állandó áramlat megváltoztatja a nemzeti jövedelem termelése során a népgazdaságban eredetileg létrejött jövedelemmegoszlást. Az államháztartás segítségével így bonyolódik le a nemzeti jövedelem tervszerinti újraelosztása.

A vállalati pénzgazdálkodás

Amikor az előzőekben az államháztartás bevételeivel és kiadásaival foglalkoztunk, lépten-nyomon találkoztunk azzal a szoros összefüggéssel, amely az államháztartás és a vállalati pénzügyek között fennáll. Láttuk egyrészt, hogy a vállalatok befizetése a szocialista államháztartás legfontosabb forrása, míg másrészt az állami kiadások nagy része a népgazdaság, vagyis a vállalatok stb. finanszírozására szolgál.

Nézzük tehát kissé közelebbről a vállalati pénzügyeket. Szocialista viszonyok között az állami vállalatok megszervezésének *egyik alapelve, hogy azokat a népgazdasági terv keretei között jelentős mérvű pénzügyi és gazdasági önállósággal ruházzák fel.*

A vállalatok önálló gazdaságos elszámolása a munka kifejtésének és eredményének szigorú számbavételén alapszik, a számbavétel pedig a pénz útján történik. A vállalati részletterveknek, mint pl. a termelési, anyag-, munkaügyi és értékesítési terveknek pénzügyi tükörképe az úgynevezett pénzügyi terv, amely magába foglalja a vállalat gazdasági tevékenységével járó pénz- és hitelforgalmat. A vállalatok pénzügyi tervei tételek szerint előíranyozzák egy-egy tervidőszak összes bevételeit és kiadásait,

az esetleges hiányok fedezéséhez szükséges bankhiteleket stb. vagy esetleg — mint látni fogjuk — az állami hozzájárulást a vállalat forgóalapjához és másfelől az állam számlájára teljesítendő nyereségbefizetést. A vállalati pénzügyi tervek alapul szolgálnak a központi bank (Magyarországon: a Magyar Nemzeti Bank) hitel- és pénztári terveinek felállításához (l. alább), amelyeknek segítségével történik a pénz- és hitelforgalom tervszerű lebonyolítása.

Mielőtt azonban áttérnénk a bankszervezet kérdésére, még röviden foglalkozni kívánunk a vállalatok álló- és forgóeszközeinek finanszírozásával. Ha egy új állami vállalat alakul, az állam bocsátja rendelkezésére a költségvetésből az állóeszközök létesítésére szolgáló összes pénzeszközöket, valamint a terv szerinti forgóeszközszükségletnek döntő részét, amely a saját forgóeszközöket adja. A forgóeszközszükséglet fennmaradó részét pedig a központi bank hitelnyújtással elégíti ki.

A szocialista bankszervezet

A szocialista pénzügyi rendszeren belül az állami költségvetés mint központi tényező mellett fontos helyet foglal el a bankszervezet. A bankszervezet jelentőségét a szocializmus szempontjából Lenin elvtárs a következőképpen világította meg: *„Ez — országos számvitel, a termelésnek és a termékek elosztásának országos elszámolása ez, azt mondhatjuk, nem más, mint a szocialista társadalom váza.”*

A szocializmust építő országok bankrendszerét, amelynek mintaképeül a szovjet bankrendszer szolgál, a *központosítás* és *szakosítás* jellemzi. Egy-egy fontos pénzügyi funkció elvégzése külön-külön pénzügyi intézetekre van bízva (szakosítás), úgyhogy a szocialista bankrendszer nem ismer párhuzamos hatásköröket. Ez maga után vonja a bankműveletek központosítását, ahogyan azt az alábbiakban, pl. a központi bank hitel- és pénzforgalmi monopóliumával kapcsolatban látni fogjuk. A központosítás biztosítja a bankok által gyakorolt pénzügyi ellenőrzés hatékonyságát, és így fontos előfeltétele a népgazdaság tervszerű működésének. A központosítással járó tömegforgalom észszerűbb munkamódszerek (pl. gépesítés) bevezetését teszi lehetővé, ami lényegesen csökkenti a bankszervezet önköltségeit.

A központi bank

A szocialista bankrendszerben a legfontosabb helyet a központi bank foglalja el: a Szovjetunióban a Goszbank, nálunk a Magyar Nemzeti Bank. A központi bank fő funkciói a következőképpen foglalhatók össze:

1. Összegyűjti és kezeli az államnak, valamint mindazoknak a vállalatoknak, szervezeteknek és intézeteknek pénzeszközeit, amelyek nála kötelesek őrizni pénzbeli tartalékaikat. Ezek a pénzeszközök adják a fizetési forgalom lebonyolításának alapját, amely túlnyomórészt készpénz igénybevétele nélkül, számlajóváírások és megterhelések útján megy végbe

Az a körülmény, hogy a vállalatok és szervezetek a törvény szerint kötelesek egész pénzforgalmukat (a szigorúan korlátozott ú. n. házi pénztáron keresztül lebonyolódó kisösszegű készpénzfizetések kivételével) a központi banknál vezetett számlájukon — amely nálunk az „egyszámla” nevét viseli — keresztül lebonyolítani (az ú. n. pénzforgalmi monopólium), lehetővé teszi, hogy a bank a pénzen keresztül folyamatosan ellenőrizze az egész népgazdaság tevékenységét, és az átmenetileg felhasználásra nem kerülő pénzeszközöket a népgazdaság hitelezésének szolgálataiba állítsa.

2. Rövidlejáratú hitelek folyósítása az összes gazdasági szervezetek részére, amelyek önálló elszámolási egységként működnek. Rövidlejáratú hitelek nyújtására elvben csak a központi bank jogosult (hitelmonopólium).

A rövidlejáratú hitelek folyósítása csak abban a mértékben történik, amennyire ezt a vállalatok gazdasági terveinek végrehajtása szükségessé és indokolttá teszi. A hitelfelhasználás megfelelő ellenőrzésének biztosítása végett a hiteleket csak meghatározott célra adják (célhitel), és rendeltetésszerű felhasználásukat folyamatosan figyelemmel kísérik. A rövidlejáratú hitelnyújtás további két alapelve, hogy a bank hitelt csak szigorúan megszabott határidőre bocsát rendelkezésre. Amennyiben a hitel gazdaságilag már nem szükséges, lejárat előtt is esedékessé válik. A másik elv abban áll, hogy a bank által folyósított hiteleknek megfelelő anyagi fedezettel kell rendelkezniük.

A hiteleknek határidőhöz való kötése arra sarkalja a vállalatokat, hogy pontosan teljesítsék termelési, értékesítési és egyéb terveiket, és állandóan törekedjenek a forgóeszközök forgási sebességének meggyorsítására. Az az előírás pedig, amelynek értelmében a hiteleket csak kellő anyagi fedezet mellett szabad nyújtani, biztosítja a szerves kapcsolatot a pénz és az áruk mozgása között, és így még jobban fokozza a szocialista pénz szilárdságát.

3. A bankjegykibocsátás a központi bank kizárólagos joga. Ez az úgynevezett bankjegykibocsátási (emissziós) monopólium. A bankjegyforgalomnak a népgazdasági terv szerinti szükségleteknek megfelelő lebonyolítása ugyancsak a központi bank feladatkörébe tartozik.

4. A központi bank az állam pénztárosa, és mint ilyen, kezeli az állami költségvetés valamennyi számláját, amire a pénzforgalmi monopólium ismertetése során már rámutattunk. Ezekre a

számlákra folynak be az összes költségvetési bevételek, és e számlák terhére történnek a költségvetési kiadások is. Az államháztartási számlákon rövidebb-hosszabb időre leülepedő pénzeszközöket a központi bank — a vállalati stb. aktív számlaegyenlegekhez hasonlóan — a hitelnyújtás forrásaként használja fel.

5. A központi banknak fontos teendői vannak a külkereskedelem és a valutaügyek terén is. A Magyar Nemzeti Banknak így pl. feladata a deviza-, valuta- és aranykészletek kezelése, az államközi egyezményekkel kapcsolatos elszámolási és fizetési műveletek lebonyolítása, valamint a jelentősebb egyéb pénzügyi műveletek végrehajtása. A bank azonkívül a pénzügyminisztérium által reá ruházott jogkörben devizahatósági funkciókat is ellát.

A beruházási bankok

A szocialista bankrendszer egyik döntő fontosságú jellegzetessége, hogy élesen szétválasztja a rövidelejáratú hitelnyújtást a beruházások finanszírozásától. Ez utóbbi feladatot egy vagy több speciális bank, az úgynevezett specbankok látják el, amelyek az igazolt beruházások arányában folyósítják a benyújtott számlák ellenértékét, valamint ellenőrzik, vajjon a beruházások a terv szerinti határidőre elkészülnek-e, nincsenek-e ártúllépések stb. A beruházásoknak a bankok útján való finanszírozása két formában történik. Az állami vállalatok visszafizetésre nem kerülő költségvetési juttatásokban részesülnek, a szövetkezeti (kolhozi) szervezetek pedig hosszúlejáratú hitelt kapnak, amelyet tehát vissza kell téríteniök.

A Szovjetunióban a beruházások finanszírozása terén népgazdasági ágankénti szakosításban több pénztintézet működik. Így az ipar, a közlekedés és a posta beruházásainak finanszírozását az Iparbank (Prombank) hajtja végre. A szovhozok (állami gazdaságok) és a mezőgazdasági gépállomások beruházásaihoz szükséges pénzeszközöket a Mezőgazdasági Bank (Szelhozbank) bocsátja rendelkezésre. Ez az intézet kielégíti a kolhozok (mezőgazdasági termelési szövetkezetek) hosszúlejáratú hitelszükségleteit is. A Kereskedelmi Bank (Torgbank) feladata az állami kereskedelem beruházásainak finanszírozása, valamint a fogyasztási és kézműipari szövetkezetek hitellel való ellátása. A helyi tanácsok (szovjetek) vállalataival, a községi lakásépítéssel, szociális és kulturális intézményekkel stb. kapcsolatos beruházásokat a Központi Községi Bank (Cekombank) és a helyi községi bankok hálózata finanszírozzák.

Takarékpénztárak

A Szovjetunió és a népi demokráciák kiterjedt takarékpénztári hálózattal rendelkeznek. A Szovjetunióban a takarékpénztárak Állami Munkás Takarékpénztárak néven ismeretesek, míg nálunk

a takarékpénztári feladatokat az Országos Takarékpénztár és fiókjai látják el. E feladatokhoz tartozik elsősorban a lakosság pénzbeli megtakarításainak összegyűjtése, betétek és államkölcsönök szolgálatának ellátása, valamint a lakosság megbízásából végzett különböző műveletek, mint pl. átutalások stb. lebonyolítása.

A szocialista pénzügyek és a tervgazdálkodás

A pénz- és hitelforgalom megtervezése

Tekintettel arra, hogy a népgazdaság tervszerű arányos fejlődésének törvénye a szocializmus egyik legfontosabb gazdasági törvénye, a pénz- és hitelforgalom is a kidolgozott terveknek megfelelően bonyolódik le.

A pénz- és hiteltervezésnél döntő fontosságúak a központi bank pénztári és hiteltervei, amelyek a vállalatok pénzügyi tervein épülnek fel. Minthogy ez utóbbiak az egyes szakmákra, illetve vállalatokra megállapított népgazdasági tervelőírások alapján készülnek, a központi bank pénztári és hiteltervezése szerves kapcsolatban van a népgazdasági terv egészével.

A központi bank hitelterve mérleg formájában meghatározott időszakra (egy negyedévre) előíranyozza a folyósítandó hitelek összegét, valamint azokat a forrásokat, amelyekből a hitelnyújtás eszközölhető. E források között szerepelnek a központi banknál vezetett állami, vállalati és egyéb számlákon mutatkozó együttes egyenleg, a bank úgynevezett saját eszközei (alapítási alap, tartalékalap, felgyülemelő nyereség), valamint — ha az előbbi két forrás nem elegendő a hitelszükséglet kielégítésére — az új bankjegykibocsátás. A központi bank hitelterve csak a rövidlejáratú hitelekre vonatkozik, a hosszúlejáratú hitelellátás lényegében a beruházási terv keretében történik.

A központi bank pénztári terve magában foglalja mindazokat a csatornákat, amelyeknek felhasználásával a készpénz a bank pénztáraiból forgalomba kerül, valamint azokat a csatornákat, melyeken át a készpénz a népgazdaságból visszaáramlik a bankhoz. A pénzügyi terv bevételi oldalán az ú. n. „kereskedelmi bevételek” a legfontosabb tétel. A lakosság áruvásárlásai következtében az állami és szövetkezeti kereskedelem nap mint nap hatalmas készpénzbevételre tesz szert, amelyet (a szigorúan korlátozott házipénztári készlet kivételével) azonnal a központi banknál vagy ennek fiókjainál lévő számlákra köteles befizetni. A Goszbanknál pl. e tétel a készpénzviassaáramlás mintegy 80%-a. A pénztári terv kiadási oldalán a vállalatközi fizetési forgalommal kapcsolatban alig jelentkezik készpénzszükséglet, minthogy a vállalatok kötelesek az egymással szemben fennálló tartozásokat — az úgynevezett házi pénztárból fizethető kisösszegű köte-

lezettségük kivételével — az egyszerűen keresztül átutalással kiegyenlíteni. A munkabérek és hasonló jellegű fizetések viszont természetesen készpénzben folyósítandók. Így a munkabérfizetés céljára történő készpénzfolyósítások döntő fontosságú tételt alkotnak a pénztári terv kiadási oldalán. A Goszbanknál a munkabérek az általa folyósított készpénzmennyiségek kb. 90 %-át teszi ki.

Az újonnan kibocsátható készpénzmennyiséget, illetve a pénzforgalom csökkentésének mérvét nem a központi bank, hanem a tervfőhatóságok állapítják meg, aminél a döntő szempont, hogy a lakosság vásárlóereje összhangban legyen a fogyasztás rendelkezésére álló árumennyiséggel. A központi bank feladata, hogy a tervfőhatóságok által megszabott bankjegyforgalmi keret betartás végett a hitelterv és a pénztári terv egyenlegeként szereplő bankjegykibocsátás, illetőleg bankjegyvisszáramlás mindenkori alakulása felett hatékony ellenőrzést gyakoroljon. Ennek érdekében a bank behatóan vizsgálja minden egyes vállalatnál stb. a hitelszükséglet indokoltságát, közreműködik a rejtett tartalékok feltárásában, és törekszik a hitelvisszafizetés meggyorsítására. Mindezek az intézkedések csökkentőleg hatnak a nép gazdaság hitelszükségletére, ezen keresztül pedig a hitelszükséglet részbeni fedezéséhez esetleg szükséges bankjegymennyiségre is. A bank a forgalomban lévő bankjegymennyiséget közvetlenül is befolyásolja oly módon, hogy pl. szigorúan ellenőrzi, vajjon a vállalatok munkabérfizetései összhangban állanak-e a tervteljesítéssel. Ez korlátozza a forgalomba áramló pénzmennyiséget. Másfelől a már forgalomban lévő pénzmennyiséget a bank azáltal igyekszik csökkenteni, hogy rendszabályokat hoz a pénzvisszáramlás meggyorsítására. Így pl. rendszeresen felderíti a tömegfogyasztási cikkek fokozott termelésének lehetőségeit, és törekszik az állami és szövetkezeti kereskedelem működésének meggyorsítására, hogy előmozdítsa a lakosság vásárlásait és ezzel a pénz visszaáramlását.

E módszerek segítségével a központi bank biztosítja, hogy egyfelől a hitel terjedelme, másfelől a készpénz be- és kiáramlások befolyásolása után kialakuló pénzforgalom a tervben előírt felső határon belül maradjon.

A szocialista pénz szilárdsága

A szocialista pénzügyi rendszer összes ismertetett ágazatai szerves egésszet alkotnak. A pénzügyi rendszer egységességének gazdasági alapja a termelési eszközök szocialista tulajdonán felépülő tervgazdálkodás. A pénzügyi rendszer egységes politikai alapját pedig az adja, hogy az államhatalom a dolgozó nép, a munkásosztály kezében van. Ezek a tényezők biztosítják a szo-

cialista állam pénzügyi rendszerének a népgazdasági terv keretében való egységes irányítását, ami lehetővé teszi a költségvetés és a pénzügyi rendszer többi szerveinek, valamint az egyes népgazdasági ágak pénzügyeinek teljes egybehangolását a pénzeszközök mozgósítása és hováfordítása szempontjából

A szocialista pénzügyek tervszerű vezetése és szerves kapcsolata az árutermeléssel és értékesítéssel biztosítja a szocialista pénz nagy fölényét a kapitalista pénzzel szemben. Ez legfényesebben mutatkozik a szovjet rubel esetében, amelynek belső értéke a sorozatos tervszerű árleszállítások következtében állandóan nő; míg ugyanakkor a tőkés országokban végbemenő infláció következtében a különböző kapitalista valuták értéke folytonosan csökken.

A SZOCIALIZMUSBÓL A KOMMUNIZMUSBA VALÓ FOKOZATOS ÁTMENET

Az eddigiekben megvizsgáltuk a szocializmus politikai gazdaságtanának alapvető kérdéseit. Most vizsgáljuk meg a szocialista társadalom további fejlődésének útját: a kommunizmusba való fokozatos átmenetet, valamint a marxizmus tanítását a kommunizmusról.

Szocializmus és kommunizmus — a kommunista társadalom két szakasza

A szocializmus és kommunizmus nem két különböző társadalmi rendszer, hanem egy és ugyanazon társadalmi formának két különböző fejlődési foka. Marx és Engels mutatták meg, hogy a kommunista társadalomnak két fejlődési szakasza (foka) van: első fejlődési szakasza, amit szocializmusnak nevezünk, és második fejlődési szakasza, amit kommunizmusnak nevezünk. Marx azt tanítja, hogy a szocializmus alsó foka kezdete annak a társadalomnak, amely a kapitalizmust felváltja.

A szocializmusról és kommunizmusról szóló marxi tanításokat Lenin elvtárs, majd a megvalósult szocializmus időszakában — a szocializmus építése során szerzett tapasztalatok elméleti általánosítása útján — Sztálin elvtárs fejlesztettek tovább.

A két fejlődési szakasz azonosságai és különbségei

1. Mind a szocializmusban, mind a kommunizmusban a termelési eszközök társadalmi tulajdonban vannak. A kommunista társadalom mindkét fokán a társadalom alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona. Tehát sem a szocializmusban, sem a kommunizmusban nincsenek magántulajdonban termelési esz-

közök. A termelőerők jellege és a termelési viszonyok mindkét fokon teljes összhangban vannak.

2. Mindkét fokon a társadalom tagjainak baráti együttműködése jellemző. Nincs kizsákmányolás, nincs nemzeti, faji, vallási stb. elnyomás. Tehát az emberek csoportjainak helyzete, kölcsönös viszonya a termelésben a társadalmi tulajdon következtében mindkét fokon lényegében azonos.

3. Mindkét fokon ugyanaz a gazdasági alaptörvény hat. A szocializmusban és a kommunizmusban a termelés célja egyaránt az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása. A cél elérésének eszköze pedig: az egész termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése a legfejlettebb technika alapján.

4. Mind a szocializmusra, mind a kommunizmusra az egész népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése jellemző.

5. Mindkét fokon követelmény az emberekkel szemben, hogy képességeik szerint dolgozzanak.

Ezek azok a gazdasági fővonások, amelyek mind a szocializmusra, mind a kommunizmusra jellemzők.

Melyek ezzel szemben a fő különbségek a kommunista társadalom két fejlődési foka között?

1. A szocializmusban a társadalmi tulajdonnak még két formája van: az állami (össznépi) tulajdon és a kolhoz—szövetkezeti tulajdon. A kommunizmusban a társadalmi tulajdonnak már csak egy egységes formája lesz: az össznépi tulajdon.

2. Az előbbiekből következik, hogy a szocializmusban, bár nincsenek ellentétes érdekű osztályok, de a társadalmi tulajdon két formája alapján még van két baráti osztály: a munkásosztály és a kolhozparasztság. A kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára való felemelésével a kommunizmusban minden osztálykülönbség megszűnik.

3. A szocializmusban már nincs ellentét a város és falu, ipar és mezőgazdaság között. Mégis a múlt örökségeként még megmaradnak a város és falu, ipar és mezőgazdaság közötti *lényeges különbségek*. A mezőgazdasági munka gépesítése és mindenekelőtt a kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára való felemelése következtében ezek a lényeges különbségek a kommunizmusban meg fognak szűnni.

4. Bár a szocializmusban már nincs ellentét a fizikai és szellemi munka között, a lényeges különbségek azonban megmaradnak. A kommunizmusban ezek a lényeges különbségek meg fognak szűnni, úgyhogy a munkások a mérnökök és technikusok színvonalára, a kolhozparasztok pedig az agronómusok színvonalára emelkednek.

5. A szocializmusban a munka nem kikényszerített munka többé. A munka a teherből becsület és dicsőség dolgává lett, de

nem vált még általánosan életszükségletté. A kommunizmusban a munka elsőrendű életszükségletté válik.

6. A szocializmusban a munka szerinti elosztás törvénye érvényesül, mert még nincs meg a szükségletek szerinti elosztás előfeltétele. Ennek oka egyrészt, hogy még nincs meg a megfelelő termékbőség, másrészt, mert a munka még nem vált elsőrendű életszükségletté (a dolgozókat anyagilag közvetlenül érdekeltté kell tenni a munkatermelékenység emelésében). A kommunizmusban viszont meglesz a hatalmas termékbőség, és a munka elsőrendű életszükségletté válik. Így a munka szerinti elosztás törvénye helyett a szükségletek szerinti elosztás törvénye fog uralkodni.

7. A szocializmusban olyan kategóriák, mint árutermelés, pénz, munkabér, kereskedelem még léteznek. A szocializmusban még érvényesül — bár korlátozott hatókörrel — az árutermelés törvénye: az értéktörvény. A kommunizmusban ezek a kategóriák meg fognak szűnni, és az árutermelés megszűnésével egyidejűleg az értéktörvény is le fog tűnni a színről.

Ezek a fő különbségek a szocializmus és a kommunizmus között. Mint látható, valamennyi különbség fejlődésbeli különbség, amely abból adódik, hogy a kapitalizmus megdöntése után nem lehet azonnal, egy csapásra a teljes kommunista társadalmat felépíteni.

A kommunista társadalmat Sztálin elvtárs a következő szavakkal jellemezte: „Ha röviden meg akarjuk adni a kommunista társadalom anatómiáját, úgy ez olyan társadalom:

a) ahol a munka és termelési eszközök nem lesznek magántulajdonban, hanem társadalmi, kollektív tulajdonban lesznek;

b) ahol nem lesznek osztályok és nem lesz államhatalom, hanem olyan ipari és mezőgazdasági dolgozók lesznek, akik gazdaságilag a dolgozók szabad szövetségének formájában igazgatják magukat;

c) ahol a terv alapján szervezett népgazdaság mind az ipar, mind a mezőgazdaság terén a legfejlettebb technikán alapul;

d) ahol nem lesz ellentét város és falu, ipar és mezőgazdaság között;

e) ahol a javakat a régi francia kommunisták elve szerint fogják elosztani „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint!";

f) ahol a tudománynak és művészetnek eléggé kedvező feltételei lesznek ahhoz, hogy elérjék teljes virágzásukat;

g) ahol az egyéniség, amelyet már nem nyom a darab kenyérért való gond, és amelynek nem kell a „világ hatalmasaihoz” törleszkednie, valóban szabad lesz.“

A kommunizmusra való átmenet előfeltételeiről szólva Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy mielőtt a társadalom áttér a kommunizmusra, addig a gazdasági és kulturális átnevelésének több szakaszát kell megjárnia, ami azt eredményezi majd, hogy a munka a társadalom szemében a létfenntartás eszközéből a legfőbb létszükségletté, a társadalmi tulajdon pedig a társadalom létének meggingathatatlan és sérthetetlen alapjává válik.

A kommunizmusba való átmenet előkészítésének feltételei

A kommunizmusba való átmenet előkészítésének előfeltételeit Sztálin elvtárs a következőképpen fogalmazta meg:

„Először tartósan biztosítani kell az egész társadalmi termelés szakadatlan növekedését — elsősorban növelve a termelési eszközök termelését.”

Miért kell elsősorban a termelési eszközök termelését növelni? Először is azért, mert enélkül nem lehet bővített újratermelés; másodsor azért, mert csak így lehet egyre több és jobb géppel, felszereléssel ellátni egyrészt magukat a termelési eszközök gyártó üzemeket, másrészt a népgazdaság valamennyi ágának üzemeit. A kommunizmus megvalósítása csak igen magas fejlettségű technikával és a termékek, fogyasztási cikkek nagy bősége mellett képzelhető el. Világos, hogy a termelési eszközök termelésének állandóan gyorsabb növelése nélkül ez nem lehetséges,

A technika fejlődése mellett végbemenő bővített újratermelésnek minden társadalomban az az előfeltétele, hogy a termelési eszközök termelésének a fogyasztási cikkek termelésénél gyorsabban kell növekednie. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ennek minden egyes rövidebb időszakban így kell lennie. Egy bizonyos időszak gazdasági és politikai feladatainak megfelelően előfordulhat, hogy a termelési eszközök és a fogyasztási cikkek termelésének növekedését egyenlő ütemben irányozzák elő

Igy van ez jelenleg a Szovjetunióban. A Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet kormány azt a feladatot tűzte ki, hogy az elkövetkezendő két-három évben a lakosság növekvő szükségleteinek minél jobb kielégítése érdekében jelentősen fokozni kell a fogyasztási cikkek termelését. Ez azt jelenti, hogy a termelési eszközök és a fogyasztási cikkek termelése a következő két-három év alatt körülbelül egyenlő arányban növekszik. Ennek az adja meg a lehetőségét, hogy a Szovjetunióban az iparosítás éveiben és az azóta eltelt időben megteremtették a legmodernebb technikájú nehézipart.

Néhány év múlva azonban — minthogy ez a bővített újratermelés megvalósításához elengedhetetlenül szükséges — a

Szovjetunióban ismét rá fognak térni a termelési eszközök termelésének a fogyasztási cikkeknel gyorsabb ütemű növelésére.

A termelési eszközök termelésének elsősorban történő növelése biztosítja és elősegíti a kolhoztulajdonnak az össznép tulajdon színvonalára való felemelését azzal, hogy fejlett termelési eszközökkel és felszerelésekkel látja el a mezőgazdaságot, a kolhozokat.

Második előfeltétel, „hogy a kolhozok számára és következésképpen az egész társadalom számára előnyösen végrehajtott fokozatos átmenetek útján a kolhoztulajdon az össznépi tulajdon színvonalára emeljük, az áruforgalmat pedig szintén fokozatos átmenetek útján a termékcseré rendszerével váltsuk fel”.

Ez a feltétel a termelési viszonyok tökéletesítését és fejlesztését szolgálja. A Szovjetunióban ma a termelési viszonyok és a termelőerők jellege teljes összhangban vannak, és így a termelőerők gyors ütemben fejlődnek. Ez azonban egyáltalán nem zárja ki azt, hogy közöttük bizonyos ellentmondás ne keletkezzék, mivel a termelési viszonyok a szocializmusban is elmaradnak a termelőerők fejlődésétől. Jelenleg (1953 őszén) a Szovjetunióban a kolhoztulajdon és az áruforgalmat sikerrel használják fel a szocialista gazdaság fejlesztésére, és ezek a továbbra is, a közeljövőben is hasznosak lesznek. A kolhoztulajdon és az áruforgalom azonban már most is fékezni kezdi a termelőerők erőteljes fejlődését, és a fejlődés során ez egyre inkább így lesz, ezért az áruforgalmat majd fokozatosan a termékcseré rendszerével kell felváltani, ami az ipar és a mezőgazdaság közötti kapcsolat magasabb formája. Jelenleg azonban az áruforgalom teljes kifejlesztése és tökéletesítése a fő feladat, míg a termékcseré bevezetése távolabbi feladat.

A termelőerők fejlődése és a jelenlegi termelési viszonyok közötti ellentmondás érezhető a tervezésnél. Az állami tervezés teljesen átfogja az állami üzemeket, össznépi tulajdonban lévő üzemeket, de a kolhozokat, a kolhoz-csoporttulajdonban lévő üzemeket nem tudja teljesen átfogni. Ennek az ellentmondásnak a megoldása csak úgy lehetséges, ha a kolhoztulajdon az össznépi tulajdon színvonalára emelik fel, és az áruforgalom helyett bevezetik a termékcserét.

Amíg a szocializmus felépítése a társadalmi tulajdon megteremtését követelte meg mind az iparban, mind a mezőgazdaságban, addig a kommunizmus felépítése megköveteli a kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára való felemelését, és ennek alapján egységes termelést a népgazdaságban.

A kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára való felemelése fontos feltétel a város és a falu közötti lényeges különbség megszüntetéséhez. Ahogyan a szocializmus győzelme a falu és város közötti ellentét megszüntetéséhez vezetett, úgy a kommu-

nizmus győzelme a falu és a város közötti lényeges különbségek felszámolásához vezet.

A kapitalizmus idején ellentét volt a falu és a város között. Ennek az ellentétnek az volt az alapja, hogy a kapitalizmus fejlődése során a város kizsákmányolta a falut. Ennek következtében a falu ellenségesen állt szemben a várossal. A kapitalizmus megdöntésével a munkásosztály került hatalomra. A munkásosztály, a szocialista város pedig nem kizsákmányolta, hanem éppen ellenkezőleg, segítette a falut. Segítette a parasztságot mindekelőtt volt kizsákmányolóit, a földbirtokosokat, a kulákok felszámolásában, ami a munkás-parasztszövetség megszilárdulásához vezetett. Továbbá ellátta a falut gépekkel. Mindez azt eredményezte, hogy az ellentét, a bizalmatlanság a város és a falu között a szocialista Szovjetunióban megszűnt.

Maradtak azonban lényeges különbségek közöttük. Miben állnak ezek a lényeges különbségek? Főképen abban, hogy amíg az iparban a termelési eszközök és az előállított termékek össznépi tulajdonban vannak, addig a mezőgazdaságban az állami tulajdonban lévő föld és termelési eszközök mellett a termékek kolhoztulajdont, csoporttulajdont alkotnak. A lényeges különbségek tehát a város és a falu között a szocialista tulajdon két formájából erednek. Ebből következik, hogy a lényeges különbségeket csak úgy lehet felszámolni, ha a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emelik fel.

Tudjuk, hogy a kolhoz olyan szövetkezeti üzem, amely saját tagjainak munkáját használja fel, a kolhoztulajdont pedig munkaegységek arányában osztják el a tagok között; a kolhoz saját vetőmagalappal rendelkezik, amely évről évre megújul.

Mivel a kolhozok a termékekkel mint sajátjukkal rendelkeznek, a kolhoztulajdont feleslegeit piacra viszik, s így bekapcsolódnak az árutermelés rendszerébe.

Ahhoz, hogy a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emeljék, a kolhoztulajdont feleslegeit ki kell rekeszteni az áruforgalom rendszeréből és be kell kapcsolni az állami ipar és a kolhozok közötti termékcsere rendszerébe.

Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy a Szovjetunióban már megvannak a termékcsere csírái abban, hogy egyes kolhozok termékei közvetlenül árura válnak pénz közbejárta nélkül. Sztálin elvtárs azt mondja, hogy „A feladat az, hogy a termékcsere csíráit a mezőgazdaság minden ágában megszervezzük és a termékcsere széles rendszerévé fejlesszük olyanformán, hogy a kolhozok termékeikért ne csak pénzt, hanem — főként — szükséges iparcikkeket kapjanak. Ez a rendszer a város által a falu rendelkezésére bocsátott termékek óriási növelését követeli, ezért különösebb sietség nélkül, a város által előállított termékek felhalmozódása arányában be kell vezetni. De következetesen, ingado-

zás nélkül be kell vezetni, lépésről lépésre szűkítve az áruforgalom hatókörét és kibővítve a termékcseré hatókörét... Ez lesz a reális és döntő eszköze annak, hogy a kolhoztulajdont mai viszonyaink között az össznépi tulajdon színvonalára emeljük."

Sztálin elvtárs tehát megmutatja, hogy a falu és város közötti lényeges különbség, a mezőgazdaság és az ipar közötti lényeges különbség abban áll, hogy a szocialista tulajdonnak két formája van. Ugyanakkor megmutatja azt is, hogyan lehet és kell felszámolni ezt a lényeges különbséget.

A kommunizmusban azzal, hogy a kolhoztulajdon az össznépi tulajdon színvonalára emelkedik, megszűnik az árutermelés és megszűnik a lényeges különbség a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság között.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy mindenféle különbség megszűnik közöttük. Sztálin elvtárs rámutat, hogy még az iparban sem mindenütt egyformák a munkafeltételek. Különböző feltételek között dolgozik pl. egy bányász és egy textilmunkás. A munkafeltételek különbözősége még inkább fennáll az ipar és a mezőgazdaság között (szabad ég alatt végzett munka, természeti hatás), és ezek a kommunizmusban is megmaradnak. Tehát bizonyos — bár lényegtelen — különbségek fennmaradnak a munkafeltételek különbözőségéből kifolyólag a kommunizmusban is, de ezek nem vezetnek majd az ipari és mezőgazdasági dolgozók közti gazdasági különbséghez. A munkások és parasztok közötti határok végleg elmosódnak majd, és a dolgozók valamennyien együtt fogják alkotni a kommunista társadalom dolgozóinak egységes szövetségét.

A kommunizmusba való átmenet előkészítésének harmadik feltétele, „hogy elérjük a társadalom kultúrájának olyan növekedését, amely a társadalom minden tagja számára biztosítja fizikai és szellemi képességeinek mindenoldalú fejlesztését, hogy a társadalom tagjai olyan képzettséget szerezhessenek, amely elegendő, hogy szabadon választhassanak foglalkozást, és ne legyenek a fennálló munkamegosztás folytán egész életükre egy bizonyos foglalkozáshoz láncolva”.

Sztálin elvtárs konkrét programját adja annak, hogyan lehet elérni a társadalom tagjainak ilyen mérvű kulturális fejlődését. Sztálin elvtárs rámutat, hogy ehhez mindenekelőtt 6, majd 5 órára kell csökkenteni a munkanapot, ez azért szükséges, hogy a társadalom tagjainak legyen elég szabad idejük sokoldalú képzettség megszerzésére. Szükséges továbbá a *politechnikai oktatás* bevezetése, ami azt jelenti, hogy az egyes emberek már a középiskolai oktatás során olyan széleskörű ismereteket szereznek, amely lehetővé teszi, hogy képességeiknek és hajlamaiknak legmegfelelőbb pályát választhassanak, továbbá, hogy változtathassák munkakörüket sokoldalú képzettségüknek megfelelően.

Továbbá rámutatott, hogy ilyen kulturális fejlődés eléréséhez szükséges a lakásviszonyok gyökeres megjavítása és a dolgozók reálbérének felemelése kétszeresére vagy még többre.

Szoros kapcsolatban áll ezzel a szellemi és a fizikai munka közötti lényeges különbségek felszámolása.

A társadalom osztályokra szakadásával, kizsákmányolt és kizsákmányoló osztályok létrejöttével a szellemi munka a kizsákmányoló vagy az őket kiszolgáló szűk csoportok kiváltságává válik. A kizsákmányolt tömegek az osztálytársadalmakban nehéz, lélekölő fizikai munkára vannak szórítva, melyet a kizsákmányoló osztályok gazdagítására végeznek.

A szellemi és fizikai munka közötti ellentét csúcspontját a kapitalizmusban éri el. Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy mi az alapja a kapitalizmusban a szellemi és a fizikai munka közötti ellentétnek. „Közismert az a szakadás, amely a kapitalizmusban az üzemek fizikai dolgozói és a vezető személyzet között fennáll. Tudjuk, hogy ennek a szakadásnak az alapján fejlődött ki a munkások ellenséges magatartása az igazgatóval, a művezetővel, a mérnökkel és a műszaki személyzet többi képviselőjével mint ellenségeivel szemben. Érthető, hogy a kapitalizmusnak és a kizsákmányolás rendszerének megszüntetésével el kellett tűnnie a fizikai és szellemi munka közötti érdekellentétnek is. Szocialista rendszerünkben valóban el is tűnt. Most a fizikai dolgozók és a vezetők nem ellenségek, hanem társak, barátok, az egységes termelő kollektíva tagjai, akiknek létérdeke a termelés sikeres menete és megjavítása. Egykori ellenségeskedésüknek nyoma sem maradt.“

Láthatjuk tehát, hogy a szellemi és fizikai munka közötti ellentét a szocializmusban eltűnt. Ez azonban nem jelenti a köztük lévő lényeges különbség eltűnését. Lényeges különbség van még a szocializmusban a szellemi és a fizikai munka között. A szocializmusban még megmaradt egyrészt az értelmiség és a munkások, másrészt a munkások és kolhozparaszatok kulturális és technikai színvonala közötti lényeges különbség. Ez természetesen nem marad így. A kommunizmus építése és megvalósítása során a szellemi és fizikai munka közötti lényeges különbség meg fog szűnni — „értve rajta a kulturális és technikai színvonalban mutatkozó szakadékot“ — azonban némi különbség, bár lényegtelen különbség mindig megmarad majd, ami pl. abból is fakad, hogy az üzemek vezetőinek munkakörei és a munkások munkakörei és feladataik üzemben belül nem egyformák.

Ezek a kommunizmusba való átmenet előkészítésének feltételei. „Csupán együttvéve, mindezeknek a feltételeknek megteremtése után remélhető, hogy „a munka a társadalom tagjainak szemében teherből a legfőbb szükségletté fog válni (Marx), hogy „a munka a nehéz teherből élvezetté válik“ (Engels), hogy a tár-

sadalmi tulajdont a társadalom minden tagja úgy fogja tekinteni, mint a társadalom létezésének megingathatatlan és sértethetetlen alapját.

Csupán együttvéve, mindezeknek az előfeltételeknek teljesítése után lehet majd áttérni „a mindenkitől képességei szerint, mindenkinek munkája szerint” szocialista formuláról a „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint” kommunista formulára.

Radikális átmenet lesz ez az egyik gazdasági rendből, a szocializmus gazdasági rendjéből — a másik, a magasabbrendű gazdasági rendbe, a kommunizmus gazdasági rendjébe.“

A Szovjetunió Kommunista Pártja a szocializmusból a kommunizmusba vezető átmenet feladatai megvalósításának vezető ereje

A Szovjetunióban felépült a szocializmus, és jelenleg a fejlődés új szakaszához érkezett, a szovjet emberek előtt ma a kommunizmus felépítésének feladata áll.

E feladat megoldásában a Szovjetunió Kommunista Pártja vezeti és lelkesíti a Szovjetunió népeit.

Miért a párt vezeti a kommunizmus megvalósításáért vívott harcot? Mert a Szovjetunió Kommunista Pártja rendelkezik a marxizmus-leninizmus tudományos elméletével, amelynek segítségével képes előrelátni a társadalmi fejlődés menetét, és így utat mutatni a szovjet népnek előre. Mert a pártot a néppel elszakíthatatlan szálak fűzik össze, és a párt minden ténykedése a nép javát és a nép felemelkedését szolgálja, ezért követi a nép a pártot, ezért harcol oly kitartóan és szilárdan a párt által kitűzött feladatok megvalósításáért. A szovjet nép a Szovjetunió 36 éves története folyamán saját tapasztalatai alapján győződött meg a párt politikájának helyességéről, a párt által kitűzött célok reális voltáról.

A Szovjetunió fennállásának 36 éve alatt az SZKP mindig az emberről való gondoskodást, a dolgozó tömegek életének állandó javítását tűzte ki céljául. Amikor a harc a kommunizmus felépítéséért folyik, ugyanez a cél vezeti az SZKP-t és a szovjet államot.

A szovjet állam fennállásának 36 éve alatt ellenséges kapitalista országoktól körülvéve építette fel a szocializmust. Ebből az időszakból körülbelül 15 esztendő a haza védelmében folytatott háborúkra és a háborús sebek begyógyítására fordított idő.

A legnagyobb erőfeszítések közepette hozta létre a Szovjetunió nehéziparát, azt a hatalmas bázist, amely mindent, ami a kommunizmus felépítéséhez szükséges, elő tud állítani. Minden,

ami a Szovjetunióban létrejött, a párt irányításával és vezetésével született, a párt vezette tömegek munkáját dicséri.

Napjainkban az SZKP vezetésével és útmutatása alapján tűzte ki a Szovjetunió a dolgozó nép jóléte gyors emelkedésének új, hatalmas programját, amely a szovjet emberek életszínvonalát, minden szükségessel való ellátottságát az eddiginél is jóval magasabb színvonalra emeli.

Az ötéves tervek idején a szovjet hatalom 1929—1952-ig 831 milliárd rubelt fordított a nehézipar és a közlekedés fejlesztésére, s mindössze 72 milliárdot a könnyűiparra és 94 milliárdot a mezőgazdaságra; ez létfeltétele volt, mert fejlett ipar nélkül eltiporták volna az ellenséges kapitalista államok.

Most, miután a Szovjetunió fejlett iparral rendelkezik, az SZKP útmutatása nyomán előtérbe kerül a mezőgazdaság, a könnyűipar, az élelmiszeripar és a kereskedelem gyorsütemű fejlesztése. Ennek következtében a szovjet emberek élete állandóan szebb és jobb lesz.

Az, hogy a Szovjetunió a nép jóléte gyors emelkedésének hatalmas programját dolgozta ki és valósítja meg, mutatja a szovjet állam erejét és gazdagságát; mutatja, hogy a szocialista társadalom célja az emberek jólétének biztosítása. A Szovjetunió ötödik ötéves terve és az új program a közszükségleti és élelmiszercikkek bőségének megteremtésére — és a helyes árueelosztásra irányul, s így újabb lépést jelent előre a kommunizmus építése felé.

Malenkov elvtárs mondotta a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusán: „Hatalmas hazánk, ereje teljében, új sikerek felé halad. Megvan mindenünk, ami a teljes kommunista társadalom felépítéséhez szükséges. Kimeríthetetlenek a szovjetország természeti kincsei. Allamunk bebizonyította, hogy ezeket a hatalmas kincseket fel tudja használni a dolgozók javára. A szovjet nép megmutatta, hogy fel tudja építeni az új társadalmat, s bizalommal tekint a jövőbe. A Szovjetunió népeinek élén kipróbált és harcedzett párt áll, amely rendületlenül folytatja a lenini-sztálini politikát. A kommunista párt vezetésével vívtuk ki a szocializmus világtörténelmi győzelmét a Szovjetunióban, és semmisítettük meg örökre az ember ember által való kizsákmányolását. A párt vezetésével küzdenek sikeresen a Szovjetunió népei egy nagy cél megvalósításáért, azért, hogy országunkban felépítsék a kommunizmust. *Nincs a világon olyan erő, amely megállíthatná a szovjet társadalom előrehaladását. Ügyünk legyőzhetetlen . . .*”

TARTALOMJEGYZEK

A magyar mezőgazdaság szocialista átalakítása	3
Mezőgazdaságunk szocialista átalakításának szükségessége	3
Termelőszövetkezeti mozgalmunk fejlődése	5
A termelőszövetkezetek szervezete és működése	7
A szövetkezetek munkaszervezete	8
A jövedelemelosztás termelőszövetkezeteinkben	10
A szövetkezeti demokrácia	12
Szocialista munkaverseny a termelőszövetkezetekben	13
A termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének főbb elvi kérdései	13
A termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének üteme	14
A fokozatosság elve a szövetkezeti mozgalom fejlesztésében ..	16
A munkásosztály segítsége a mezőgazdaság szocialista átszervezésében	17
Az ellenség elleni fokozott küzdelem	18
A termelőszövetkezetek pártszervezeteinek kiépítése és megszilárdítása. A DISZ. feladatai	19
Allami gazdaságok és gépállomások	19
A szocialista tulajdon. A gazdasági törvények jellege a szocializmusban	21
A szocialista tulajdon	21
A szocialista tulajdon kialakulása	23
A szocialista tulajdon két formája	24
A szocialista vállalatok két formája	25
Személyi tulajdon	26
A szocialista tulajdon fejlesztése és megszilárdítása	27
A szocialista társadalom osztályszerkezete	28
A szocialista tulajdon és a lakosság osztályösszetétele Magyarországon	29
A gazdasági törvények fogalma és jellege	32
Mit jelent a törvények objektív jellege?	83
A természeti és gazdasági törvények különbözősége	34
A gazdasági törvények két csoportja	35
A gazdasági törvények objektív jellege a szocializmusban ..	36
A gazdasági törvények tudatos felhasználása a társadalom érdekében a szocializmusban	37
A szocialista állam gazdasági szerepe	40
A szocializmus gazdasági alaptörvénye	41
A szocializmus gazdasági alaptörvényének lényege és követelményei	41
A gazdasági alaptörvény fogalma	42
A termelés célja	43
A cél megvalósításának eszköze	44
A szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülése hazánkban	46

A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye	49
A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének tartalma	49
A gazdaság tervezésének lehetetlensége a kapitalizmusban ..	49
A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének lényege és követelményei	50
A népgazdaság tervezése	55
A tervszerű, arányos fejlődés törvényének és a tervezésének az összefüggése	55
A szocialista tervezés fő feladatai	56
A tervek legfontosabb jellemvonásai	58
Mérlegmódszer	59
A tervgazdaság fejlődése a Szovjetunióban	60
Villamosítási terv	60
Az első ötéves terv	61
A második ötéves terv	62
A harmadik ötéves terv	64
Hadigazdaság a Honvédő Háborúban	65
A negyedik ötéves terv	68
Az ötödik ötéves terv	69
Tervgazdálkodás a népi demokráciában	71
Áruterelés, értéktörvény és pénz a szocializmusban	72
Az áruterelés a szocializmusban	72
A szocialista áruterelés sajátosságai	74
Az értéktörvény a szocializmusban	76
A pénz a szocializmusban	79
A pénz mint értékmérő	80
A pénz mint forgalmi eszköz	81
A pénz mint a dolgozók megtakarításainak és állami pénztartalékok képzésének eszköze	81
A pénz mint fizetési eszköz	82
A pénz mint világpénz	82
A társadalmi munka szocialista szervezete	83
A szocialista munka sajátosságai	83
A szocialista munka jellege	83
A szocialista munka jellegének alapja: a kizsákmányolás megszüntetése	83
A szocialista munka: közvetlenül társadalmi munka	84
Kommunista munka, szocialista munka	84
A munkára való jog és kötelesség a szocializmusban	85
Szocialista munkafegyelem	85
A munkatermelékenység növekedése a szocializmusban. Szocialista verseny, Sztahanov-mozgalom	86
A munkatermelékenység növekedésének jelentősége a szocialista társadalomban	86
A munkatermelékenység emelésének módjai a szocializmusban	87
Kapitalista konkurrencia — szocialista munkaverseny	88
A Sztahanov-mozgalom	90
A munka szerinti elosztás szocialista elvé. Szocialista bérezés	93
Társadalmi össztermék a szocializmusban	93
A munka szerinti elosztás: a szocialista gazdaság törvénye	94
A szocialista bérezés a munka szerinti elosztás elvére épül	96
A munkabér formái a szocializmusban (teljesítmény- és időbér)	97
Teljesítménynorma	97

Szocialista munkaerőgazdálkodás	98
Munkanélküliség a kapitalizmusban, a munkanélküliség felszámolása a szocializmusban	98
A munkaerő forrásai és tervszerű munkaerőellátás a szocializmusban	99
A dolgozók életszínvonalának emelkedése a szocializmusban	101
Az önálló elszámolás	103
Az önálló elszámolás fogalma és alapvető jellemvonásai	103
Hogyan fejlődött az önálló elszámolás a Szovjetunióban?	103
Az önálló elszámolás jellemvonásai	104
A vállalaton belüli önálló elszámolás	106
Az önálló elszámolás fejlődése népi demokráciánkban	107
A szocialista vállalat eszközei	108
Állóeszközök	108
Forgóeszközök	109
A forgóeszközök forgási sebességének meggyorsítása	109
Saját és kölcsönzött forgóeszközök	110
Az érték és az önköltség a szocialista gazdasági rendszerben	111
Társadalmi termelési költségek, önköltség	111
Az önköltség mint a vállalati munka minőségének legfontosabb mutatója. A takarékoság jelentősége	112
Az ár a szocialista gazdasági rendszerben	113
Áruforgalom a szocializmusban	115
Az áruforgalom szükségessége és sajátosságai a szocializmusban	115
A szocialista áruforgalom főbb törvényszerűségei	116
A szocialista kereskedelem	118
A kereskedelem szerepe és jelentősége	119
A kereskedelem szükségessége a szocializmusban	119
A szocialista kereskedelem jellemzése	119
A szocialista kereskedelem formái	120
A szocialista kereskedelem feladatai	122
A magyar belkereskedelem fejlődése	123
A szocialista külkereskedelem	123
Külkereskedelmi monopólium	124
Magyarország külkereskedelme	126
Az egységes világpiac szétesése a második világháború után két egymással párhuzamos világpiacra. A kapitalista és a szocialista világpiac ellentétes fejlődése	127
Szocialista pénzügyi és hitelrendszer	128
A szocialista állam költségvetése	128
Állami bevételek	129
Állami kiadások	133
A költségvetés egyensúlya	134
A költségvetés szerepe a nemzeti jövedelem újraelosztásában	135
A vállalati pénzgazdálkodás	135
A szocialista bankszervezet	136
A központi bank	136
A beruházási bankok	138
Takarékpénztárak	138
A szocialista pénzügyek és a tervgazdálkodás	139
A pénz- és hitelforgalom megtervezése	139
A szocialista pénz szilárdsága	140

A szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet	141
Szocializmus és kommunizmus — a kommunista társadalom két szakasza	141
A két fejlődési szakasz azonosságai és különbségei	141
A kommunizmusba való átmenet előkészítésének feltételei	144
A Szovjetunió Kommunista Pártja a szocializmusból a kommunizmusba vezető átmenet feladatai megvalósításának vezető ereje	149

A kiadásért felelős a Tankönyvkiadó Vállalat vezérigazgatója.
1953.

Felelős lektor: Koronczay Lászlóné.

Műszaki vezető: Horváth János.

A kézirat nyomdába érkezelt: XI. 20. Megjelenés: 1954. I. Példányszám: 30 000.

Terjedelem: 9,⁵/₈ (A/5) iv.

Készült: Linó szedéssel, íves magas nyomással
a MNOSZ 5601—50Á és MNOSZ 5602—50Á szabványok szerint.

Bpesti Szikra Ny., V., Honvéd-u. 10. — 15890 — F. vez.: Lengyel Lajos igazg.

Iskolai ára : 3,50 Ft

AZ OKTATÁSÜGYI MINISZTER RENDELETÉRE

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST